

TrygFonden

Mandagmorgen
Nyhedernes **Tænk**etank

Tryghedsrapport 2004

– en analyse af danskernes tryghed og utryghed, Del 1-3

Tryghedsrapport 2004
– en analyse af danskernes tryghed og utryghed

Udgivet af Huset Mandag Morgen og TrygFonden
Copyright Huset Mandag Morgen og TrygFonden, 2004
Tryk: Ekspresen Tryk- og Kopicenter
Layout: Qvist & CO ApS
ISBN 87-90275-72-1

Forord

Tryghed er et nøgleord både i den enkeltes liv og i samfundsdebatten. Alligevel er danskernes tryghed hidtil kun undersøgt forholdsvis sporadisk med videnskabelige metoder. *Tryghedsrapport 2004* forsøger at udfylde noget af hullet. Rapporten bygger bl.a. på en uhyre omfattende spørgeskemaundersøgelse om tryghed og utryghed i Danmark. Samtidig baner den nye veje i studiet af utrygheden og årsagerne til den.

Udgangspunktet for undersøgelsen er på den ene side ønsket om at klarlægge årsagerne til den voksende utryghed, som vi især kender fra internationale undersøgelser. På den anden side behovet for en fremadrettet debat om, hvordan vi skaber tryghed i Danmark. Behovet accelererer i takt med, at vi i hverdagen og igennem medierne konfronteres med stadig større udfordringer – udfordringer som kan true vores tryghed og få os til at ”lukke skodderne for”. Men udfordringer er et vilkår, vi må acceptere, men som også åbner store muligheder for os. Hvis vi blot forstår dem og forholder os offensivt til dem.

Undersøgelserne af danskernes tryghed skabte den første overraskelse og udfordrede fordommene om risikosamfundets ængstelige borgere. Danskernes utryghed viser sig at være beskeden. Naturligvis er der fænomener, der foruroliger mange danskere. Og et mindretal har alvorlige tryghedsproblemer. Men påstande om, at ”risikosamfundets” borgere generelt skulle leve i angst for fremtiden, kunne overhovedet ikke bevises.

Det reducerer ikke behovet for en fremadrettet tryghedsdebat. I dag handler den især om, hvordan vi skal forholde os til hverdagens større og mindre risici. Hvad der skal sikre danskernes tryghed i den globale verden, fylder derimod ikke meget i debatten. Måske anses den for at være så utryghedsskabende i sig selv, at det ligefrem kan være risikabelt at engagere sig i den.

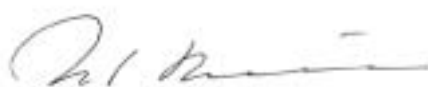
Rapporten præsenterer begrebet positiv tryghed som et fikspunkt for den nødvendige debat. Pointen er, at tryghed er andet og mere end fravær af utryghed. Tryghed i positiv forstand er at turde – som f.eks. linedanseren, der accepterer utrygheden som et vilkår, men alligevel er i stand til at levere en enestående præstation og balancekunst. Også uden sikkerhedsnet. Men vi skal alle være linedansere, underforstået at vi opfatter tryghed som at turde. Den form for tryghed bør være en folkesag og en del af vores identitet.

Om samfundet så motiverer os til den udgave af trygheden, er derimod et åbent spørgsmål.

Den sidste del af rapporten skifter perspektivet fra den enkelte og samfundet og udforsker en anden meget vigtig arena for danskernes tryghed, nemlig familien. Analysen viser, at trygheden næres af familien, og at de største trusler kommer indefra.

Tryghedsrapport 2004 er skrevet af Sofie Birch Mathiasen, Jacob Andersen og Anders Hede (projektleder) i samarbejde med Lars Jannick Johansen, alle Huset Mandag Morgen. TrygFonden har været opdragsgiver og har finansieret arbejdet. Advice Analyse og Strategi har ydet væsentlige bidrag til arbejdet og diskussionerne. Huset Mandag Morgen har hele ansvaret for rapportens udformning.

December 2004

Erik Rasmussen
Chefredaktør, Mandag Morgen

Gurli Martinussen
Direktør, TrygFonden

Indhold

Tryghedsrapport 2004: Introduktion	8
Del 1: Den nye tryghedsdagsorden	15
Del 2: Danskernes tryghedsprofil	32
Kapitel 1: Hvad gør danskerne utrygge – lige nu?	35
Kapitel 2: Hvem er de utrygge blandt danskerne?	37
Kapitel 3: Det utrygge mindretal – et nærmere signalement	42
Kapitel 4: Hvem er de positivt trygge blandt danskerne?	45
Kapitel 5: Tryghed: Livskvalitet eller politik	49
Kapitel 6: Samfundsrisici – hvad prioriterer danskerne politisk?	52
Del 3: Tryk i familien	57
Kapitel 1: Familiens tryghed og utryghed	59
Kapitel 2: Teenagebørn og utryghed	67
Bilag 1: Begrebet tryghed – og det at måle tryghed i befolkningen	76
Skriftlige kilder:	79

Tryghedsrapport 2004: Introduktion

Hvordan ser utrygheden i Danmark ud lige nu? Hvem er de utrygge, og hvad er det egentlig, de frygter? Er det sandt, at vi har en stor utryg befolkningsgruppe, der modarbejder forandringer?

Hvad er det omvendt, der gør os trygge? Hvilken rolle spiller familien for vores tryghed? Hvilken rolle spiller pressen? Gør myndighederne det rigtige for at forbedre trygheden efter borgernes mening?

Sådan lyder nogle af de spørgsmål, der besvares i *Tryghedsrapport 2004*. Rapporten nøjes imidlertid ikke med at kortlægge danskernes tryghed. Den sætter også spørgsmålstejn ved, om vi nu også har den tryghed, vi har brug for. Danmark udvikler sig ikke, hvis alle blot læner sig trygt tilbage. Derfor må vi have begrebet positiv tryghed på dagsordenen.

Positiv tryghed er at være tryk *til* noget i modsætning til den negative tryghed, hvor vi føler os beskyttet *fra* omverdenens farer. Den negative tryghed er – uanset hvor uundværlig den måtte være – en defensiv form for tryghed. Den positive tryghed er udadvendt og handlingsrettet.

Forholdet mellem negativ og positiv tryghed går som en rød tråd gennem de første tre dele af *Tryghedsrapport 2004*, der er medtaget i denne publikation. Supplerende analyser udkommer i løbet af 1. kvartal 2005.

Kort resumé af hovedkonklusionerne

Del 1, "Den nye tryghedsdagsorden", argumenterer for, at den generelle tryghedskultur i samfundet er ved at ændre sig i retning af den positive tryghed.

Hvor de moderne, menneskeskabte risici fra atomkraft til atomkrig spillede en kolossal rolle for store befolkningsgrupper i 70'erne og 80'erne, har danskerne anno 2004 fundet sig til rette i "risikosamfundet". Dagens danskere er grundlæggende trygge, og de efterlyser mere sund sans og mindre kunstigt drama i mediernes og politikernes omgang med risici.

Rapporten gør op med en række indgroede myter og fordomme om den danske befolkning. Vi er meget langt fra at være den nation af ængstelige velfærdsnarkomaner, der egentlig føler sig mest trygge i fortidens landsbysamfund, som vi ofte portrætteres som. Det store flertal af danskerne forbinder noget positivt med ord som forandring og fornyelse. F.eks. finder tre ud af fire, at vi er for dårlige til at forny os i Danmark. Skal man vælge, er det vigtigere, at vi fornyer os, end at vi holder fast på traditionelle, danske værdier, siger et stort flertal.

De positive tryghedsegenskaber er udbredte i befolkningen. Næsten alle betragter risikovilje som en positiv egenskab – også når spørgsmålsformuleringen gør opmærksom på, at

hvo intet vover, intet taber. Undersøgelsen harmonerer med netop offentliggjorte tal, der viser, at danskernes iværksætterlyst nu er på højde med amerikanernes. Danskerne har også handlekraft, og de er parate til forandringer, især på jobbet. Og hverken selvtilliden eller tilliden til andre ser grundlæggende ud til at fejle noget hos det store flertal af danskere.

Den store udbredelse af positiv tryghed er vigtig for den enkelte. Den åbner for et aktivt liv, hvor virkeliggørelsen af egne drømme og projekter bliver omdrejningspunktet – frem for f.eks. sikringen af alderdommen eller passivt forbrug. Samtidig er den vigtig for Danmarks udviklingsmuligheder. Danmark befinder sig i en skærpet talentkonkurrence med andre lande og regioner verden over. Konkurrencen drejer sig om evnen til at generere vitale, ambitiøse og engagerende miljøer med udfoldelsesmuligheder for talent af mange slags. Evnen til at gå på tværs af kendte løsninger, hierarkier og organisationsgrænser bliver et stadig mere afgørende konkurrenceparameter.

Den positive tryghed øger – rigtigt udnyttet – forandringspotentialiet i alle samfundssektorer og skaber bl.a. grobund for nye typer af demokratisk deltagelse.

Fra et økonomisk synspunkt er den positive tryghed en strategisk ressource. Den globale økonomiske konkurrence er i realiteten en innovationskraftprøve. Danmark har relativt få spidskompetencer i fremtidens store vækstområder, og danske firmaer er typisk for små til at kunne mobilisere de vældige forskningsressourcer, som andre råder over. Til gengæld har vi en befolkning, der tør tage udfordringerne op og finde utraditionelle svar på dem, argumenterer *Tryghedsrapport 2004*. Faktisk er der en slående overensstemmelse mellem den positive tryghed og de særlige styrker, der for nylig gav dansk økonomi en flot international placering i World Competitiveness Yearbook.

Derfor bør vi skærpe bevidstheden om det grundlag, som den positive tryghed hviler på. Grundlaget skal holdes ved lige og udvikles. Om virksomhederne og det offentlige er gearret til det, er et meget stort spørgsmål. Ikke desto mindre er det nødvendigt, at de tager denne positive udfordring lige så alvorligt som bekæmpelsen af de væsentlige utryghedsproblemer, der fortsat findes i Danmark. Figur 1 opsummerer de to former for tryghed – og deres konsekvenser.

M/M | Positiv og negativ tryghed - tryghed til verden og tryghed fra verden

Positiv tryghed er tryghed til: ■ at sige sin mening ■ at gøre noget nyt ■ at turde handle ■ at løse problemer Positiv tryghed medfører: ■ innovation/fornylelse ■ demokrati ■ selvudfoldelse	Negativ tryghed er tryghed fra: ■ risici ■ usikkerhed ■ trusler ■ problemer Negativ tryghed medfører: ■ kontrol ■ sikkerhed ■ harmoni
--	--

Figur 1: Den positive tryghed handler om tryghed *til* at gøre en forskel i verden, den negative tryghed er tryghed *fra* verdens farer og trusler. De to tilgange til tryghed har vidt forskellige konsekvenser - den ene medfører kontrol, mens den anden medfører forandring.

Kilde: Huset Mandag Morgen.

Del 2, "Danskernes tryghedsprofil", gennemgår *de overordnede* resultater af den omfattende survey om danskernes tryghed.

En vigtig konklusion er, at det er vigtigt at skelne mellem den utryghed, borgerne bærer på egne vegne, og den, de bærer på samfundets vegne. Borgerens utryghed på egne vegne drejer sig om nære ting, og når den utryghed bliver stor, påvirker det livskvaliteten. Derimod påvirker den ikke deres politiske holdninger. Borgerens utryghed på samfundets vegne hænger derimod slet ikke sammen med deres livskvalitet, men hænger til gengæld godt sammen med deres politiske holdning. Det passer altså ikke, at den politiske stillingtagen hos mange er styret af deres helt private frygt.

Blandt de utrygheder, som borgerne føler på egne vegne, vejer alvorlig ulykke eller sygdom tungest til. På andenpladsen ligger utrygheden ved at mangle penge i tilfælde af en uventet udgift, og den tredje hyppigste utryghed retter sig mod tilsætningsstoffer i maden. Hver fjerde eller hver femte dansker melder, at de lever med én eller flere af disse utrygheder helt aktuelt, mens én ud af seks selv frygter alvorlig sygdom eller ulykke. De øvrige af de i alt 18 årsager til utryghed, der er målt på vedrørende arbejdet, lokalområdet, familien, personlige forhold, kriminalitet samt såkaldte "moderne risici" som f.eks. at blive offer for terror, findes hos hver tiende eller endnu færre. Dog fandt vi høje tal på spørgsmålet om, hvorvidt man er bange for familiens unge, når de begynder at køre bil.

Blandt de utrygheder eller rettere bekymringer, som borgerne nærer på samfundets vegne, topper miljødelæggelse, mislykket integration af indvandrere, arbejdsløshed, kriminalitet samt terror mod Danmark. Der findes en række mindre forskelle på utryghedens størrelse mellem mænd og kvinder, ældre og yngre, københavnere og jyder samt højt- og lavtuddannede. De rigtigt store forskelle følger dog politiske skel: De radikale og venstrefløjens vælgere er meget mere nervøse for miljø og global opvarmning og usikre fødevarer end Dansk Folkepartis vælgere. Her frygter man til gengæld mere for kriminalitet, terror og for at miste dansk selvstændighed end vælgerne i midten og til venstre.

De utrygheder, som borgerne føler på egne vegne, er heller ikke helt jævnt fordelt. Betydningen af uddannelse, alder, køn, civilstand mv. er dog ikke særligt markante – med to undtagelser: Hvis man er akademiker, er man højst sandsynligt ikke utryg. Utrygheden blandt de længst uddannede er kun en tredjedel af gennemsnittet for hele befolkningen. Bortset fra akademikerne er de forskellige uddannelsesgrupper lige trygge.

Den anden undtagelse er, at der findes en betydelig økonomisk utryghed blandt de unge. Blandt de 18-29-årige er det kun en tredjedel, der ikke er mere eller mindre utryg for uventede udgifter. Utrygheden er næsten dobbelt så stor som hos de ældre over 60. Hvor svigtende forsørgelse engang hørte til alderdommens plager, er den moderne økonomiske utryghed øjensynlig blevet et ungdomsproblem.

Også andre steder i undersøgelsen viser det sig, at de ungdommen i dag er en relativt utryg periode.

Ca. 16 pct. af befolkningen kan betegnes som utrygge på egne vegne, og utrygheden nedsetter deres livskvalitet meget mærkbart. Der er lidt flere kvinder end mænd blandt de utrygge. Deres husstandsindkomster er i gennemsnit ca. 50.000 kr. lavere end gennem-

snittet, hvilket antyder, at utryghed i dagens Danmark måske oftere har med pengesorger at gøre, end nogle måske forestiller sig. Der er en svag tendens til, at de utrygge håndterer deres problemer mere passivt end de trygge. Der er også en klar tendens til, at de utrygge i højere grad stemmer på Dansk Folkeparti end på venstrefløjen. Derimod er der ingen grund til at tro, at de skulle være mere socialt isolerede eller mindre kritiske over for medierne end folk flest. Det er vigtigt at huske, at vi kun taler om forholdsvis svage statistiske tendenser. Nok er kvinderne i overtal, men hver gang, vi har tre utrygge kvinder, har vi to utrygge mænd, to tredjedele af Dansk Folkepartis vælgere er ikke utrygge osv. Alt i alt er "de utrygge" altså langt fra nogen velafgrænset gruppe med en masse til fælles – ud over utrygheden. De utrygge findes tværtimod i alle grupper, uanset hvordan vi vælger at dele befolkningen op.

Også den positive tryghed er meget jævnt fordelt i befolkningen. Der er således ingen forskel på rige og fattige, mænd og kvinder, ejere og lejere eller jyder og københavnere, når det kommer til de holdningsegenskaber, vi stillede op i del I, nemlig risikovilje, forandringsvilje, handlekraft, tillid og selvtillid. En lille forskel findes, når man ser på uddannelsesniveau og stilling, hvor højere funktionærer har en spids mere positiv tryghed end ufaglærte, men forskellen er ikke stor. Størst forskel synes det at gøre, om man kommer fra en mere eller mindre velfungerende familie. Analysen viser også, at de, der har mest positiv tryghed, er de mindst utrygge, men heller ikke her er sammenhængen vældig stærk. Man kan godt være utryg, samtidig med at man tør løbe risici.

Del 3, "Tryghed i familien", stiller skarpt på tryghed og utryghed i de helt nære forhold. En helt særlig opmærksomhed ofres på familiens unge, der er én af de helt store kilder til utryghed i surveyundersøgelsen.

Undersøgelsen kan ikke bekræfte, at familien skulle spille en vigende rolle for danskerne. Den er fortsat en vældig kilde til tryghed for flertallet. Bl.a. henter man praktisk støtte til at håndtere tilværelsen, ligesom de fleste finder deres vigtigste opbakning her over for tilværelsens store kriser. Noget af denne tryghed tager danskerne "med på arbejde". To tredjedele af dem, som spørgsmålet er relevant for, oplyser, at de kan klare mere på jobbet, fordi de har en familie at vende hjem til.

Det betyder selvsagt ikke, at dansk familieliv er lutter tryk idyl. Hver fjerde har oplevet betydeligt pres fra familien for at leve op til bestemte forventninger, og fire ud af ti har måttet ofre noget, der var vigtigt for dem på familiens alter. De familier, hvor den gensidige støtte er lille, og det gensidige pres er stort, er klart mindre trygge end andre. Det er især unge, der har oplevet, at familien lagde pres på dem og tvang dem til afsavn.

Frygten for at overtræde gældende familienormer er efterhånden nået ned på et lavt niveau. Danskerne er generelt yderst liberale med hensyn til skilsmisser, singleliv og parforhold blandt ældre. Det er heller ikke sådan, at synet på disse emner følger de normale inddelinger i befolkningen som f.eks. alder og køn eller politisk orientering. Sidstnævnte er stærkt forskelligt fra andre lande, hvor familie-*values* ofte skiller de politiske vande.

Når normerne er liberale, er der heller ikke grund til at frygte sladder, hvis man indretter sig anderledes end flertallet. Sladder ramte tidligere kvinder og navnlig enlige kvinder

særligt hårdt. Også i dag er utrygheden for sladder større i disse grupper, men tendensen er svag, og niveauet er lavt.

En stor kilde til utryghed drejer sig om de unges liv. Næsten fire ud af ti frygter for den dag, hvor familiens unge begynder at køre bil – én af de mest markante tilkendegivelser af utryghed i hele surveyundersøgelsen. Utrygheden og bekymringen på de unges vegne er dog langt bredere. Den er ikke mindst rettet mod de risici, som omgiver de unge, når de begiver sig ud i det vilde natteliv.

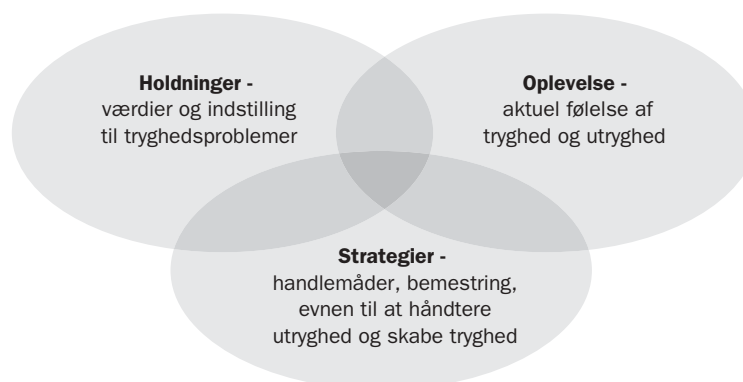
Samtidig efterlyser befolkningen – med teenagefamilierne i spidsen – mere handling for at dæmme op for utrygheden blandt de unge. Der er brug for flere lokale initiativer og for at skabe rum til forældres initiativ, mener flertallet. Mens tre fjerdedele bakker op om Natteravnene, synes næsten ingen, at værtshuse og diskoteker gør nævneværdigt for at hjælpe de unge sikkert gennem nattelivet. **Tryghedsrapport 2004** refererer den seneste forskning om danske unges risikoadfærd med hensyn til bilkørsel, alkohol, stoffer m.m. Den fremlægger også en række ideer fra bl.a. Sverige, USA og Canada, som kan inspirere til et nyt lokalt samspil mellem forældre, offentlige myndigheder og evt. private aktører.

Sidst i **Tryghedsrapport 2004** findes et bilag, der overvejer de metodiske problemer i at undersøge et så mangesidet begreb som tryghed. Enkelte af problemerne omtales nedenfor, ligesom undersøgelsens design beskrives.

Det uhåndterlige tryghedsbegreb

Tryghed vil sige at holde den psykiske balance over for de farer og problemer, som omverdenen stiller én over for. De fleste vil nok kunne skrive under på den definition, men skal man undersøge danskernes forhold til trygheden, er det ikke helt nok. I daglig tale har ordet mange flere betydninger, der lapper ind over andre ords betydningsområde. Man kan f.eks. erklære sig utryg over terrorisme, men det, man føler, er måske snarere vrede eller sorg eller begge dele. Man kan også føle sig utryg over forureningen, men der

M/M | Hvordan har vi spurgt til folks tryghed?

Figur 2: *Tryghedsrapport 2004* har spurgt til: holdninger, strategier og oplevelse. Undersøgelsen forsøger dermed at indkredse den enkeltes samlede tryghedsressourcer - aktive såvel som passive.

Kilde: Huset Mandag Morgen.

er stor forskel på at frygte, at der er pesticider i vandet fra vandhanen og at bekymre sig mere generelt over det pres, som menneskene udsætter klodens natur for. I det sidste tilfælde kan man også risikere at måle noget helt tredje, hvis man spørger til utrygheden, nemlig hvordan svarpersonen ønsker at fremstå – evt. bare i egne øjne. At bekymre sig er en måde at udvise ansvar og borgersind på.

Samtidig er det også klart, at tryghed kan være noget forskelligt fra situation til situation, fra person til person og fra et livsområde til et andet. Det er velkendt – f.eks. af alle, der har set en gyserfilm – at en tryk og afslappet atmosfære pludselig kan ændre sig til det stik modsatte. Det er også velkendt, at nogle mennesker har lettere ved at blive utrygge end andre. Den grundlæggende personlighedsstruktur betyder noget for, hvad man bliver bange for og hvor meget. Endelig kan man som bekendt være meget tryk i jobbet, men alligevel bange for at gå rundt i sit lokalområde om aftenen – eller omvendt. Derfor er det ikke muligt på en seriøs måde at afdække befolkningens tryghed ved blot at stille nogle enkelte spørgsmål, som f.eks. hvor trykke de generelt føler sig. Man må også forsøge at få et indtryk af, hvordan de tænker og handler i nogle af de mange relationer, der kan siges at have med tryghed at gøre. Figuren på forrige side viser undersøgelsens tre tilgange til tryghed og utryghed – dvs. de tre niveauer, vi har målt.

Undersøgelserne bag Tryghedsrapport 2004

Undersøgelserne er gennemført i perioden maj-november 2004. De omfatter:

- en analyse af, hvordan ordet tryghed bruges i medierne
- to længere møder med et ekspertpanel
- fire fokusgruppeinterview
- en stor, internetbaseret survey til 1.007 repræsentativt udvalgte borgere
- en sammenligning af tryghedskommunikationen i udvalgte nyhedsmedier og ugeblade

For at få inspiration til undersøgelserne, som **Tryghedsrapport 2004** bygger på, blev der sammensat et panel af kyndige personer, der har arbejdet med tryghed i forskellige sfærer. Panelet bestod af:

Gunvor Auken, socialrådgiver, SiD, Tine Bryld, redaktør af "Tværs" på DR og forfatter, Bo Grønlund, arkitekt maa, lektor ved Kunstakademiets Arkitektskole, Peter Gundelach, professor ved Sociologisk Institut, Københavns Universitet, Anders Korsgaard, ledende psykolog, Krisepsykologisk Enhed, Rigshospitalet, Bo Netterstrøm, overlæge, dr.med., Flemming Pless, sognepræst, Ole Thyssen, professor, dr.phil., Copenhagen Business School, Kai Vittrup, chef-politiinspektør ved Københavns Politi, Thorkild Ærø, ph.d., seniorforsker ved Statens Byggeforskningsinstitut.

Panelet har deltaget i to længere møder d. 27. maj og 19. oktober 2004, og medlemmer af panelet har løbende fungeret som ressourcepersoner. Formålet med det første møde var at få så mange dimensioner af tryghedsbegrebet som muligt frem og at diskutere begrebet positiv tryghed nærmere. Formålet med det sidste var at drøfte nogle af tolkningerne i et foreløbigt rapportudkast.

Mandag Morgen gennemførte i maj også en medieanalyse med det formål at klarlægge, i hvilke sammenhænge tryghedsbegrebet bruges i offentlig kommunikation.

Ekspertmødet og medieanalysen gav afsæt for formuleringen og tolkning af spørgsmålene, der blev stillet i den efterfølgende survey. Det samme gjorde fire fokusgruppeinterview om tryghed og utryghed i almindelighed og navnlig i familien, der blev gennemført af Advice Analyse og Strategi 8. og 9. juni 2004. Interviewene fandt sted i henholdsvis København og Herning. Deltagerne var udvalgt, så der både var mænd og kvinder, yngre og ældre og deltagere med forskellig uddannelsesbaggrund.

Surveyundersøgelsen er gennemført i dagene 1.- 8. september 2004 som en internetbaseret spørgeskemaundersøgelse. Meningsmålingsinstituttet Zaperas har stået for den praktiske gennemførelse. Der var ikke i disse dage særligt markante offentlige begivenheder, der kan forventes at præge resultatet. Skemaet er i alt udsendt til 2.500 personer, hvoraf 1007 har besvaret det. Besvarelsesprocenten er altså 40,3. Der er i alt stillet 87 spørgsmål, herunder et antal baggrundsspørgsmål, der ligger ud over Zaperas standard. Professor Jørgen Goul Andersen, Aalborg Universitet, har ydet teknisk bistand til løsning af spørgetekniske problemer.

Internetmetoden er valgt, fordi det i dag er muligt at få en lige så repræsentativ stikprøve af befolkningen via internettet som via telefonen. Det kan oven i købet være en fordel, fordi skemaet indeholder en række følsomme personlige spørgsmål, hvor mange formentlig vil være mere åbne og ærlige over for en anonym pc-skærm end over for en levende interviewer. Zaperas har efterfølgende vejret besvarelsenerne for at gøre resultatet helt repræsentativt for befolkningen med hensyn til køn, alder og landsdel. Til gengæld kan nogle grupper i befolkningen, f.eks. folk af anden etnisk herkomst end dansk, sagtens være underrepræsenteret.

De mange data er underkastet en omfattende statistisk behandling af Mandag Morgen og Advice Analyse. De spørgetekniske problemer ved at undersøge tryghed er gennemgået nærmere i bilaget sidst i rapporten. Spørgeskemaet kan downloades på TrygFondens hjemmeside www.trygfonden.dk.

TrygFonden er opdragsgiver for projektet og har betalt alle udgifter. Det er løbende blevet drøftet i en styregruppe med deltagelse af TrygFonden, Advice Analyse og Strategi og Huset Mandag Morgen.

Rapporten kan citeres frit med angivelse af TrygFonden og Huset Mandag Morgen som kilde. Hvor Zaperas A/S og Advice Analyse og Strategi er angivet som kilde, skal de også angives.

Del 1: Den nye tryghedsdagsorden

Introduktion

Billedet af danskerne som en nation af ængstelige, forandringssky velfærdsnarkomaner holder ikke længere stik. Tværtimod er dagens danskere gennemgående glade for forandring, aktive, forholdsvis trygge og nuancerede i deres syn på de offentlige tryghedsforanstaltninger. Det er hovedkonklusionen af **Tryghedsrapport 2004**, som Mandag Morgen har udarbejdet for TrygFonden med bidrag fra Advice Analyse og Strategi og en række eksperter i forskellige samfundssektorer.

Afvænnningen fra tryghedsnarkomanien betyder, at størsteparten af befolkningen er ved at indstille sig på en ny tryghedskultur, præget af en meget anderledes dagsorden. Historisk har trygheden primært været en tryghed *fra* noget – som f.eks. fattigdom, infektionssygdomme eller sprøjtegifte i grundvandet. I fremtiden får danskerne stadig mere brug for den positive tryghed, trygheden *til* noget. Lidt sloganagtigt udtrykt skal vi bevæge os fra den tryghed, der handler om at undgå risici, til den, der drejer sig om at turde løbe dem.

Det bliver en betydelig opgave at nytænke og omstille velfærdssamfundet og virksomhederne til den nye tryghedsdagsorden. Men der er ingen vej udenom. Samfundet får ikke nok ud af danskernes nye risikovilje og appetit på forandring. Samtidig er der brug for nytænkning om, hvordan trygheden kan sikres på længere sigt, så vi ikke risikerer, at større grupper får et tilbagefald til en tryghedsnarkomani. Der gives ingen statsgaranteret tryghed mod mange af de risici, der lurar for fremtidens borgere. Og den positive tryghed til at give sig i kast med udfordringer er i vist omfang et overskudsfænomen, en sart vækst, som samfundet er nødt til at værne om.

**Tryghed er ikke en tilstand én gang for alle.
Det er nok så meget noget, vi skal sætte
spørgsmålstegn ved, kritisere og tale om løbende.**

Ole Thyssen (filosof, professor)

Der er ikke tale om et luksusproblem. Den globale konkurrence drejer sig i høj grad om at sikre den humane og sociale kapital, der er forudsætningen for fremtidens konkurrencekraft. Hvis vi kan sikre, at befolkningen bredt – og ikke kun en lille elite – er trygge nok til at tage chancen ved at skabe nyt og udfordre det bestående, vil det styrke os i konkurrencen. Udviklingen af strategier til at udvikle og udbrede den positive tryghed er således ikke blot et vigtigt velfærdsmål i sig selv. Den positive tryghed bør også ses som en strategisk ressource, der skal sikre Danmark i fremtiden.

Fem myter om de ængstelige danskere

Det har i årevis været en udbredt antagelse, at danskerne som helhed – eller i hvert fald store grupper af dem – er tryghedsnarkomaner, der

- er utrygge over ”risikosamfundets” mange nye trusler og farer,
- opfatter sig som ofre for udviklingen,

- helst undgår forandring af vores trygge hverdag og af samfundet,
- undgår at løbe en risiko, f.eks. som iværksætter,
- protesterer imod tilpasninger af velfærdstrygheden.

Disse antagelser er fortsat – selvfølgelig med masser af variation – fremherskende hos samfundets såkaldte meningsdannere. Kompetencerådets vismænd betegnede f.eks. danskerne som ”talentfulde tryghedsnarkomaner”, da de sidste gang foretog en nuanceret vurdering af befolkningens kompetencer i bred forstand (Huset Mandag Morgen, 2000).

Undersøgelsen bag denne rapport tog da også udgangspunkt i et ønske om at klarlægge, hvordan danskerne kan overvinde deres ofte omtalte utryghed over for globaliseringens mange udfordringer til dem.

Undersøgelsen endte imidlertid med at sætte solide spørgsmålstejn ved selve udgangspunktet, og en række andre nye undersøgelser giver også brikker til et helt andet billede af danskernes utryghed end det traditionelle.

I det følgende tilbagevises de fem myter ovenfor én for én.

Danskerne er ikke generelt utrygge

En række af tidens berømte sociologer med den berømte tyske sociolog Ulrich Beck i spidsen har fremstillet den moderne borger som et ængsteligt individ i ”Risikosamfundet” (Beck, 1997). Beck er optaget af de moderne risici og lurende katastrofer, som mennesket selv har skabt gennem den avancerede teknologis stadig mere omfattende indgreb i naturen. Atomteknologien er eksemplet over alle – men naturligvis langt fra enestående. Beck fokuserer også på nutidsborgerens *optagethed* af de moderne risici. De to ting tilsammen har skabt et nyt grundlag for det politiske liv, siger Beck. Det højeste politiske mål er ikke længere at øge samfundets velfærd, men at mindske dets risici.

Den omfattende surveyundersøgelse, som denne rapport bygger på, tyder ikke på, at danskerne skulle leve i ”risikosamfund” – i hvert fald er det ikke deres oplevelse. Svarpersonerne blev præsenteret for en lang række menneskeskabte trusler – kriminalitet, tilsetningsstoffer, trafikulykker osv. Flertallet føler sig generelt ikke personligt utrygge over for disse mere samfundsmæssige trusler (se del 2 s. 36). Det synes heller ikke, som om danskerne generelt ligger søvnløse på grund af utryghed over personlige forhold omkring børn og familie (se del 3 s. 62). Når de imidlertid alligevel erklærer sig rigtig utrygge på et eller andet punkt, så er det især, når det drejer sig om spørgsmål som pengemangel, eller at en af familiens unge er på vej ud i problemer. Risikosamfundets lidt mere fjerne og teoretiske risici – som at blive ramt af terror eller for den sags skyld kriminalitet¹ (se del 2 s. 34) – gør dem snarere bekymrede på samfundets vegne end utrygge på deres egne.

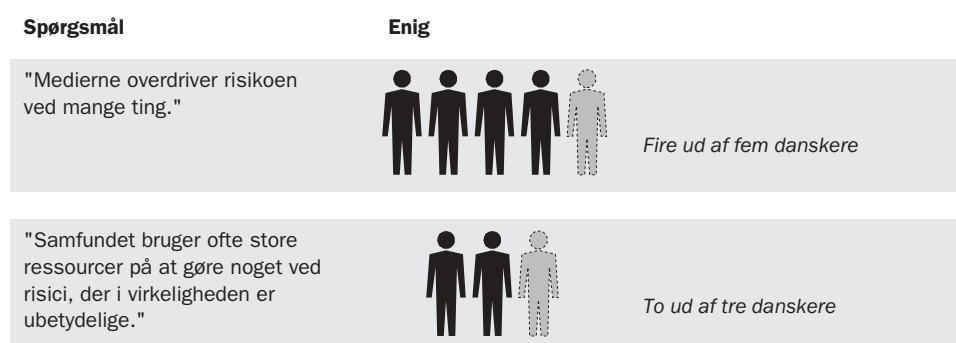
1 Denne analyse er lavet ved at se på, om der kunne konstateres nogen sammenhæng mellem svarpersonernes livskvalitet og deres utryghed på et givet punkt.

Og generelt er trygheden overvældende: Da respondenterne sidst i undersøgelsen blev bedt om at markere deres generelle personlige tryghed på en syvpunktsskala, satte 29 pct. kryds ud for den næstmest trygge svarmulighed, mens hele 55 pct. erklærede sig "grundlæggende tryk i min hverdag"². De respondenter, der valgte én af de to mest negative svarmuligheder, talte til sammen under 1 pct. Heri ligger ikke noget forsøg på at negligere de alvorlige utryghedsproblemer, der stadig findes i Danmark (og som vil blive behandlet i del 2). Derimod kan man fastslå, at det store flertal af risikosamfundets borgere gennemgående er meget trygge. Samtidig er der en bred bevidsthed i befolkningen om, at samfundet har problemer med sin måde at diskutere og håndtere risiko på.

I de senere år er det ofte blevet kritiseret af eksperter og (afgåede) politikere og embedsmænd, at risikobeslutninger ofte tages i en følelsesmæssigt oppisket stemning, hvor de ansvarlige er nødt til at kaste sig ud i uovervejede, uprioriterede og evt. u hensigtsmæssige og kostbare løsninger. Udgangspunktet har bl.a. været den første vandmiljøplan og den landsomfattende nedrivning af karlitlofterne. Også i pressen erkender mange, at sensationerne ofte er med til at bombe den politiske beslutningsproces tilbage til før oplysningstiden.

Problematikken er i høj grad gået ind på den folkelige lystavle – jf. figur 1.1:

M/M | Risici overdrives

Figur 1.1: Danskerne er ikke særligt ængstelige. Tværtimod mener langt hovedparten af befolkningen, at risici ofte overdrives.

Note: De to spørgsmålsformuleringer lød:

1. "Medierne i Danmark skriver meget om risici og ting, der er farlige.
Hertil siger A: Medierne skaber meget unødvendig frygt ved at overdrive risikoen ved mange ting.
Hertil siger B: De problemer, som medierne trækker frem, er som regel reelle nok.
Er du: mest enig med A, mest enig med B, ved ikke?"
2. "Samfundet bruger ofte store ressourcer på at gøre noget ved risici, der i virkeligheden er ubetydelige - er du:
helt enig, delvis enig, hverken enig eller uenig, delvis uenig, helt uenig, ved ikke/Ikke relevant for mig"

Kilde: Zapera A/S og Huset Mandag Morgen.

Næsten fire ud af fem respondenter i undersøgelsen finder, at medierne ofte skaber unødigt frygt ved at overdrive risikoen ved mange ting. To ud af tre erklærer sig enige i, at "samfundet ofte bruger store ressourcer på at gøre noget ved risici, der i virkeligheden er

ubetydelige". Andre undersøgelser tyder i øvrigt på, at borgerne er opmærksomme på muligheden for at blive udsat for skrækpropaganda – og er ganske irriterede over det.³

Danskerne ser ikke sig selv som ofre for udviklingen

Forestillinger om, at danskerne skulle være præget af en offermentalitet er også udbredte i mange forskellige varianter.⁴ I de senere år er beslægtede ideer blevet diskuteret med udgangspunkt i historikeren Henrik Jensens bog *Ofrets århundrede* (Jensen, 1998), der bl.a. ser de vældige krige i første halvdel af forrige århundrede som årsag til fremvæksten af en ny, ængstelig og defensiv mentalitet. Seneste skud på stammen er den udbredte ide om, at modvilje mod indvandring skulle kunne forklares med, at nogle grupper føler sig truet af globalisering og europæisering.

Forklaringen er grundigt dementeret af professor Jørgen Goul Andersen (Goul Andersen, 2002), der har vist, at samfundets lavstatusgrupper ikke er påfaldende mere negative over for indvandrere end andre grupper.

Hverken surveyen eller de fokusgruppeinterview, der blev brugt til at forberede den, indikerer heller på nogen måde, at danskerne skulle være præget af en offermentalitet. Alene deres høje livskvalitet, der også er målt i andre undersøgelser, afkræfter for så vidt en sådan tese. Og mens offeret dukker sig over for den fjendtligt indstillede omverden, er normaldanskerens reaktionsmønster helt modsat. Det store flertal oplyser, at

- de foretrækker at angribe problemerne *up front*,
- de siger fra over for uretfærdigheder – også når det kan give problemer,
- de har tillid til andre mennesker,
- de selv føler, at de styrer tilværelsen nogenlunde.

90 pct. erklærer f.eks., at det er helt sandt eller i hvert fald noget sandt, at de handler, indtil de har løst de problemer, som de står over for – i stedet for at vente på, at de går væk af sig selv.

Og kun en tredjedel er helt eller delvis enig i den bredt formulerede påstand om, at "jeg ofte føler, at tilværelsen mere styres af tilfældigheder og andres beslutninger end af mine egne". Se figur 1.2.

3 Se Mandag Morgens analyse af en undersøgelse fra ACNielsen AIM af vælgeres bedømmelse af både ja- og nej-argumenter under euro-afstemningen (Ugebrevet Mandag Morgen, 2. oktober 2000).

4 Nogle af de meget almindelige har taget udgangspunkt i et (typisk misforstået) citat af den tyske sociolog Jürgen Habermas om "systemverdenens kolonisering af livsverdenen", der er blevet brugt til at forklare både fremkomsten af den radikale venstrefløj i slutningen af 60'erne og den nye højrefløj (bl.a. Glistrup-fænomenet) få år senere.

M/M | Hammer eller ambolt?

Hammer:

90 % af danskerne erklærer, at "jeg handler indtil problemet er løst".

Ambolt:

1/3 del af danskerne siger, at "jeg føler ofte, at tilværelsen mere styres af andres beslutninger end af mine egne".

Figur 1.2: De fleste danskere er udadrettede problemløsere. Mange føler dog også, at tilværelsens tilfældigheder overmander dem, også selvom de handler for at løse problemet.

Kilde: Zapera A/S og Huset Mandag Morgen.

Forandring fryder danskerne

Det har også i mange år været almindeligt vedtaget, at en betydelig del af befolkningen skulle være modstandere af forandring – i al almindelighed. Opfattelsen er bl.a. blevet næret af sociologisk inspirerede modeller, der inddeler befolkningen i nogle grundtyper efter deres holdning til tradition henholdsvis fornyelse eller lignende. Også den udbredte skepsis over for en hurtig integration i EU og ønsket om at nedbringe antallet af indvandrere er blevet udlagt som et symptom på en generel uvilje mod forandring.

Tryghedsundersøgelsen sætter adskillige store spørgsmålstejn ved denne udlægning:

- Næsten alle (94 pct.) er mere eller mindre enige i, at "det er sundt, at indholdet i ens arbejde skifter indimellem".
- Ikke engang hver tredje er enig i den blødt formulerede påstand om, at "forandringer er irriterende, især til at begynde med".
- Tre ud af fire er enige i påstanden om, at "samfundet går glip af meget godt, fordi vi ikke er gode nok til at forny os i Danmark".

Er svarene det bedst mulige udtryk for svarpersonernes oprigtige mening? Rent faktisk er de afgivet i en anonym, skriftlig survey og ikke til chefen under medarbejdersamtale. Derimod kan man næppe afvise den mulighed, at nogle respondenter snarere udtrykker en konventionel mening end et gennemtænkt personligt synspunkt. "Omstillingsparathed" har været noget i retning af statsreligion i mere end et årti. Det er måske ikke helt let at erklære sig uenig. Hvor stærk sådan en medløbseffekt er, ved vi ikke, og at den skulle kunne forklare forandringsviljen fuldt ud, forekommer komplet usandsynligt.

Det er mere nærliggende at se svaret i lyset af de dybtgående ændringer, der har fundet sted i arbejdslivets organisering i store dele af samfundet over de sidste 10-15 år, og som har givet og krævet nogle af de holdningsegenskaber, vi forbinder med positiv tryghed. Som socialrådgiver i SiD Gunvor Auken udtrykte det under mødet i ekspertpanelet, "skal man jo ikke længere bare skrue hovedet af og hængte det i garderoben, men man skal bruge meget mere af sig selv. At bruge hele personen er blevet det nye konkurrenceparameter, og det kræver meget af folk. Man skal medvirke i udviklinger, tage ansvar, indgå i dialoger og selvstyrende grupper og afrapportere på skrift. Det giver nye vanskeligheder

og muligheder”. Forandringer er altså ikke kun noget, man påtvinges – endsige er offer for – men også noget, man deltager i.

Undersøgelsen giver desuden holdepunkter for den opfattelse, at danskerne er blevet mindre utrygge ved forandringer i familien – selvom dette billede er langt mindre entydigt. Skal det sammenfattes kort, kan man måske sige, at danskerne snarere end forandringsangste må karakteriseres ved en pragmatisk forandringsparathed, der også er opmærksom på nogle af omkostningerne ved et opbrud i de nære relationer.

Ubestrideligt er det i hvert fald, at samlivsnormerne i Joachims og Alexandras Danmark er blevet ganske liberale. Det serielle monogami er ikke bare almindelig praksis, men en etableret samfundsinstitution!

- Nye ægteskaber accepteres, også hos ældre.
- Skilsmisser leder ikke længere til automatisk fordømmelse (siger godt 90 pct.).
- 40 pct. vil **ikke** tage afstand fra, at nogle lader sig skille, alene fordi ægteskabet er blevet rutine, selvom et flertal på dette punkt siger noget andet.
- 44 pct. er **ikke** uenige i, at folk normalt kommer ud af skilsmisser uden større problemer.

At skilsmisser naturligvis ikke er ideel lykke, fremgår af den overvældende tilslutning til synspunktet om, at børnene får problemer, når forældrene ikke længere kan klare *deres* sammen. Dette gælder, selvom børnene (ifølge 79 pct.) kan blive lige så trygge med stedforældre som med deres biologiske ophav.

Nødvendigt at løbe en risiko

Den danske tryghedsnarkoman er ikke mindst blevet bebrejdet sin utilbøjelighed til at vove pelsen økonomisk. Det har således givet anledning til bekymring i mange år, at så få danskere var parat til at starte egen virksomhed. Ifølge Erhvervsfremme Styrelsen havde kun 2,3 pct. af danskerne forsøgt at starte ny virksomhed mod 8,41 pct. af amerikanerne (Erhvervsfremme Styrelsen, 1999).

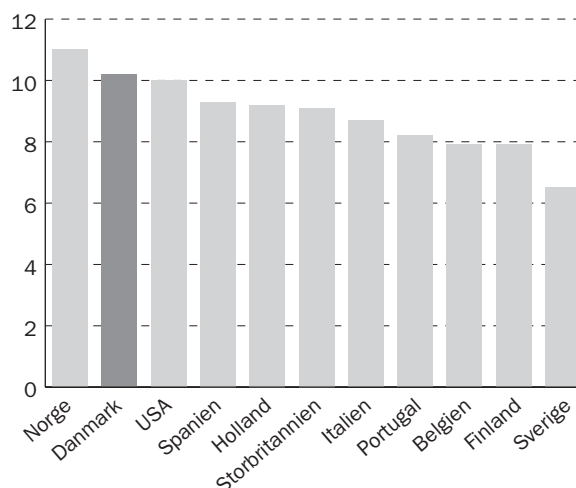
Kompetencerådet noterede dog på nogenlunde samme tidspunkt, at der var tegn på bedring. Således konstaterede en undersøgelse fra svenske SIFO samme år, at danskernes risikovilje, når det gjaldt om at tage personlige chancer, udviklede sig positivt, selvom den stadig lå under det europæiske gennemsnit og meget under det amerikanske.⁵ Senere opgørelser bringer imidlertid Danmark på niveau med de bedste i Europa – og på niveau med USA. Se figur 1.3.

5 SIFOs RISC-undersøgelse 1999. Danskernes risikovilje lå på 92 i 1999, når det europæiske gennemsnit blev sat til 100. I 1997 var det tilsvarende tal 79. Citeret efter Kompetencerådet 2000, s. 49.

M/M | Stærk dansk iværksætterånd

Danmark er god til at starte nye virksomheder...

Virksomhedsopstartsrester i Europa og USA (1998-2000)

Figur 1.3

Kilde: Innovationsrådet, 2004.

Svarene fordeler sig da også meget markant på spørgsmålene i surveyundersøgelsen. Der er spurgt, om de er mest enige i påstanden om, at ”alt for mange tager unødvendige chancer i livet og kommer galt af sted”, eller om de er mere enige i det alternative udsagn, at ”hvis folk skal lære noget og bygge noget op, så kræver det, at man tager chancer”. I Jante-land vil 89 pct. tilslutte sig det første synspunkt og højst 11 pct. det andet. I Danmark er det omvendt!

Danskerne er ikke ukritiske velfærdstilhængere

En meget lang række undersøgelser har dokumenteret den overvældende omfattende opbakning til den skattefinansierede velfærdsmodel. Samtidig ved politikerne af bitter erfaring, at det kan være meget smertefuldt at fjerne velfærdsydelser – eller bare at tænke højt i den retning. Det betyder imidlertid slet ikke, at der er opbakning til alle mulige ordninger, ej heller, at danskerne ønsker den offentlige tryghed udbygget yderligere.

Interessant i sammenhængen er den store europæiske undersøgelse, der sammenligner værdierne hos befolkningerne i en række europæiske lande (Fridberg, 2004). Af otte vest-europæiske lande har Danmark den klart laveste andel, der finder det ”vigtigt, at samfundet sørger for at udjævne store indkomstforskelle”. Kun 28 pct. støtter synspunktet, hvilket er betydeligt mindre end i Sverige og Holland, hvor over 40 pct. bakker det op. I Storbritannien, Tyskland, Frankrig og Portugal er tilslutningen til synspunktet 2-3 gange så høj (det har f.eks. langt større støtte hos portugisiske vælgere til højre for midten end hos dem, der stemmer venstreorienteret i Danmark). Et helt tilsvarende mønster kommer frem på spørgsmålet om, hvorvidt ”det er meget vigtigt, at samfundet sørger for, at alle får opfyldt deres basale behov”. Forskerne bag værdiundersøgelsen opstiller en række hypoteser, som de tester af på det uhyre omfattende datamateriale. De kan bl.a. afkræfte,

at flere danskere skulle være modstandere af mere velfærd fordi de ikke selv regner med at gøre brug af de offentlige tryghedsforanstaltninger. Holdninger og interesser følges ganske enkelt ikke ad. Heller ikke bekymringen for den nærmeste families levestandard spiller nogen rolle for holdningen. Den forklaring, der passer bedst, er, at de grundlæggende problemer er relativt små i Danmark sammenlignet med de øvrige lande, og at danskerne også opfatter det sådan. Bekymringen for levestandarden hos marginalt stillede grupper som f.eks. syge, ældre og arbejdsløse er således langt mindre i Danmark end i de øvrige lande. En supplerende forklaring kan dreje sig om grundlæggende politiske værdier. Danskerne er det folk i undersøgelsen, hvor flest prioriterer frihed over lighed – måske fordi de finder, at ligheden er gået over gevind. Det betyder på den anden side ikke, at danskerne ønsker en ny balance mellem personligt ansvar for at sørge for sig selv og samfundets ansvar for at sørge for vanskeligt stillede. Danskerne ønsker ”mere frihed, men inden for velfærdsstatens rammer,” konkluderer undersøgelsen.

Alt i alt bekræfter undersøgelsen – som andre før den – at danskernes forhold til velfærds-trygheden nok er grundlæggende positivt, men også uhyre nuanceret. Frygten for voldsomme automatiske protester over enhver begrænsning af velfærds-trygheden er således næppe velbegrundet. Reaktionen på omlægningen af efterlønnen i 1998 handlede f.eks. snarere om at svigte udtrykkelige valgløfter end om ændringerne selv.

Positiv og negativ tryghed

Tryghedsrapport 2004 forsøger derfor ikke bare at afdække, hvad der gør nutidsdanskernes utrygge, men også hvilke strategier de bruger for at bevare trygheden. I den sammenhæng er det centralt at skelne mellem negativ og positiv tryghed.

De negative strategier handler om at mindske eller undgå utrygheden. Det gøres ved at reducere risici og sårbarhed hhv. fornemmelsen af begge dele.

De positive strategier handler om at turde håndtere tilværelsens usikkerheds- og faremomenter på en offensiv og konstruktiv måde. Figur 1.4 viser nogle konsekvenser af positiv og negativ tryghed.

Hensigten med at betegne nogle af strategierne som negative strategier er bestemt ikke at stemple dem som overflødige, fejlslagne eller umoderne. Mange af dem er uundværlige dele af grundlaget for et velfungerende, moderne samfund. Meningen er derimod at betone, at tryghed er andet og mere end fraværet af utryghed, ligesom sundhed ikke bare er det samme som ikke at være syg. De fleste vil sikkert være enige i denne pointe, selvom den ofte overses i praksis.

Hvad er så dette ”andet og mere”, der gør trygheden til noget andet end u-tryghed?

M/M | Positiv og negativ tryghed - tryghed til verden og tryghed fra verden

Positiv tryghed er tryghed til: ■ at sige sin mening ■ at gøre noget nyt ■ at turde handle ■ at løse problemer Positiv tryghed medfører: ■ innovation/fornyelse ■ demokrati ■ selvudfoldelse	Negativ tryghed er tryghed fra: ■ risici ■ usikkerhed ■ trusler ■ problemer Negativ tryghed medfører: ■ kontrol ■ sikkerhed ■ harmoni
---	--

Figur 1.4: Den positive tryghed handler om tryghed *til* at gøre en forskel i verden, den negative tryghed er tryghed *fra* verdens farer og trusler. De to tilgange til tryghed har vidt forskellige konsekvenser - den ene medfører kontrol, mens den anden medfører forandring.

Kilde: Huset Mandag Morgen.

Det trygge sættes næsten altid op over for det spændende – også når man diskuterer, hvordan byer skal indrettes. Man kan have det spændende og hyggeligt eller hyggeligt og trygt, men tryghed og spænding går ikke i spænd efter den almindelige mening.

Bo Grønlund (arkitekt, lektor)

På det individuelle plan⁶ handler positiv tryghed om personens indfaldsvinkel til tilværelsen. Det har noget med holdninger at gøre, men det stikker dybere ned i de personlige egenskaber. At have det i munden er ikke nok. Hvilke holdninger/egenskaber der er mest relevante, har vi prøvet at indkredse gennem samtaler med eksperter og lægfolk og ved at se på anvendelsen af ordet tryghed i medierne. Vi vil i det følgende betegne dem som *holdningsegenskaber* og undersøge, om vi kan afdække et sæt af holdningsegenskaber, der er karakteristiske for den positive tryghed.⁷

Vi definerede som udgangspunkt den positivt trygge som en person, der er parat til at tage en risiko. Paratheden må bunde i en positiv vilje til forandring eller en uvilje til at affinde sig med situationen. Risikoviljen hænger tæt sammen med en handlekraft. Handlekraften må til gengæld bygge på en erfaring om, at man kan løse forbigående opgaver, dvs. en vis portion selv-tillid. Risikoviljen må også normalt forudsætte et vist mål af tillid til andre mennesker – se figur 1.5.

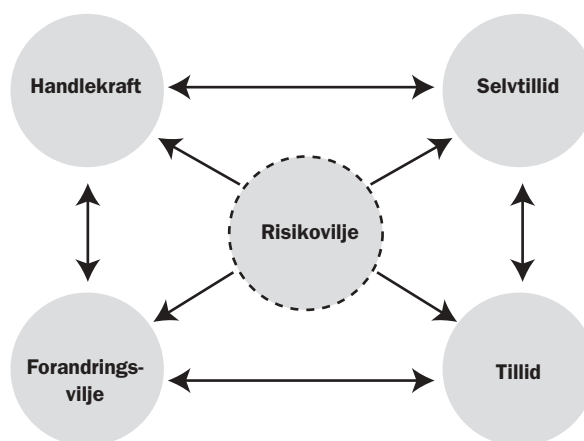
Flere af disse holdningsegenskaber kan næppe afdækkes med direkte spørgsmål. De må indkredses mere indirekte.

Risikoviljen forsøgte vi dog at gå lige på ved at spørge, om svarpersonen ofte gør noget, som andre mennesker finder risikabelt. Det kunne omtrent en tredjedel svare ja til, mens en tredjedel svarede nej, og den sidste tredjedel åbenbart havde svært ved at svare enten ja eller nej. Vi forsøgte også at teste holdningen til risikovilje med det allerede citerede

⁶ Man taler ikke nødvendigvis om den samme tryghed, når man taler om en tryk person, et trygt nærmiljø, et trygt samfund osv. Hvor den positive tryghed hos enkeltpersonen drejer sig om et sæt af holdningsegenskaber, drejer det sig i nærmiljøet snarere om at have velfungerende netværker og gensidig tillid, mens det på samfundsplanet igen er kædet sammen med eksistensen af reelle valgmuligheder for den enkelte, af handledelelige fællesskaber og pålidelige, effektive institutioner. Forholdet mellem den positive tryghed i disse kontekster er ikke klarlagt nærmere.

⁷ Flere aspekter af den positive tryghed analyseres i del 2.

M/M | Positiv tryghed

Figur 1.5: Den positive tryghed består af handlekraft, selvtillid, mod, tillid, forandringsvilje og risikovilje. Risikoviljen er kernen i den positive tryghed, mens alle holdningsegenskaberne forstærker hinanden - selvtillid giver f.eks. både mere handlekraft, forandringsvilje, risikovilje og tillid.

Kilde: Huset Mandag Morgen:

spørgsmål om, hvorvidt folk gennemgående tager for mange unødvendige chancer (og kommer galt af sted). Som sagt indikerer resultaterne, at der både er en betydelig risikovilje i samfundet og navnlig en meget positiv holdning til at løbe en risiko.

Forandringsviljen blev undersøgt med de tre spørgsmål, der er opsummeret ovenfor i afsnittet "Forandring fryder danskerne". Samtidig forsøgte vi at få en fornemmelse af svarpersonernes vilje til at affinde sig med en dårlig situation ved at bede dem forholde sig til følgende to udsagn, der var anbragt langt fra hinanden i skemaet: "Der kommer som regel ikke noget godt ud af at kritisere", hvilket et relativt flertal på knap halvdelen er uenige i. Tre fjerdedele var derimod enige i udsagnet "Jeg siger som regel fra, når jeg oplever noget uretfærdigt, også selvom det kan give problemer".

Handlekraften blev undersøgt med spørgsmålene "Når jeg står over for et problem, handler jeg, indtil problemet er løst" og "Når jeg står over for et problem, venter jeg gerne i nogen tid og håber, at problemet løser sig selv". Hvis svarene skal stå til troende, har vi en yderst handlekraftig befolkning, idet 92 pct. var (helt eller delvis) enige i det første udsagn, mens tre fjerdedele (helt eller delvis) afviste det andet.

Selvtilliden hører til de spørgsmål, man må spørge til mere indirekte. 87 pct. fandt det mere eller mindre berettiget at sige, at "min familie har brug for mig". Og lidt over halvdelen syntes, at påstanden "folk uden for familien lytter ofte til mine råd, før de træffer vigtige beslutninger" passede mere eller mindre på dem. Det er muligvis også et relevant mål for selvtilliden, at 86 pct. af dem, der havde et job, erklærer, at de føler sig respekteret på deres arbejde. Alt i alt kan vi vel – uden at prale – fastslå, at danskernes selvtillid har det nogenlunde.

Tilliden til andre blev målt ved at bede svarpersonerne om at tage stilling til, om de alt i alt mener, "at folk er til at stole på" eller "at man ikke kan være for forsigtig, når man har med

andre mennesker at gøre". 86 pct. foretrak den første mulighed og bekræftede dermed, at danskerne er parate til at løbe en risiko – også når det gælder andre mennesker.

Man kan således konkludere, at også den positive tryghed har det rimeligt godt i Danmark.⁸ Konklusionen er på en måde overraskende efter tyve år, hvor tryghedsdagsordenen i høj grad blev sat på "risikosamfundets" præmisser.

Det er også en glædelig konklusion, for de positive tryghedsstrategier passer godt til et samfund, der forandrer sig hurtigt, og hvor enkeltpersonerne derfor må indstille sig på en omskiftelig tilværelse.

Den store udbredelse af positiv tryghed er vigtig for den enkelte. Den åbner for et aktivt liv, hvor virkeliggørelsen af egne drømme og projekter bliver omdrejningspunktet – frem for f.eks. sikringen af alderdommen eller passivt forbrug.

De positive tryghedsstrategier har oven i købet en tendens til at være selvforstærkende. *At turde gøre én stærkere i helt bogstavelig forstand.* Både den enkelte og kollektivet udvikler sig og får tillid til egne og andres evner og handlekraft. Verden udvides ikke uden risiko – og det at løbe en risiko kan være både lystfyldt og en kilde til anerkendelse, (selv-)tillid og fællesskab.

Det er slående, hvor tæt den positive tryghed er på vigtige idealer i dansk demokratitradition fra andels- og højskolebevægelserne og fremad. Her stod kampen mod den underdanige almuebevidsthed som et centralt mål. Borgeren skulle kunne træde i karakter og gøre sig gældende vis-a-vis de rige, lærde og magtfulde. Demokratisk deltagelse blev pensum i de almene skoler, og velfærdspolitikken var i høj grad bygget på ligeværdige borgeres rettigheder, ikke på barmhjertighed.⁹ Tankevækkende er det også, at vi samtidig med det høje niveau af positiv tryghed kan konstatere en vældig stærk opslutning bag principper om borgernes deltagelse i det offentlige liv og en ikke mindre stærk efterlysning af en mere meningsfuld dialog mellem borgere og politikere om samfundets store spørgsmål.¹⁰

Tryghed i den globaliserede vidensøkonomi

Fra et økonomisk synspunkt er den positive tryghed en strategisk ressource. Den globale økonomiske konkurrence er i realiteten en innovationskraftprøve. Danmark har relativt få spidskompetencer i fremtidens store vækstområder, og danske firmaer er typisk for små til at kunne mobilisere de vældige forskningsressourcer, som andre råder over. Derfor er vi mere end andre tvunget til at klare os godt i den skærpede globale konkurrence om

8 Der er i øvrigt generelt en positiv statistisk sammenhæng imellem respondenternes svar på de spørgsmål, der har med den positive tryghed at gøre. Der er altså en tendens til, at respondenter, der scorer højt på handlekraft, også gør det på tillid, forandringsvilje osv. Men det er også kun en tendens, der oven i købet i nogle tilfælde er svag. En mulighed er, at spørgsmålene ikke er gode nok til at give et relevant billede af virkeligheden. En anden mulighed er, at positiv tryghed netop ikke så meget skal ses som en entydig størrelse, men snarere som et antal strategier, der kan varieres og kombineres.

9 I demokratiteori fra de senere år betegnes denne type strategier ofte som *empowerment*.

10 Der er ganske omfattende dokumentation herfor, bl.a. i det omfattende forskningsprojekt Demokrati fra neden, se f.eks. Andersen, Torpe og Andersen: *Hvad folket magter*, s. 281 ff. DJØFs forlag 2000.

talenterne. Et vigtigt konkurrenceparameter er vores evne til at generere vitale, ambitiøse og engagerende miljøer med udfoldelsesmuligheder for talent af mange slags. I den forbindelse spiller det naturligvis en rolle, at vi danskere i almindelighed – og ikke kun en lille elite – tør tage udfordringerne op og finde utraditionelle løsninger på dem.

Faktisk er der en slående overensstemmelse mellem den positive tryghed og de særlige styrker, der for nylig gav dansk økonomi en flot international placering. I World Competitiveness Yearbook placeres vi på femtepladsen på den globale rangliste. Ranglisten er udformet ved at vurdere de respektive landes styrker og svagheder.

Teamet bag årbogen opregner styrkerne ved dansk økonomi. Danskerne er usædvanligt gode, når det gælder:

Processer – kompetencen til at tage ny teknologi i anvendelse

Samarbejde – kompetencen til at fungere sammen på tværs af organisatoriske skel

Fleksibilitet – kompetencen til at tilpasse sig nye krav hurtigt

Kreativitet – kompetencen til at finde på nye løsninger på konkrete kundebehov

Relationer – kompetencen til at arbejde på tværs af sektorer og grænser

Etik – at respektere alle samfundets interesser.

Det er ganske tankevækkende at sammenholde listen over den positive trygheds holdningsegenskaber med listen over de kompetencer, som verdens mest prestigefyldte, internationale lederskole finder hos danskerne, jf. figur 1.6.

M/M | Positiv tryghed giver konkurrencefordele

Konkurrenceassets	Kompetencer	Holdningsegenskaber
Processer	Bruger ny teknik	Forandringsvilje, risikovilje
Samarbejde	Løser problemer på tværs	Handlekraft, selvtillid
Etik	Respekterer andres interesser	Nærer tillid
Kreativitet	Udvikler nye svar på kundebehov	Risikovilje, handlekraft
Relationer	Etablerer ekstern tillid	Nærer tillid, selvtillid
Fleksibilitet	Tilpasser sig hurtigt	Forandringsvilje, handlekraft

Figur 1.6: Den positive trygheds holdningsegenskaber matcher meget præcist det, der giver Danmark konkurrencefordele.

Kilde: World Competitiveness Yearbook og Huset Mandag Morgen.

Det er altså ikke så vanskeligt at få anbragt den positive tryghed i befolkningen og konkurrence- og innovationskraften i økonomien på en fælles brøkstreg.

At vi indtil videre har klaret os så pænt i den internationale konkurrence, kan således delvis forklares med, at befolkningen bredt – og ikke kun en lille elite – er trygge nok til at

tage chancen ved at skabe nyt og udfordre det bestående. Den positive tryghed er således ikke blot et vigtigt velfærdspolitisk mål i sig selv, men også en strategisk ressource, der skal betrygge Danmark i fremtiden.

Kan vi være trygge ved trygheden?

Skal man så forstå *Tryghedsrapport 2004* sådan, at danskerne – de fleste og for det meste – nu er blevet trygge, og at generationers kamp omsider kan fløjtes af?

Selvom der som sagt ikke er belæg for klicheen om de ængstelige danskere, og selvom den positive tryghed synes vidt udbredt, kan vi naturligvis heller ikke konstatere, at den hellige grav er velforvaret. Det skyldes for det første, at der stadig findes et mindretal på ca. 15 pct. af befolkningen, der er alvorligt utryg, og som lider alvorligt under det – jf. del 2 kapitel 3. For det andet skyldes det, at tryghed hverken er en statisk størrelse eller en given ting. Slet ikke i et samfund, der forandrer sig så hurtigt som vores. Selvom forandringerne set fra den enkeltes synspunkt normalt sker forholdsvis roligt og gradvis, betyder det ikke desto mindre over tid, at vores aktiviteter og relationer ændres, og at de udfolder sig i nye rammer andre steder. Kæresten, jobbet, virksomheden, kommunen hedder med forholdsvis stor sandsynlighed noget andet om femten år. Konsekvensen må med andre ord være, at den tryghed, der voksede ud af at have nogenlunde stabile relationer til andre mennesker i nogenlunde stabile rammer, ikke længere kan være tilstrækkelig til at "holde balancen".

Det er indlysende, at danskernes høje tryghed bl.a. skal ses på baggrund af ti års næsten ubrudt højkonjunktur. De gode tider har åbnet muligheder, også for dem, der ikke fik så mange chancer i kriseårene. Truslen om marginalisering og deroute hænger ikke længere over hovedet på hver anden lønmodtager. Men højkonjunkturer varer ikke evigt.

Det er næsten lige så indlysende, at store dele af verden er ved at hale ind på det økonomiske forspring, som Danmark har fået i kraft af dygtighed og historisk held. Udflytningen af højt kvalificerede job til udviklingslande er kun lige begyndt. Nye innovative centre skyder frem i østeuropæiske garager, asiatiske skyskrabere og virtuelle rum. Danmark skal slås for at forblive et attraktivt og konkurrencedygtigt samfund i den globaliserede verden. Hvis vi ikke kan stå distancen, smuldrer grundlaget for meget af den tryghed, som vi i dag opfatter som en selvfølge.

Den tryghed der skyldes, at Danmark befandt sig det rigtige sted i verden på det rigtige historiske tidspunkt, holder ikke længere. Konkurrencen er blevet global. Den vindes kun ved at investere i den (sociale og) humane kapital, der skal få de nye ideer og føre dem ud i livet på nye måder. I det foregående har vi argumenteret for, at danskernes positive tryghed er afgørende for deres innovationskraft. Men det modsatte er også tilfældet: Innovationskraften er i stigende grad afgørende for trygheden.

Analysen peger på, at danskerne i overraskende stor udstrækning har forladt risikosamfundets forskræmte dagsorden og har taget den positive tryghed til sig. Spørgsmålet er, om samfundets virksomheder og institutioner har gjort nok for at omstille sig til mulighederne i den nye tryghedsdagsorden. Der er ingen vej udenom. Ellers får samfundet ikke nok ud af danskernes nye risikovilje og appetit på forandring.

Samtidig er der brug for nytænkning om, hvordan trygheden kan sikres på længere sigt, så vi ikke risikerer, at større grupper får et tilbagefald til tryghedsnarkomanien. Der gives ingen statsgaranteret tryghed mod mange af de risici, der lurar for fremtidens borgere. Og den positive tryghed til at give sig i kast med udfordringer er i vist omfang et overskuds-fænomen, en sart vækst, som samfundet er nødt til at værne om.

Hvem skal sikre den positive tryghed?

Hvordan kan samfundet understøtte og fastholde den nye positive tryghed i praksis?

Spørgsmålet ligger (foreløbigt) uden for det, vi har undersøgt nærmere, men overvejsen er påtrængende. Det følgende må betragtes som et foreløbigt bud.

For det første er der nogle grundstrukturer og grundværdier i samfundet, som udgør forudsætninger for og i flere tilfælde direkte fremmer den positive tryghed.

Det ret effektive værn mod især materiel utryghed, som det moderne velfærds- og rets-samfund tilbyder, har utvivlsomt skabt et afgørende fundament for positiv tryghed. Det er let at opfatte positiv tryghed som et elitefænomen, men faktisk er det i dag bredt ud i meget store dele af samfundet. Denne mindre forsigtighed er bl.a. en konsekvens af, at man i praksis ikke har kunnet falde så dybt, hvis den chance man tog, viste sig at være en nitte.

Det har været betydningsfuldt, at trygheden i det danske samfund historisk har været opfattet som et fælles anliggende for alle borgere. Frem for alene at sikre trygheden for i forvejen relativt velstillede insidere, f.eks. gennem omfattende beskyttelser mod afskedigelse, som kendes i andre lande, har bl.a. fagbevægelse og erhvervsliv i praksis satset mere på uddannelse og social sikring gennem relativt høje dagpenge.

Gennemskuelige og velfungerende regler og bureaukratier peger også i retning af både større risikovilje og tillid.

Dertil kommer effekterne af en relativt beskyttet institutionsopvækst, hvor mobning og andre udslag af ”den stærkes ret” er meget mindre udbredt, end dengang børn selv organiserede deres liv.

Endelig har væksten i både grund- og erhvervsuddannelser givet større indsigt og selvtillid samt praktisk behov for og træning i samarbejde med andre. Alt sammen træk, der er væsentlige komponenter i positiv tryghed.

Flere af disse ældre strategier for at fremme positiv tryghed er stadig virksomme, selvom den tætte sammenhæng mellem social sikring og positiv tryghed ikke er nær så stærk i dag som tidligere.

For det andet bør der kunne gøres en mere målrettet og operationel indsats for den positive tryghed.

Hvis man er engageret, har man noget at give, som er kilden til megen tryghed. Det ligger også i engagementet, at man tør sige fra, hvis man bliver krænket.

Thorkild Ager (byforsker)

Som udgangspunkt bør opgaven ses som en fælles opgave. Den er jo i fælles interesse. Virksomhederne, det offentlige og det civile samfund har alle en rolle – eller snarere adskillige roller – at spille.

For virksomhederne og for de faglige organisationer er den positive tryghed afgørende for deres overlevelse og konkurrencestyrke. Derfor er spørgsmålet, hvor de vigtigste interne og eksterne barrierer for risikovilje og initiativ er. Udfordringen er ikke kun at skabe flere innovatører og entreprenører, men i højere grad, at flere skal turde støtte og bidrage til dem frem for at stå på sidelinjen. Flere skal også turde åbne munden og bidrage, hvis man mener, at virksomhedens – eller innovatørens – ideer ikke er gode nok. Det rejser spørgsmål som, hvordan man kan træne folk i at kalkulere risici – og at tage de rigtige – og hvordan man slipper af med *cover-my-ass*-kulturen, der ofte gør det alt for svært at blotte sig, dumme sig og lave fejl.

Det er ikke forandringer, der er gjort med retoriske ændringer i virksomhedernes værdigrundlag eller gennem kurser i selvværd. De kræver praktisk handling, der viser, at man mener det, man siger. Tilliden og risikoviljen fremmer man ved at vise den – og ved at vise, at man lægger vægt på den i rekrutterings-, fastholdelses- og uddannelsespolitikker, i medarbejderudviklingssamtaler og advancementssystemer og i løn og andre af de privilegier, som udtrykker, hvad virksomheden lægger vægt på.

For fagforeningen kan der blive tale om et vanskeligt *trade-off* mellem den kollektive aftales negative tryghed fra arbejdsgiverens vilkårlighed, forfordeling og del og hersk på den ene side – og de individuelle muligheder, der åbnes for medlemmerne, på den anden. Men der ligger også muligheder for, at handlekraftige, forandringsvillige og selvbevidste lønmodtagere gradvis sætter ledelsesretten ud af kraft.

Hvad er det, vi kan?

Er det rigtigt, at danskerne er bedre til at agere selvstændigt end andre nationer. Generalmajor Karsten Møller, Forsvarsakademiet, der tidligere fungerede som chef for den nordisk-polske brigade i Bosnien, mener ja. De danske/nordiske soldater mødte med en anden form for motivation end deres kampfæller fra andre lande. Karsten Møller har denne forklaring:

"Soldaterne følte, at de var ude for at løse en opgave, som nationen Danmark havde stillet dem, og de oplevede, at de gjorde en forskel.

Patriotismen er blevet erstattet af moderne danske kulturværdier. De unge har jo en vældig kulturel ballast med fra folkeskolen. Når de kommer til os, har de jo allerede lært at tage socialt ansvar, at løse konflikter fredeligt, og de bliver indigneret over uretfærdighed. Det er internaliserede kulturværdier, som får dem til at tage initiativer og samarbejde indbyrdes. Det gør soldaterne fra de øvrige nordiske lande bare, mens de andre langt hyppigere afventer ordrer oppefra.

Forskellen til polakkerne var meget karakteristisk. Ingen tog initiativer på egen hånd uden fir-kantede ordrer. Selv min polske souschef gik i gymnastiksalen og løftede jern, hvis jeg ikke gav ham direktiver for, hvad han skulle gøre. Arven fra kommunismen hvilede tungt over de ældre polakker, mens der var tøbrud at spore hos de yngre.

Men amerikanerne var ofte ikke meget bedre. Deres gennemsnitlige præstationer var ikke særligt imponerende. Her har man også et karrieresystem, der ikke tolererer selvstændighed på lavere niveauer."

Kilde: Jacob Andersen: Danmarks største ledelsesopgave. Ledelse i dag, november 2004.

Til det *offentlige* er der rigtigt mange spørgsmål. Nogle af de vigtige er identiske med dem, der stilles til virksomhederne. Hvis den offentlige service skal udvikles, så kræver det også medarbejdere med handlekraft og risikovilje. Andre spørgsmål drejer sig om, hvad de specifikke institutioner i staten, regionerne og kommunerne kan gøre. Endnu andre er spørgsmål til regeringen og lovgiverne. Er de veje, der forfølges i f.eks. social- og aktiveringspolitikken de rette, hvis målet er at stimulere handlekraft, risikovilje, selvtillid osv.? Er uddannelsesinstitutionerne i tilstrækkelig grad indstillet på at genne de studerende væk fra de nedtrampede stier – skal man f.eks. fortsat kunne færdiggøre en videregående uddannelse uden mindst ét studieophold i udlandet? Hvorfor kan man ikke læse iværksættelse som afslutningen på en hvilken som helst uddannelse? Kan uddannelsessystemet give

mennesker en ny chance, hvis den første kiksede? Og kan uddannelsessystemet nå det utrygge – og relativt forsigtige – mindretal og give dem nye muligheder?

Tryghed er, at man kan stole på sine medmennesker. Det handler dybest set om demokrati og medbestemmelse.

Fokusgruppedeltager, mor til tre voksne børn, København

For *civilsamfundet* må spørgsmålet om, hvordan man kan bidrage til samfundets positive tryghedskapital, stilles konkret til hver især. Rigtigt mange foreninger, f.eks. blandt ældre og blandt handicappede og syge, arbejder målbevidst på at styrke

deres medlemmer. Det er bemærkelsesværdigt, at pensionister¹¹ faktisk har over gennemsnitligt positiv tryghed (se del 2) – faktisk næsten på niveau med højere funktionærer. Selvom det nok delvis skyldes deres bedre sundhed og højere velstand i forhold til tidligere, er der næppe grund til at forklejne den rolle, som organisationer i det civile samfund har spillet. Den kulturelle og undertiden politiske mobilisering af de ældre har ikke blot skaffet dem indflydelse, men også en ny identitet: De ældre ses ikke længere entydigt som en gruppe, der skal ynkes og stakles.

Endelig er der næppe tvivl om, at demokratisering af samfundet – også i det helt små – giver positiv tryghed. Der er solid dokumentation fra Schweiz om, at mere direkte demokrati faktisk giver højere livskvalitet (Frey, 2002). Det at blive hørt og stå med et ansvar for beslutninger og deres konsekvenser, både fra de helt store samfundsspørgsmål og ned til hverdagsniveauet, bidrager til positiv tryghed. Denne viden – sammenholdt med den dokumenterede efterspørgsel efter meningsfuld politisk dialog fra nutidens borgere – tyder på, at vigtige demokratiske landvindinger er inden for rækkevidde.

11 Der både tæller alders- og invalidepensionister.

Tryghedens historie

Tryghed er en nødvendighed, hvis mennesker og samfund skal leve og gro. Menneskene har da også gennem tiderne udviklet en lang række forskellige strategier, der kan hjælpe den enkelte og gruppen til at holde den psykiske balance over for omverdenens virkelige og indbildte trusler.

Bestræbelsen på at øge trygheden går som en rød tråd gennem historien. Utallige er de risici, der er blevet reduceret effektivt i tidens løb. Faren for at dø "før tid" af ulykker, vold og sygdom har aldrig været lavere. Den sociale sikring mod regulær fattigdom og marginalisering har næppe heller været bedre. Fundamentet for nutidsborgerens tryghed består af mange forskellige geologiske lag.

På et analytisk plan kan man skelne mellem tryghedsstrategier, der er udviklet i førmoderne tid, strategier, der hænger sammen med udviklingen af retsstaten og velfærdsstaten, og endelig strategier, der knytter sig til det såkaldte risikosamfund.

De førmoderne tryghedsstrategier er udviklet i forholdsvis stillestående samfund, hvor statsmagten er i hænderne på en elite og navnlig beskæftiget med at skabe tryghed på de ydre fronter, mens f.eks. den tryghed, der følger af lovgivning og retssikkerhed, stadig var rudimentær. Blandt de førmoderne tryghedsformer hører religionen, der sikrer en mening med galskaben og ultimativ retfærdighed i en ofte hård og kort tilværelse. Andre vigtige strategier er opretholdelsen af stærke og bindende slægtskabsbånd, bl.a. via regler om arv og formue og af lokale fællesskaber som landsbyfællesskabet og laugsorganiseringen. Også den tryghed, som patriarken kan tilbyde – som f.eks. muligheden for under særlige omstændigheder at trække på godsejerens eller fabriksherrens særlige ressourcer – hører til den førmoderne kategori.

Retsstatens tryghedsstrategier dateres som regel tilbage til den franske revolution og den amerikanske uafhængighedserklæring. Her blev det fastslået, at alle er lige for loven, og borgerens liv, integritet og ejendom blev beskyttet mod såvel centralmagtens som andre borgeres overgreb. Metoden var bl.a. et gradvist udvidet katalog af borgerrettigheder og domstole, der er uafhængige af den politiske magt.

Velfærdsstatens tryghedsstrategier udvikles gradvis fra Bismarcks reformer af Preussens ældreforsorg i 1880'erne og op gennem hele det sidste århundrede, hvor staten efterhånden styrkes og demokratiseres, og hvor kapitalismens og industrialiseringens sammenvævede dynamikker skaber både nye tryghedsproblemer og nye svar på (nogle af) dem.

Til velfærdsstatens tryghedsstrategier hører udvikling af retsstaten, der beskyttede borgerens liv og ejendom langt mere effektivt og fintmasket, udbredt kollektiv organisering i andelsbevægelsen, partier og arbejdsmarkedsorganisationer. Metoderne var bl.a. offentlig og privat forsikring mod ulykker, sygdom, arbejdsløshed, og fattigdom, bl.a. i alderdommen. I det hele taget er velfærdsstatens voldsomt for-

øgede indgriben i borgernes og samfundets liv (indkomstfordeling, bekæmpelsen af infektionssygdomme, svangerskabshygien, veterinære forhold osv.) i høj grad motiveret af ønsket om at øge borgernes tryghed.

En fjerde type kalder vi **risikosamfundets tryghedsstrategier** med en henvisning til den berømte tyske sociolog Ulrik Bechs bog *Risikosamfundet*. Beck er dels optaget af de moderne, menneskeskabte risici og lurende katastrofer og af nutidsborgerens optagethed af dem. Samfundets dominerende mål er ikke længere velfærdsmaksimering, men risikominimering, lyder en af Bechs observationer. Udviklingen har samtidig skabt et nyt, usikkert grundlag for politikken, der i stigende grad er kommet til at dreje sig om *riskmanagement*. Risikosamfundets tryghedsstrategier drejer sig om at bekæmpe de moderne, menneskeskabte risici, som følger af nutidens komplicerede, højteknologiske og grænseoverskridende aktiviteter (Bech, 1997).

Den britiske sociolog Anthony Giddens er en af dem, der har føjet vigtige facetter til beskrivelsen: Det moderne samfund betegnes som reflektivt i den forstand, at både borgerne og samfundets institutioner i bred forstand hele tiden evalueres for at afgøre, om de nu er effektive, moderne, politisk korrekte, miljøvenlige, sikre osv. (Giddens, 2003) Denne konstante reflektive bedømmelse må i stigende grad foretages af specialister, men bedømmelsen sker i vidt omfang offentligt, hvilket gør, at bl.a. bedømmelsen af risici har fået en prominent plads i både det politiske liv og i hverdagsbevidstheden. Resultater er f.eks. tryghedsstrategier som økologibevægelsen, antibiotikakampagnerne, sundhedsbølgen og en stadig mere detaljeret og grænseoverskridende miljøregulering.

Den ovenstående sontring er netop analytisk. En så væsentlig strategi som udviklingen af retssamfundet har som antydning rødder langt tilbage i førmoderne samfund og rækker langt ind i risikosamfundet med fænomener som f.eks. den såkaldte retliggørelse.

I virkelighedens verden er strategierne desuden overlappende i den forstand, at de eksisterer side om side i nutiden.

Påstanden er heller ikke, at nogen af strategierne kan undværes, selvom f.eks. risikoen for fattigdom er skrumpet, slægten har mistet sin helt centrale rolle osv. De skal snarere ses som geologiske lag, der kom til, efterhånden som behov og muligheder åbnede sig, og som tilsammen udgør fundamentet for nutidsborgerens tryghed.

De historiske tryghedsstrategier har typisk rummet en blanding af positive og negative elementer. Retsstatens borgerrettigheder styrkede f.eks. borgernes uafhængighed, så de kunne råbe op og organisere sig. Velfærdsstatens sociale rettigheder gav de indkomstsvage ressourcer, modstandskraft og større anerkendelse.

Del 2: Danskernes tryghedsprofil

Danskerne er grundlæggende en meget tryk befolkning. Langt de fleste danskere erklærer sig selv for trykke. Går man dem detaljeret på klingen, så viser det sig, at de konkrete usikkerheder og farer, danskerne møder, for de fleste udgør overskuelige eller kontrollable problemer.

Men der er også et utrygt mindretal blandt danskerne. Afhængigt af opgørelsesformen udgør mindretallet ca. hver sjette dansker. Og hos dem udgør utrygheden et klart problem. Det er hovedresultatet af den surveyundersøgelse, der ligger bag *Tryghedsrapport 2004*.

Undersøgelsen viser også, at mindretallet er en meget broget gruppe. Det er firkantet og forfjålet at forbinde det utrykke mindretal med f.eks. ældre, kvinder, lavtuddannede eller tilhængere af bestemte politiske partier.

Uanset hvordan spørgsmålet vendes og drejes, så handler fordelingen af utryghed i *da-gens* Danmark kun i begrænset omfang om sociale forhold og ressourcer.

Hos dem, der er utrykke – og især utrykke i en grad, så det går ud over deres livskvalitet – handler utryghed om ret nære problemer. Det er problemer med konflikter i familien og økonomi, der virkelig skaber utryghed i den brede befolkning. Ens eget helbred og problemer i det sociale netværk med svigt og sladder er også væsentlige kilder til utryghed.

Undersøgelsen fører derudover til bl.a. følgende konklusioner:

Der findes ingen emner, der gør hele befolkningen eller bare et flertal utrykke. De største utryghedsskabende faktorer synes at være ulykker/sygdom i familien, pengesorger og dernæst tilsætningsstoffer i fødevarerne. De nævnte forhold optager mellem hver femte og hver fjerde. Derimod er kun én ud af femten utrykke for at blive ramt af vold.

Undersøgelsens fokus

De spørgsmål, som undersøgelsen har søgt at besvare, er:

1. Hvilke ting er danskerne utrykke ved? Hvor meget tynger de moderne risici, der omtales i medierne, som f.eks. global opvarmning og terror over for risikoen for at blive udsat for vold eller ulykker?
2. I hvor høj grad siger ens alder, køn, holdninger, stilling i samfundet osv. noget om, hvad man er utryk ved - og hvor utryk man i det hele taget er?
3. Har Danmark en gruppe af utrykke? Hvad kan vi sige om denne gruppe, hvad har den til fælles - ud over sin utryghed? Er de utrykke f.eks. typisk gamle eller dårligt stillede?
4. Giver høj utryghed en lav livskvalitet, og er det specielle former for utryghed, der har betydning for livskvaliteten?
5. Er der en sammenhæng mellem de fem holdningsegenskaber, som vi betegnede som positiv tryk i del 1 - og social baggrund og ressourcer som f.eks. indkomst eller uddannelse?
6. Og endelig: Hvor trykke/utrykke er danskerne generelt? Og hvad kan vi sige om tryghedens udvikling i samfundet på et helt overordnet plan?

Den utryghed, der påvirker danskernes livskvalitet mest, er ikke overraskende de nære ting. De typisk fjernere kilder til utryghed som kriminalitet, vold og terror spiller *ingen* målbar rolle for danskernes livskvalitet. Derimod spiller de en vis rolle for deres politiske holdninger. Heraf kan man også slutte, at der stort set ikke er sammenhæng mellem det, der gør danskerne utrygge, og det, der optager den politiske dagsorden. Der er elementer i analysen, der peger på, at det snarere er vrede end en følelse af at være utryg, der flytter politiske holdninger.

Én af de største utryghedsskabende faktorer, vi fandt i undersøgelsen, drejer sig om ikke at kunne få pengene til at række i tilfælde af en uventet udgift. Den er – overraskende – især udbredt blandt de unge, idet næsten fire ud af ti blandt de 18-29-årige lever med den i større eller mindre grad. Derimod er den – modsat tidligere – ikke udbredt blandt pensionisterne.

Ser man på kilderne til utryghed, så ønsker danskerne især, at der gøres *mere politisk* for at forhindre miljøødelæggelse, mislykket integration af indvandrere og arbejdsløsheden, mens viljen til at gøre mere ved terrorbekæmpelsen og usikkerheden i trafikken er lunken.

Der er en tæt sammenhæng mellem befolkningens syn på, hvilke risici der politisk skal prioriteres, og hvilket parti de støtter. De radikale og venstrefløjens vælgere ser verdens farer anderledes end det risikobillede, man finder hos Dansk Folkepartis vælgere, mens tilhængerne af S, V og K ligner hinanden på dette punkt.

Derimod er der ikke særligt klare forskelle hverken på politiske prioriteringer eller på følelsen af tryghed eller utryghed hos henholdsvis mænd og kvinder, forskellige alders- og socialgrupper m.m. Den mest markante forskel mellem befolkningsgrupper, som overhovedet findes i undersøgelsen, er, at mennesker med akademisk uddannelse vitterligt er markant mere sjældne i den utrygge ende af befolkningen end mennesker med kortere uddannelser.

På samme måde er det ikke muligt at finde rigtigt overbevisende fællestræk mellem de ca. 16 pct. af befolkningen, der i analysen betegnes som det utrygge mindretal. De er tværtimod forholdsvis jævnt fordelt ud over befolkningen med hensyn til alder, køn, geografi, boligform osv. De største forskelle kommer frem, når man ser på politiske holdninger. Hvor kun én ud af ti på venstrefløjen er utryg, gælder det hver fjerde midtervælger og omtrent hver tredje af Dansk Folkepartis tilhængere.

Det betyder på den anden side ikke, at f.eks. vælgerne på højrefløjen kan betegnes som utrygge, f.eks. på grund af globalisering, europæisering eller indvandring, sådan som det ofte påstås i debatten. Tværtimod er to tredjedele af Dansk Folkepartis og Fremskridtspartiets vælgere trygge. Nogle af undersøgelsens resultater tyder på, at denne vælgergruppe snarere er fælles om deres vrede end om en utryghed.

Heller ikke i synet på medierne er der forskelle mellem det utrygge mindretal og den øvrige befolkning. Figur 2.1 viser, hvordan **Tryghedsrapport 2004** modsiger de traditionelle antagelser om, at små sociale ressourcer og medier fører til utryghed.

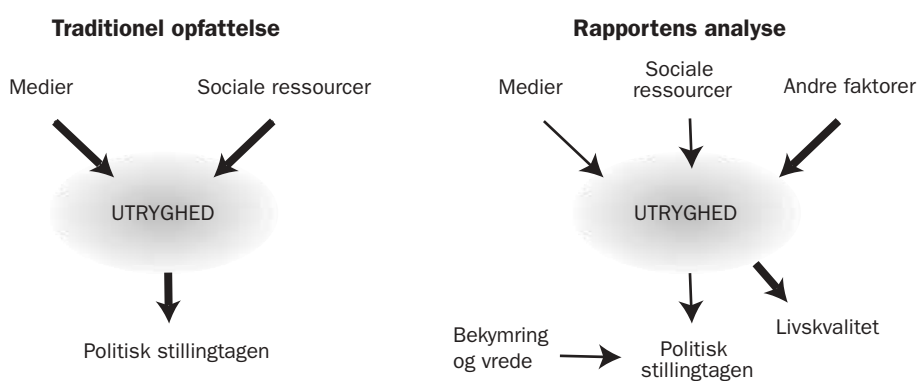
Også på positiv tryghed ligger danskerne højt. Der er sociale mønstre i den positive tryghed, men de er igen relativt svage. At have en solid uddannelse og et godt job trækker op i

positiv tryghed. Det gør det at have børn også. Pensionister klarer sig bemærkelsesværdigt godt; også selvom gruppen indeholder førtidspensionister, så scorer den næsten lige så højt som højere funktionærer.

Alt i alt bekræfter undersøgelsen billedet af en meget tryk befolkning, også i international sammenligning.

Analysen peger også på behovet for at redefinere og nytænke tryghed og måderne, vi bruger til at måle utryghed med. Utryghed er på én gang et meget svært flytteligt fænomen og samtidig noget meget dynamisk og midlertidigt.

M/M | Utryghedens årsager

Figur 2.1: Tryghedsrapport 2004 modsiger den traditionelle påstand: At utryghed skyldes medier og små sociale ressourcer. Resultatet er langt mere broget.

Kilde: Huset Mandag Morgen.

Om Tryghedsrapport 2004

1.007 personer har svaret på et internetspørgeskema. Der er i alt stillet 87 spørgsmål, inkl. baggrundsspørgsmål. Meningsmålingsinstituttet Zapera har stået for den praktiske gennemførelse. Internetmetoden er valgt, fordi det i dag er muligt at få en lige så repræsentativ stikprøve af befolkningen via internettet som via telefonen. Det kan oven i købet være en fordel, fordi skemaet indeholder en række følsomme personlige spørgsmål, hvor mange formentlig vil være mere åbne og ærlige over for en anonym pc-skærm end over for en levende interviewer. Zapera har efterfølgende vejret besvarelsene for at gøre resultatet helt repræsentativt for befolkningen med hensyn til køn, alder og landsdel. Til gengæld kan nogle grupper i befolkningen, f.eks. folk af anden etnisk herkomst end dansk, sagtens være underrepræsenteret. Undersøgelsen kortlægger det, i det store hele, rolige folkehav, men får ikke nødvendigvis alle de små øer af utryghed med.

Forud for surveyundersøgelsen er gennemført fire fokusgruppeinterview om tryghed og utryghed i almindelighed og navnlig i familien. Udspørgningen er gennemført af Advice Analyse og Strategi d. 8. og 9. juni 2004. Der er også gennemført to møder med en række eksperter, der har arbejdet professionelt med forskellige aspekter af trygheden i diverse samfundssektorer (se sammenfatning). Spørgsmålene i surveyundersøgelsen er i høj grad påvirket af disse diskussioner og inputs. Surveyundersøgelsen er gennemført i dagene 1.- 8. september 2004. Der var ikke i disse dage særlige offentlige begivenheder, der kunne præge resultatet. Skemaet er i alt udsendt til 2.500 personer, hvoraf altså 1.007 har besvaret det. Besvarelsesprocenten er således 40,3. De mange data er underkastet en omfattende statistisk behandling af Mandag Morgen og Advice Analyse. De spørgetekniske problemer ved at undersøge tryghed er gennemgået nærmere i bilag 1.

Spørgeskemaet kan fås ved henvendelse via www.trygfonden.dk

Kapitel 1: Hvad gør danskerne utrygge – lige nu?

Tryghedsrapport 2004 forsøger at give et aktuelt billede af, hvad befolkningen er utryg ved. Et særligt sæt af spørgsmål om i alt 17 navngivne trusler er vores vigtigste værktøj til at skabe et samlet billede, men andre spørgsmål i skemaet føjer vigtige facetter til.

Grundspørgsmålet lyder, om svarpersonen *for tiden* er utryg ved den givne trussel. Meningen med formuleringen er at få dem frem, der er *aktivt* utrygge og ikke blot bekymrede. Man må gå ud fra, at den stramme spørgeformulering får forholdsvis få til at erklære sig utrygge. Samtidig er de enkelte spørgsmål forholdsvis konkrete og personligt rettede. Det er svarpersonens utryghed på egne vegne – og i nogle tilfælde på familiens vegne – vi forsøger at få frem her.¹¹

Spørgsmålene hviler samlet set på en antagelse om, at man sagtens kan være tryk på et område og utryk på et andet. Derfor er de udvalgt for at give et indtryk af, hvor tryk og utryk respondenterne er på en række forskellige livsområder, nemlig *arbejde/økonomi, kriminalitet/vold, "risikosamfundets moderne risici"* og *personlige forhold*. Særligt fokus har vi valgt at give *tryk* og *utryk i familien*. Endelig har vi forsøgt at få et indtryk af, om respondenterne er tryk i sit *lokale område*. Det er sket ved at stille spørgsmålet: *"Hvor tryk føler du dig ved at gå alene i det område, du bor i, efter mørkets frembrud?"*

Sidstnævnte formulering er anvendt i mange internationale undersøgelser, og resultatet lader sig derfor sammenligne med dem, andre har opnået. I de øvrige tilfælde er formuleringen ikke gennemprøvet før. Det er også klart, at udvælgelsen af, hvilke trusler der skal spørges til i sidste ende, bygger på et subjektivt skøn. Man kan være tryk fra alt fra atomkrig til edderkopper. Selv den mest vedholdende spørgejörgen kan ikke få svar på det hele. Med hensyn til familiespørgsmålene har vi støttet os til de omtalte fokusgruppeinterview, der bl.a. fokuserede på den tryk og utryk, der har relation til familien.

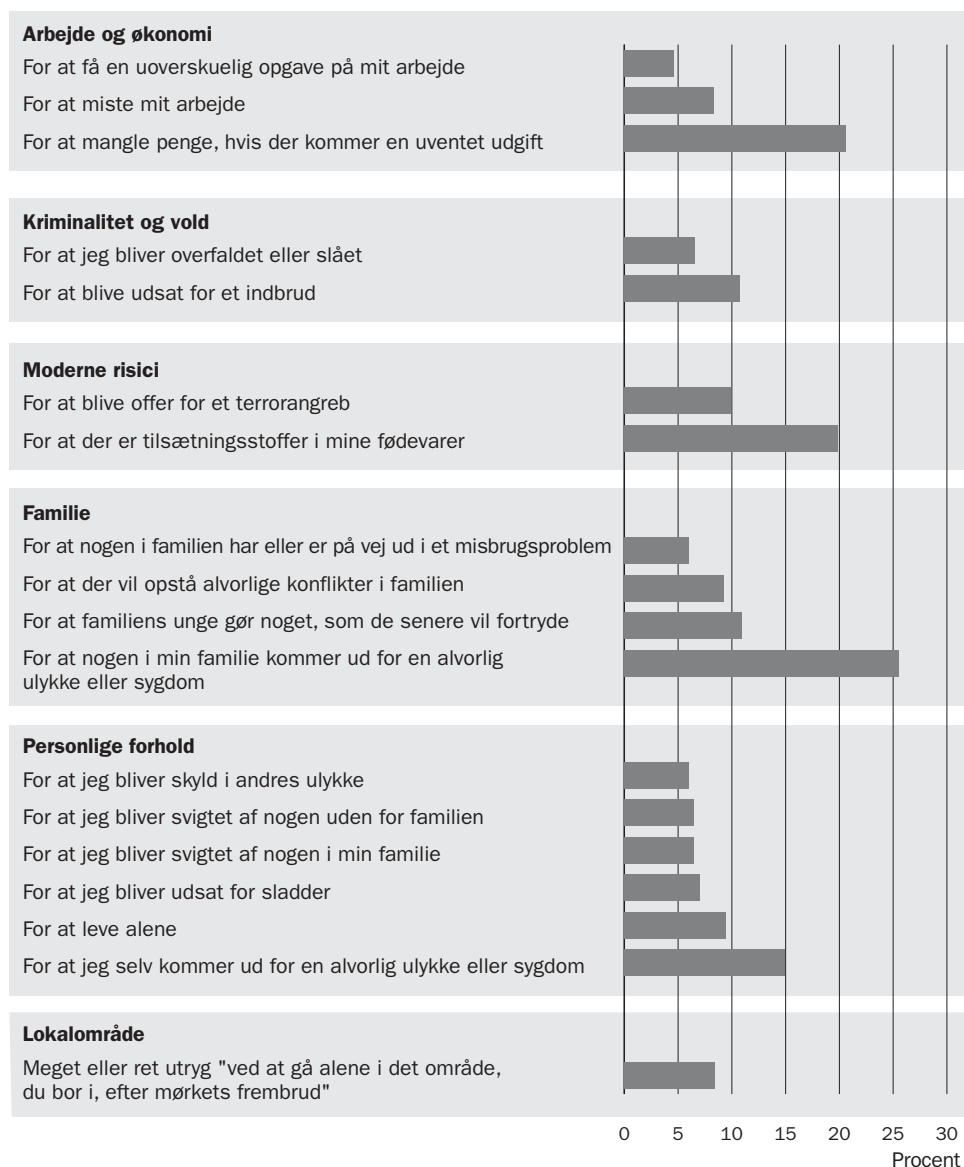
Særligt vanskelig er måske udvælgelsen af spørgsmål til at måle utrygheden ved *"risikosamfundets risici"*. Udtrykket sigter til den moderne verdens menneskeskabte risici, der ofte vokser ud af teknologi og adfærd. Der er en konstant strøm af eksempler på denne type risici i medierne hele tiden, men de fleste af dem går hurtigt i glemmebogen. Det giver f.eks. ikke meget mening at spørge til utrygheden ved at spise oksekød – eller ved at rejse til Kina, når hverken SARS eller kogalskaben har givet anledning til alarm i månedsvis.

I skemaet har vi valgt at spørge bredt til fødevarerikkerhed og til frykten for terror, der begge har været til stede i offentligheden i længere tid. Senere i skemaet har vi spurgt til miljøtrusler generelt og specifikt til den globale opvarmning, som begge hører til risikosamfundets mere permanente risici, men hvor utrygheden antagelig er af en lidt anden art end den konkrete, personlige utryk, vi har forsøgt at gengive i søjlediagrammet nedenfor.

11

Ved disse spørgsmål har der været mulighed for at svare, at spørgsmålet for tiden ikke er relevant. F.eks. kan folkepensionister ikke miste deres arbejde.

M/M | Danskernes aktuelle utryghed

Figur 2.2: Danskerne er mest utrygge ved sygdom i familien og at mangle penge. Der er imidlertid ingen bestemte former for utryghed, der for alvor har fået tag i danskerne. Diagrammet viser svarprocenter, der angiver at være "meget" eller "noget utrygge" for tiden. Procenter beregnet ud fra den samlede befolkning.

Note: De øvrige svarkategorier (ikke vist) var "kun lidt utryg" og "slet ikke utryg" samt "for tiden ikke relevant for mig".

Kilde: Zapera A/S og Huset Mandag Morgen

Søjlediagrammet i figur 2.2 viser, hvor mange procent der giver udtryk for at være utrygge.

Spørgsmålet om at gå ud i mørke er tidligere anvendt i en række internationale undersøgelser. Det lyder: "Hvor tryk føler du dig ved at gå alene i det område, du bor i, efter mørkets frembrud?" Hele 91,6 pct. siger, at de er "meget trygge" eller "ret trygge" – mens resten erklærer sig ret utrygge eller meget utrygge. I andre lande er den tilsvarende procent-

sats af ”meget trygge” eller ”ret trygge” typisk på 60-80 pct. I alle tre internationale undersøgelser, hvor spørgsmålet er stillet, har de danske respondenter haft den højeste tryghed af alle (Kvsgaard, 2003).

Intet emne kan altså forstyrre trygheden i mere end en fjerdedel af befolkningen. Og for hovedparten af spørgsmålene er andelen af utrygge færre end hver tiende.

Det er bemærkelsesværdigt, at blandt de mindst udbredte former for utryghed er utryghed for overfald eller vold, der bevidst er formuleret som ”slået”, så hustruvold og lignende kan komme med.

Der er heller ikke ret mange, der frygter at blive bebyrdet med uoverskuelige opgaver på arbejdet¹². Det er faktisk lidt overraskende i betragtning af de krav om nye kvalifikationer,

større engagement og forandringsparathed, vi beskrev i del 1. Flere undersøgelser fra de senere år har påvist ganske høje niveauer af stress, psykisk udbrændthed osv. i nutidens institutioner og virksomheder, der kan forekomme at befinde sig i en tilstand af permanent omstrukturering. Optimistisk læst kan resultatet understøtte konklusionen fra del 1 om, at danskerne gennemgående har fundet sig til rette med forandringen.

Danskerne bor i ghettoer med fattige og rige. En stor del af forklaringen på trygheden kan være, at vi ikke bevæger os så meget rundt – vi møder ikke noget eller nogen, der kan gøre os utrygge.

Tine Bryld (”Tværs” DR)

Der er også generelt få, der føler sig truet af brud og svigt i familien. Det er faktisk lidt overraskende på baggrund af diskussionen i fokusgrupperne, hvor brud i familien blev set som en alvorlig kilde til utryghed, når de en sjælden gang optræder. Måske forholder det sig med denne type utryghed om trent som med frygten for Jordens undergang: Det er ikke noget, man kan gå og være utryg ved, medmindre der er meget tydelige tegn i sol og måne på, at katastrofen nærmer sig.

Derimod er familiens helbred løbende en kilde til utryghed, der både er realistisk og mere relativ. Det samme er uventede udgifter. Dårlig økonomi er en betydelig kilde til utryghed, især når den rammer ens evne til at bidrage til familien.

”Risikosamfundets” utryghed i forhold til risici som terror og tilsætningsstoffer i fødevarer skaber også utryghed, om end det igen er i et absolut mindretal af befolkningen.

Kapitel 2: Hvem er de utrygge blandt danskerne?

En særlig interessant problemstilling er, om vi kan opdele befolkningen som helhed i nogle karakteristiske hovedgrupper, der forholder sig på en særlig måde til trygheden. Kan der med andre ord sættes ansigt og postadresse på trygheden? Spørgsmålet er bl.a. interessant, fordi man i så fald kunne rette tryghedsinitiativer mere direkte mod nogle grupper, der ønsker dem.

12

Bemærk tallet er - for at skabe sammenlignelighed - sat i forhold til den samlede befolkning. Ca. 28 pct. erklærer, at spørgsmålet ikke er relevant for dem.

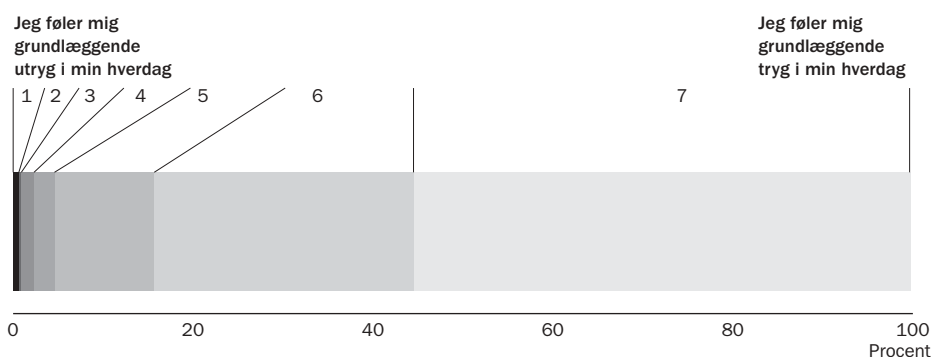
Det overordnede indtryk af danskerne er – som det også blev trukket frem i del 1 – at danskerne generelt er trygge. Tilmed ofte mere trygge end borgerne i andre lande.

I undersøgelsen er der spurgt på tre forskellige måder til graden af tryghed. Først er der som nævnt stillet i alt 17 spørgsmål til forskellige områder for konkret og aktuel utryghed (se figur 2.1). Dernæst er der stillet spørgsmålet, hvor utryg man er for at gå ud efter mørkets frembrud i ens boligkvarter. Endelig er der, som det tredje, stillet et generelt spørgsmål om tryghed.

Det generelle tryghedsspørgsmål er stillet i slutningen af skemaet, hvor respondenterne har været gennem mange problemer og trusler, alligevel viser det en endog meget stærk tryghed i befolkningen.

Det generelle spørgsmål lyder: ”På en skala fra 1 til 7, hvor 1 er ’Jeg føler mig grundlæggende utryg i min hverdag’, og hvor 7 er ’Jeg føler mig grundlæggende tryk i min hverdag’, hvor tryk føler du dig så?” Svarende fordeler sig som vist i figur 2.3.

M/M | De meget trygge danskere

Figur 2.3: Danskerne er grundlæggende trygge. Det gennemsnitlige tryghedsniveau er oppe på 6,31. Spørgsmålet lyder: "På en skala fra 1 til 7, hvor 1 er 'Jeg føler mig grundlæggende tryk i min hverdag', og hvor 7 er 'Jeg føler mig grundlæggende utryk i min hverdag', hvor tryk føler du dig så?"

Kilde: Zapera A/S og Huset Mandag Morgen.

Gennemsnittet blandt danskerne er derfor en samlet tryghed på hele 6,31 på en syvpunktskala. Det er meget højt. Tilsvarende resultater er opnået ved tidligere undersøgelser (Advice Analyse og Strategi, 2003). Grundlæggende er der altså meget få danskere, der direkte erklærer sig bare lidt utrygge.

Trygheden er pænt høj i stort set alle samfundsgrupper. Mænd lander på et gennemsnit af 6,38, mens kvinder ligger på 6,24. Det svarer til, at for hver otte mænd og kvinder, så svarer de syv helt til hinanden, mens den ottende kvinde er et point mere utryg end den ottende mand.

De yngste respondenter fra 18-29 år har en samlet tryghed på 6,02, mens de tryggeste af alle, de over 60-årige, har en på 6,50. Alder giver altså lidt ekstra tryghed i modsætning til mange populære forestillinger.

Uddannelse har en beskedent effekt på dette generelle tryghedsspørgsmål. Blandt danskerne, der har folkeskole/realskole som højeste eksamen, er den generelle tryghed på hele 6,19, altså en ubetydelighed under landsgennemsnittet. Akademikere har en noget højere tryghed på 6,56.

Det er også til at overse, hvilken betydning ens stilling har for ens tryghed. Arbejdsløse anfører en tryghed på i gennemsnit 6,16, ufaglærte en på 6,01, mens højere funktionærer ligger på 6,41 og selvstændige på 6,55 som den næstmest trygge erhvervsgruppe af alle, kun overgået af den ganske lille gruppe af medhjælpende ægtefæller.

Ens boligform (eje, leje, andel) har bemærkelsesværdigt ingen betydning for ens generelle tryghed.

Husstandsindkomsten spiller derimod en vis rolle. Især er trygheden mindre, hvis husstandsindkomsten er under 200.000 kr. Så er den 6,09. For større indkomster er der tilsyneladende ingen ekstra generel tryghed, der følger med højere indkomst.

Ens *relative* indkomst eller status spiller også en pæn rolle. Der er også i **Tryghedsrapport 2004** forsøgt at måle folks status i deres boligkvarter. De kan svare på, hvor deres indkomst- og forbrugsmuligheder ligger i forhold til gennemsnittet i deres kvarter.¹³ Selvom det kan virke lidt snobbet i et egalitært Danmark, at folk skulle lægge vægt på dette, så hænger dette spørgsmål sammen med folks tryghed. Føler man, at man er væsentligt over indkomstgennemsnittet i ens kvarter, så har man en tryghed på 6,49, men føler man, at man ligger væsentligt under gennemsnittet, så er trygheden kun 5,77.

Det er en meget vigtig pointe, at selvom der er tryghedsudslag på disse baggrundsvariable, så fortæller de kun en meget lille del af historien om danskernes generelle tryghed.

Tager man variationen i tryghed blandt danskerne, så kan baggrundsvariablene ovenfor tilsammen kun forklare ca. 8 pct. af variationen i grundlæggende tryghed. Det er meget lidt.

Nogle af baggrundsvariablene hænger også sammen indbyrdes. F.eks. har ældre ikke helt så meget uddannelse som yngre. Når man statistisk kontrollerer for alle de øvrige variable, så er de eneste variable, der har sammenhæng med tryghed, følgende (i

rækkefølge med de stærkeste først):

- Høj indkomst i forhold til naboerne i ens boligkvarter (jo højere, jo mere tryg),
- Alder (jo ældre, jo mere tryg),
- Civilstand (gifte er f.eks. mere trygge end samlevende),
- Køn (mænd lidt mere trygge end kvinder),
- Uddannelse (højt uddannede har lidt mindre utryghed).

Ser man på det andet tryghedsspørgsmål om at *gå ud efter mørkets frembrud*, så kommer der noget større forskelle frem.¹⁴

Tryghed for mig er min kæreste, gode venner, at jeg er rask og har styr på økonomien, at folk kan lide mig og en sikkerhedssele.

Fokusgruppedeltager, mand 27 år, København

13 Spørgeformuleringen lyder: "Hvis du sammenligner din husstands indkomst og forbrugsmuligheder med gennemsnittet i det kvarter, hvor du bor, vil du så tro, at din husstand ligger: 1. Væsentligt over gennemsnittet, 2. Lidt over gennemsnittet, 3. Omkring gennemsnittet, 4. Lidt under gennemsnittet, 5. Væsentligt under gennemsnittet?"

14 I det følgende er de nævnte tal kontrolleret for effekten af alder, køn, uddannelse og boligtype.

Den mest markante forskel er på dette spørgsmål mellem mænd og kvinder. Kvinder scorer 0,37 point lavere end mændene. Det er pænt meget på en firepunktsskala ("meget tryg", "ret tryg", "ret utryg" og "meget utryg"). Især blandt de mest utrygge danskere i øvrigt er kønsforskellen markant. For hver gang, der er 20 mennesker, der angiver at være "meget" eller "ret utrygge" ved at gå ud efter mørkets frembrud, er de 15 kvinder, og kun 5 er mænd. Men det hører med til dette tal, at kun 81 ud af 1.007 adspurgte angiver overhovedet at være "meget" eller "ret utrygge" ved at gå ud efter mørkets frembrud. Resten er mere trygge.

Der er også forskel i tryghed på dette spørgsmål i forskellige boligområder. Landejendomme giver dejlig tryghed mod at være bange for at gå ud (+0,34 trin), mens lejeboliger trækker 0,12 trin fra. Alder spiller derimod praktisk taget ingen rolle. Uddannelse spiller også en rolle for nervøsiteten ved at gå ud efter mørkets frembrud. Akademikere er 0,17 trin mere trygge, hvorefter det falder til 0,11 trin mere utrygge hos danskere, der har folkeskole/realskole som højeste eksamen.

Men dette spørgsmål måler ikke nødvendigvis en utryghed, borgerne er *generet* af. Mange mennesker er utrygge i mørke, men klarer sig fint ved simpelthen at undgå det og i stedet f.eks. se tv, sove eller læse. Det afsavn, de deraf lider ved deres utryghed ved at gå udenfor, kan meget vel være ubetydeligt. En nærmere analyse viser da også, at der ingen sammenhæng¹⁵ er mellem dette spørgsmål og så respondenternes livskvalitet (se kapitel 5 om sammenhængen mellem utryghed og livskvalitet).

På *de 17 områder* for aktuel og konkret utryghed er der på alle spørgsmål mindretal, der er utrygge. Men det er tydeligvis ikke det samme mindretal, der går igen i alle spørgsmålene. Det er heller ikke sådan, at vi kan sige, at kvinderne, lavindkomsterne, jyderne osv. er mere utrygge ved alle de nævnte problemer end andre. Alligevel er der en række sammenhænge, der både er statistisk holdbare og værd at bemærke.¹⁶

Det gælder navnlig utrygheden for at komme til at mangle penge i tilfælde af en uventet udgift, hvor der ikke så overraskende er sammenhæng mellem husstandens indkomst og dens utryghed.

Sammenhængen er ikke lineær, så stigende indkomst følges af stigende tryghed, men forskellene mellem top og bund er meget markante. Blandt respondenter med en husstandsindkomst på under 200.000 kan kun fire ud af ti sige sig fri for at være utrygge for den pludselige rudekuvert, mens seks ud af ti af de husstande med mere end 600.000 er helt trygge ved denne risiko.

Man kunne måske godt forvente, at sammenhængen var endnu stærkere.¹⁷ At det ikke er tilfældet, skyldes bl.a., at indkomsten ikke siger noget om, hvilke reserver respondenter har til sin disposition, når vaskemaskinen eller bilen bryder sammen. En robust økonomi afhænger desuden af, hvor god man er til at holde hus. Både formuen og erfaringen stiger typisk med årene, og en del af de ældre i lavindkomstgruppen har derfor ikke så meget at

15 Bivariat.

16 Den statistiske sammenhæng mellem de seks største utrygheder og hhv. køn, alder, husstandsindkomst, uddannelse og boligtype er undersøgt. Her refereres kun signifikante og overbevisende resultater.

17 Andre undersøgelser har påvist en stærk sammenhæng mellem stress, dårlig trivsel og privatøkonomi (Goul Andersen, 2003).

Klyngeanalyse af de utrygge

En metode til at undersøge fordelingen af utrygheden er den såkaldte klyngeanalyse. Her grupperes respondenterne efter deres svar på de 17 konkrete tryghedsområder (se figur 2.1). Gennem en særlig statistisk teknik finder computeren de respondenter, hvis svar ligner hinanden mest, og placerer dem i såkaldte klynger. Samtidig sørges der for, at klyngerne er mest muligt forskellige fra andre klynger. Ved at se på, hvilke respondenter der er havnet i de forskellige klynger, kan man derefter finde ud af, om de personer, der har givet lignende tryghedssvar, også ligner hinanden på andre punkter. Hvis det er tilfældet, ville man, hvis man forestiller sig respondenterne foran sig i lange rækker, se en række, der måske overvejende består af mænd med solid uddannelse fra Sjælland, der især vil være utrygge for at miste jobbet, men ikke for uventede udgifter. En anden gruppe kunne måske især bestå af ældre, lavtuddannede kvinder, som måske især ville frygte tilsætningsstoffer i maden og konflikter i familien osv.

Det er imidlertid slet ikke det billede, der tegner sig efter klyngeanalysen. De fem grupper, som dannes af analysen, ligner hinanden ret meget. Til gengæld er de meget blandede indtil. De rummer således alle både unge og gamle, mænd og kvinder, forældre og barnløse, akademikere og ufaglærte. Der er kun ret beskedne forskelle i blandingsforholdene. F.eks. varierer kvindeandelen i de fem klynger, som analysen har set nærmere på, fra 48 pct. til 57 pct., og andelen af mennesker, der kun har en folkeskoleuddannelse, varierer fra 16 pct. til 29 pct.

Klyngeanalysen bekræfter således den overordnede konklusion, at der er forholdsvis små sociale forskelle i tryghed. Der er forskelle i tryghed og nervøsitet, men disse forskelle følger ikke de principper, vi normalt baser hinanden efter.

Kilde: Huset Mandag Morgen. Klyngeanalysen er udført af Advice Analyse og Strategi.

være utrygge ved. Det er de heller ikke, viser det sig, når man ser på aldersfordelingen blandt de ”økonomisk” utrygge.

Mens hele 56 pct. af de over 60-årige ikke er utrygge for uventede regninger (omtrent svarende til gruppen med en husstandsindkomst på over 600.000), så kan kun 34 pct. af de 18-29-årige sige det samme. Lidt flere betegner sig som ”meget” eller ”noget” utrygge. Hvor manglende forsørgelse i gamle dage var én af alderdommens svøber, er den økonomiske utryghed i dag et – ret upåagtet – ungdomsfænomen.

Omvendt gælder det, at utrygheden ved tilsætningsstoffer i fødevarerne især er et aldersfænomen, ligesom utrygheden for indbrud er en spids højere hos de ældste.

Derimod er der – overraskende – ingen sammenhæng overhovedet mellem alderen og frygten for at blive ramt af sygdom eller ulykke. Til gengæld er der en vis sammenhæng med uddannelsesniveaut, hvor længere uddannelse gør mindre utryg.

Samme mønster er endnu mere udpræget når spørgsmålet er, om man for tiden er utryg ved, at nogle i ens familie skal blive ramt af sygdom eller ulykke. Som nævnt er det den utryghed, der er mest udbredt i undersøgelsen overhovedet, men den ser ud til at aftage med uddannelsesniveaut.

De mellemste aldersgrupper har dog også deres at frygte. Gruppen mellem 40 år og 49 år er således bastant mere utryg end de øvrige, når det gælder spørgsmålet, om *”familiens unge gør noget, som de senere vil fortryde”*.

Kapitel 3: Det utrygge mindretal – et nærmere signalement

Det, at det er svært at finde stærke sociale mønstre i danskernes utryghed, betyder ikke, at utrygheden er jævnt fordelt i samfundet. Det er den ikke. Tværtimod er der et mindretal, der klart oplyser, at de er mere utrygge end den øvrige befolkning.

Tryghedsrapport 2004 forsøger at give et signalement af dette mindretal af utrygge danskere. Undersøgelsen viser, at 16 pct. af befolkningen kan betegne sig selv på denne måde. Hvem er de? Og hvad er de utrygge ved? Mange vil f.eks. se en skrøbelig, ældre kvinde for sig uden særligt meget uddannelse, der både er forskrækket over sædernes forfald og over globalisering og indvandring. Ligner dette billede den virkelighed, der kommer til udtryk i *Tryghedsrapport 2004*?

Undersøgelsens utrygge mindretal er fundet ved at udvælge alle, der vælger 5 og derunder på en syvpunktskala, hvor 7 er at føle sig grundlæggende tryk i ens hverdag, og 1 er at føle sig grundlæggende utryk i ens hverdag. Denne opdeling afgrænser 16 pct. af befolkningen eller 160 personer, der er i fokus i dette kapitels analyse.

Det er bemærkelsesværdigt, at man opnår en næsten helt identisk afgrænsning, hvis man udvælger den gruppe, der på fire eller flere konkrete områder (ud af 17) erklærer, at de for tiden er "noget" eller "meget" utryk.

Det er en betydelig utryk gruppe, der dermed er afgrænset. Den utrykke gruppe har faktisk en livskvalitet, de vurderer til i gennemsnit 1,3 point lavere end den øvrige befolkning. Det er temmelig markant på den ti punktskala, som *Tryghedsrapport 2004* anvender til at måle livskvalitet. Så utrygheden har klart sin pris.

Samtidig har utrygheden en meget generel form. De utrykke er mere utrykke på stort set alle felter. I gennemsnit er de ca. et halvt trin mere utrykke på alle de 17 konkrete områder for utryghed. Den største forskel mellem de utrykke og de trykke er på spørgsmålet om *utryghed for uventede udgifter*, mens den mindste forskel (og kun lige netop statistisk sikker) er utrygheden for tilsætningsstoffer. Det kunne antyde, at en pæn del af de utrykke i samfundet er utrykke på grund af ganske kontante økonomiske problemer.

Tidligere undersøgelser har givet et fingerpeg om, hvad der kendetegner den utrykke gruppe.¹⁸ Figur 2.4 illustrerer den traditionelle opfattelse af det utrykke mindretal – og det utrykke mindretal, Tryghedsundersøgelsen viste.

De utrykke er traditionelt set ældre kvinder uden for arbejdsmarkedet, som stemmer på Dansk Folkeparti eller Fremskridtspartiet. En af undersøgelserne peger på, at særligt

18 Tidligere undersøgelser af de utrykke har taget udgangspunkt i bekymring for kriminalitet, (se f.eks. Kyvsgaard, 2003) og generelt i tryghed (Advice Analyse og Strategi, 2003). Konklusionerne peger i ret entydig retning. De mindst trykke og mest bekymrede i det danske samfund er kendetegnet ved at være ældre kvinder uden for arbejdsmarkedet, som stemmer på Dansk Folkeparti eller Fremskridtspartiet og læser B.T. og Ekstra Bladet (Kyvsgaard, 2003), eller jyder og kortuddannede (Advice Analyse og Strategi, 2003).

M/M | Det utrygge mindretal - billede og realitet

Traditionelt billede af det utrygge mindretal	Virkelighedens utrygge mindretal
• Ældre • Kvinder • Lav indkomst • Lav uddannelse Antagelse: Utryghed og social status hænger tæt sammen.	• Lidt yngre end gennemsnittet • Begge køn - 40 pct. er mænd • Lidt lavere indkomster • Alle uddannelser - bortset fra akademikere Samlet konklusion: Baggrundsvariable og social status såsom køn, alder mv. forklarer kun 10 pct. af utrygheden.

Figur 2.4: Alle kan være utrygge. Der er langt fra det traditionelle billede af, hvem samfundets utrygge er og til det utrygge mindretal, som *Tryghedsrapport 2004* fandt. Først og fremmest er der kun en svag sammenhæng mellem social status og ressourcer og så utryghed.

Kilde: Zapera A/S og Huset Mandag Morgen.

mange af de utrygge læser B.T. eller Ekstra Bladet. En anden, at der også er flere jyder og flere kortuddannede blandt de utrygge.

Bortset fra medieforbrug, der ikke er medtaget i undersøgelsen, bliver alle disse sammenhænge med en markant undtagelse genfundet i denne undersøgelse. Undtagelsen er alder. I denne undersøgelse er ældre faktisk lidt mere trygge end yngre.¹⁹

Ikke overraskende er der altså flest kvinder i det utrygge mindretal. Men forskellen er ikke dramatisk. For hver gang, der er tre utrygge kvinder, er der såmænd to utrygge mænd.

Det utrygge mindretal er som sagt også lidt yngre end den øvrige befolkning. Blandt de yngste på 18-29 år er næsten 23 pct. utrygge, mens de blandt de over 50-årige ligger på 10-11 pct. Dette resultat holder – om end lidt svækket – også, når der kontrolleres for køn, uddannelse mv. Billedet af utrygge som primært ældre er simpelthen forkert. Men i samtlige aldersgrupper er de trygge i massivt overtal.

Utryghed er ondskab, sygdom, arbejdsløshed og mangel på indflydelse i det hele taget.

Fokusgruppedeltager, kvindelig pensionist, København

De utrygge er lidt fattigere i snit – godt 50.000 mindre i husstandsindkomst. Det er en nærmest forbløffende lille forskel, der tilmed delvis kan forklares f.eks. med alder.

Uddannelse har også en effekt på, om folk ender i den utrygge gruppe. Men effekten består hovedsageligt i, at en lang videregående uddannelse er et ganske probat middel mod at lande i det utrygge mindretal – eller måske, at det er sværere at tage en lang uddannelse, hvis man er utryg. Det er faktisk den klareste beskrivelse, man kan give af det utrygge mindretal: Der er meget få utrygge akademikere. Der er kun en tredjedel så mange utrygge blandt dem med en lang videregående uddannelse som i den øvrige befolkning. Derimod er andelen af utrygge stort set konstant i de øvrige dele af befolkningen uanset uddannelse. Der er altså ikke tale om, at meget lav uddannelse specifikt øger risikoen for at tilhøre gruppen af utrygge.

Man kunne forvente, at de utrygge var mindre aktive og udadvendte og mere isolerede end folk flest. Derfor har vi spurgt, om svarpersonen er aktiv i foreninger mv., og om vedkommende yder regelmæssig hjælp til andre uden for sin egen husstand. Forventningen var, at de, der svarede nej, også ville være mindre trygge. Det viste sig ikke at være tilfældet.²⁰

De utrygge er en anelse mindre aktive i foreninger, men de er – bemærkelsesværdigt nok – lige så aktive med at hjælpe andre med praktiske problemer som de trygge. Markant mere socialt isoleret er gruppen af utrygge bestemt ikke.

Vi har også forsøgt at få et indtryk af, hvilke såkaldte copingstrategier som svarpersoner benytter. Ordet er et psykologisk fagudtryk, der henviser til de karakteristiske forskellige måder, mennesker tackler den ydre verdens udfordringer på. Nogle – de proaktive – går f.eks. på problemerne med krum hals, mens andre – de reaktive – resignerer over for dem.

Undersøgelsen indikerer, at de utrygge rent faktisk følger *lidt* anderledes copingstrategier i deres liv. Blandt de meget proaktive er der kun 9 pct. utrygge, blandt de proaktive er der 17 pct., og blandt de meget reaktive er der hele 33 pct. i det utrygge mindretal.²¹ Men man bør bemærke, at disse tal også betyder, at blandt de *meget reaktive* er hele 67 pct. trygge.²²

På spørgsmålet om, hvorvidt *medierne* overdriver, så er der kun lige signifikant forskel på de trygge og de utrygge. I alt 29 pct. blandt de utrygge mener, at medierne som regel trækker reelle problemer frem. I den trygge ende af befolkningen er det såmænd 21 pct. af befolkningen, der mener, at medierne som regel trækker reelle problemer frem. Der er altså mildt sagt ikke tale om, at danskerne i det utrygge mindretal råt sluger, hvad medierne bringer. Et stort flertal er også her dybt skeptiske over for medierne.

Problemet med denne analyse er, at den *forklarer* meget lidt af chancerne for at lande i den utrygge gruppe. Forskellige baggrundsvARIABLE (køn, alder, uddannelse, boligtype, civilstand og stilling) forklarer 10 pct. af variationen i chancen for at lande i det utrygge mindretal.

Et helt andet spørgsmål er, om det utrygge mindretal, dem, der for alvor føler utrygheden på egen krop, ser anderledes på politik og samfundsdebatter end resten af befolkningen?

Svaret er, at politisk er der en ganske lille effekt. Stort set stemmer de utrygge som den øvrige befolkning. I det følgende er der set på stemmer efter den såkaldte nypolitiske skala. Den traditionelle højre-venstre-skala handler primært om fordelingspolitik og omfanget af offentlig regulering, mens den nypolitiske skala opsamler en række forskellige emner som miljø, retspolitik, indvandring og integration. Lidt groft fortalt er der tre såkaldt nypolitiske grupper i dansk politik, hvor den nypolitiske venstrefløj tegnes af vælgerne hos de Radikale, SF og Enhedslisten, mens den nypolitiske højrefløj tegnes af Dansk

20 En lille effekt af aktivitet forsvinder, når man kontrollerer for køn, alder og uddannelse (Beta 0,01 og 0,04).

21 Svarpersonerne er blevet bedt om at svare på, om det er "helt sandt", "noget sandt", "ikke ret sandt" eller "slet ikke sandt" til følgende udsagn: "Når jeg står over for et problem, venter jeg gerne et stykke tid og håber, at problemet løser sig selv" og "Når jeg står over for et problem, handler jeg, indtil problemet er løst".

22 Hvis forholdet mellem tryghed og copingstrategi skal undersøges i dybden, vil det kræve et væsentligt større antal spørgsmål end dem, vi har anvendt i denne undersøgelse. Ligeledes var det en mulighed at inddrage forekomsten af depression, helbredsoplysninger og store, aktuelle begivenheder, der har påvirket svarpersonens tilværelse, hvis man skal finde flere af de træk, som (mange af) de utrygge har til fælles.

Folkeparti og Fremskridtspartiets vælgere. De øvrige partiers vælgere tildeles benævnelsen nypolitisk midte.

De 16 pct. utrygges politiske placering er vist i figur 2.5.

M/M Trygge nypolitiske højrevælgere

2 pct. stemmer på nypolitisk venstre	- svarende til, at ca. ni ud af ti nypolitiske venstrevælgere er trygge.
11 pct. stemmer på nypolitisk midte	- svarende til, at ca. otte ud af ti midtervælgere er trygge
3 pct. stemmer på nypolitisk højre	- svarende til, at ca. to ud af tre højrevælgere er trygge.

Figur 2.5: Sådan fordeler de 16 pct. utrygge sig politisk. Det er en myte, at højrevælgere generelt er utrygge.

Kilde: Zapera A/S og Huset Mandag Morgen.

Godt nok er der en højere koncentration af utrygge på den nypolitiske højrefløj, men stor er den ikke. Der er både trygge og utrygge i alle politiske lejre. Det er en første antydning af, at det mere er bekymring over risici end den faktisk følte utryghed, der betyder noget for politisk stillingtagen.

Også på andre områder er det begrænset, hvilke ændrede holdninger der følger med at tilhøre det utrygge mindretal. De utrygge er lidt mere tilbøjelige til at mene, at alt for mange tager alt for mange chancer. Det er der 18 pct. af de utrygge, der mener, mod 10 pct. af den øvrige befolkning. Når det gælder om at holde fast i traditionen frem for fornyelse, så er 29 pct. af de utrygge enige i dette mod 18 pct. af den øvrige befolkning. Så selv blandt de utrygge mener syv ud af ti, at det er bedst med fornyelse frem for at holde fast i traditioner.

Så på mange måder er de utrygge stort set ligeså dristige og risikovillige eller måske snarere risikobeundrende som den øvrige befolkning.

Forestillingen om, at det er et lille klart afgrænset *utrygt* mindretal, der blokerer fornuftige udviklinger eller trækker landets politik i bestemte retninger, holder kort sagt ikke. De holdninger, de utrygge har, deler de med store dele af den øvrige befolkning og omvendt. Der findes utryghed i alle lejre – måske lige med undtagelse af akademikere, hvor den er sjælden.

Kapitel 4: Hvem er de positivt trygge blandt danskere?

Tryghedsrapport 2004 har også søgt at måle den positive tryghed blandt danskerne. Positiv tryghed kan ikke måles samlet i et begreb, men er forsøgt indkredset med fem begreber: risikovilje, forandringsvilje, handlekraft, selvtillid og tillid (se del 1).

Den positive tryghed er nærmere sammensat af spørgsmålene, der er vist i figur 2.6.

M/M | De 13 positive tryghedsspørgsmål

Risikoviljen	
Enig i:	Jeg gør ofte noget, som andre synes er risikabelt.
Enig i at:	Hvis folk skal lære noget og bygge noget op, så kræver det, at man tager chancer.
Forandringsviljen	
Enig i at:	Samfundet går glip af meget godt, fordi vi ikke er gode nok til at forny os i Danmark.
Enig i:	Jeg tror, det er sundt, at indholdet i ens arbejde skifter indimellem.
Uenig i:	De fleste forandringer er irriterende, især til at begynde med.
Uenig i:	Der kommer som regel ikke noget godt ud af at kritisere.
Enig i:	Jeg siger som regel fra, når jeg oplever noget uretfærdigt, også selvom det kan give problemer.
Handlekraften	
Usandt at:	Når jeg står over for et problem, venter jeg gerne i nogen tid og håber, problemet løser sig selv.
Sandt at:	Når jeg står over for et problem, så handler jeg, indtil problemet er løst.
Selvtilliden	
Enig i:	Jeg føler min familie har brug for mig.
Enig i:	Jeg føler mig respekteret for det arbejde, jeg udfører på mit arbejde.
Enig i:	Folk uden for familien lytter ofte til mine råd, før de træffer vigtige beslutninger.
Tilliden	
Enig i:	De fleste er til at stole på.

Figur 2.6: Sådan spurgte vi til den positive tryghed. De 13 positive tryghedsspørgsmål, vi har stillet danskerne, opdelt på handlingsegenskaber.

Kilde: Huset Mandag Morgen.

Spørgsmålet er så, hvordan den positive tryghed varierer i befolkningen alt efter alder, familietype, køn osv. Resultaterne er sammenfattet i figur 2.7. Det skal understreges, at i denne figur er der tale om direkte sammenhænge, der er beregnet. Der er ikke kontrolleret for effekten af de andre variable.

Analysen viser, at der praktisk taget ikke er forskel på de to køn med hensyn til disse positive tryghedsspørgsmål. Det er kun på tre ud af tretten spørgsmål, at forskellen er statistisk sikker. Kvinder er noget mere skeptiske over for, om det nytter at kritisere. Det er "kun" 75 pct. af kvinderne, der er enige i, at *Samfundet går glip af meget godt, fordi vi ikke er gode nok til at forny os i Danmark*, mens 86 pct. af mændene er enige i dette. Omvendt er kvinder lidt mere enige i, at forandringer på arbejdspladsen er sunde, end mænd. De forskellige spørgsmål afspejler ikke et særligt maskulint ideal, der er blevet opstillet.

Alder spiller en større rolle for ens svar. På otte ud af tretten spørgsmål er der forskel på de forskellige aldersgruppers svar. Men der er *ikke* et entydigt mønster i de forskellige aldersgruppers svar, ligesom de forskelle, der måles i alle tilfælde, er ret beskedne. Når det gælder spørgsmålene inden for tillid og selvtillid, så har de ældre – og så især de 50-årige – mest. Det samme mønster gør sig interessant nok også gældende for handlekraft. Når det derimod gælder forandringsvilje, er der ikke de mange aldersforskelle, ud over at yngre er lidt mere indstillet på forandringer på arbejdet, og de allerældste er betydeligt mere enige i, at der som regel *ikke* kommer noget godt ud af at kritisere. Når det gælder risikovilje, så er den nogenlunde ens for alle under 60 år, mens den er noget lavere for

M/M | Hvordan fordeler den positive tryghed sig blandt danskerne

	Hvor stærk er sammenhængen med positiv tryghed og...	Tolkning
Køn	Svag og ikke entydig. Kun forskel på 3 ud af 13 spørgsmål.	Positiv tryghed er hverken et særligt maskulint eller feminint ideal.
Alder	Moderat, men ikke entydig. Aldersforskelle på 8 ud af 13 spørgsmål.	Den positive tryghed skifter karakter over generationerne - måske med en top blandt de 50-årige.
Uddannelse	Moderat og entydig. Forskelle på 8 ud af 13 spørgsmål.	Især kortuddannede har lavere positiv tryghed.
Familietype	Moderat og entydig. Forskelle på 8 ud af 13 spørgsmål.	Især barnløse har mindre positiv tryghed. Ingen nævneværdig forskel mellem andre familietyper.
Indkomst sammenlignet med naboer	Moderat og entydig. Forskelle på 8 ud af 13 spørgsmål	Oplevet høj indkomststatus giver positiv tryghed.
Indkomst	Svag, men entydig. Forskel på 3 ud af 13 spørgsmål.	Indkomst giver som regel lidt højere positiv tryghed, især tillid og selvtillid.
Boligtype	Svag og entydig. Forskel på 4 ud af 13 spørgsmål.	Ejere har lidt højere selvtillid og tillid til andre.
Stilling	Moderat og entydig. Forskel på 9 ud af 13 spørgsmål.	Især kortuddannede har mindre positiv tryghed.

Figur 2.7: Kilden til positiv tryghed. Den positive tryghed er spredt godt ud blandt danskerne uanset køn, alder, uddannelse, indkomst mv. Sociale forskelle har med andre ord kun en moderat betydning. Metoden er Anova-analyse af bivariate sammenhænge. $p < 0,05$.

Kilde: Huset Mandag Morgen.

ældre. Det antyder en kompliceret forandring i den positive tryghed i løbet af et livsforløb – eller at de forskellige generationer har forskellige opfattelser af positiv tryghed.

Uddannelse har også i sig selv en pæn betydning – og i modsætning til alder peger betydningen af uddannelse altid i den samme retning. Risikoviljen er ret jævnt fordelt, bortset fra at mennesker alene med folkeskoleuddannelse er markant mindre risikovillige. Forandringsviljen har samme mønster. Derimod forsvinder effekten af uddannelse stort set, når man ser på det mere psykologiske begreb handlekraft. Det samme gælder de tre spørgsmål inden for selvtillid. Uddannelse har bemærkelsesværdigt ikke nævneværdig indflydelse på ens selvtillid. Derimod er der en meget kraftig effekt af uddannelse på, hvor meget tillid man har til andre mennesker. Så samlet set er positiv tryghed knyttet til uddannelse.

Utrygheden har været der, men den forsvinder i løbet af årene. Jo længere tid der går, jo mere sikker bliver man.

Fokusgruppedeltager, 48 år, far til to døtre, Herning

Hvilken type familie man kommer fra, har en mindre, men igen ret entydig betydning. Igen er der på otte af spørgsmålene sikre forskelle i svarene mellem de forskellige familiegrupper. På fem af de otte spørgsmål er de barnløse over 40 år præget af mindre positiv tryghed end den øvrige befolkning.

Spørgsmålet om folks relative indkomst i forhold til deres naboer giver bemærkelsesværdigt også et pænt og ganske systematisk udslag. Igen er der faktisk otte spørgsmål, hvor der er forskel. Det at have en høj status i ens boligkvarter hænger nøje sammen med høj handlekraft og høj selvtillid, mens det ikke har nogen betydning for ens bredere tillid til andre. Ens risiko- og forandringsvilje er også større i takt med højere status.

Indkomst har en nærmest forbløffende svag sammenhæng med de positive trygheds-spørgsmål, hvorimod indkomsten spiller en ganske stor rolle for utryghed. Det er kun på fire ud af tretten spørgsmål, at der overhovedet er forskel på de forskellige indkomst-gruppers positive tryghed. Indkomst har en pudsigt sammenhæng med forandringsvilje, idet forandringsviljen er størst i toppen og i bunden af indkomstskalaen, mens gruppen omkring 350.000-500.000 kr. i husstandsindkomst er de mindst glade for forandringer. Handlekraften stiger svagt med indkomst. Og selvtilliden til, at familien har brug for én, stiger svagt med indkomst. Det samme gør tillid. Men her er stigningen ganske stejl. Jo mere man tjener, jo mere tillid har man til andre.

Hvis vi prøver at gå en tur i et helt almindeligt parcelhuskvarter, så er der ikke sket særligt meget de sidste 30 år – folk lever nogenlunde det samme liv. Ligesom der er en teori om forandring, skal der også være en om træghed.

Peter Gundelach (professor, sociolog)

Boligtype spiller kun en ganske lille rolle for positiv tryghed – og den kan i øvrigt fuldt ud forklares af andre bagvedliggende faktorer. Kun på fire ud af tretten spørgsmål er der forskel. Men tendensen er ret entydig. Det er især på tillidsspørgsmålene, at der er forskel. Ejere føler større selvtillid over for deres familie (en effekt af, at de er langt mere tilbøjelige til ikke at bo alene) og henter også noget i form af anerkendelse på arbejdet (som de også er mere tilbøjelige til at have et vellønnet af). Ejere har lidt større tillid til andre.

Ufaglærte har mindre risikovilje og især mindre tillid og selvtillid, der har en del med anerkendelse af gøre. Derimod er forskellene noget mindre, når det kommer til forandringsvilje og handlekraft. Der er nogle grupper som f.eks. selvstændige, som scorer meget spredt på positiv tryghed. De ligger ret lavt på tillid til andre, men til gengæld højt på selvtillid og handlekraft.

Hvis man tager højde for, at flere af disse baggrundsvARIABLE indbyrdes hænger sammen, f.eks. har ufaglærte typisk også lavere indkomst og uddannelse end andre, så viser det sig, at følgende variable påvirker den samlede positive tryghed:

- Uddannelse – jo mere uddannelse, jo højere positiv tryghed.
- Stilling – højere funktionærer og (bemærkelsesværdigt) pensionister har højest positiv tryghed, mens ufaglærte og arbejdsløse har lavest.
- Relativ status – jo højere indkomst sammenlignet med naboerne, jo højere positiv tryghed.
- Børn – barnløse har mindre positiv tryghed, forældre, herunder bedsteforældre, har mere.

Disse fire variable kan forklare ca. 13 pct. af variationen i positiv tryghed.²³ Køn, husstandsindkomst og boligtype har *ingen* selvstændig betydning for danskernes positive tryghed.

Kapitel 5: Tryghed: Livskvalitet eller politik?

Utryghed har stor betydning for danskernes livskvalitet. Men spørgsmålet er, hvilke former for utryghed der har betydning, og hvilke der måske ikke har. I undersøgelsen er livskvalitet målt ved at spørge ”*Alt i alt, hvor tilfreds vil du sige, at du er med tilværelsen for tiden: Anfør svar på skalaen fra 0 til 9, hvor 0 betyder meget utilfreds og 9 betyder meget tilfreds*”. Det lyder måske mærkeligt, at man sådan kan spørge direkte til livskvalitet, men talrige nationale og internationale undersøgelser viser, at folk svarer ganske konsistent på dette spørgsmål.

Undersøgelsen viser et tankevækkende mønster i, hvilke former for utryghed mv. der har sammenhæng med livskvalitet, og hvilke der ikke har. Se figur 2.8, der også sammenfatter sammenhængen mellem utryghed og politisk stillingtagen.

M/M Utryghed, livskvalitet og politisk stillingtagen

Utryghedsfaktor	Utryghed med effekt på livskvalitet	Utryghed med effekt på nypolitisk stillingtagen
Mangle penge, hvis der kommer en uventet udgift	V	
Der vil opstå alvorlige konflikter i familien	V	
Familiens unge gør noget, som de senere vil fortryde	V	
Nogen i familien kommer ud for en alvorlig sygdom eller ulykke	V	
Leve alene	V	
Blive svigtet af nogen i familien	V	
Blive udsat for sladder	V	
Svigtet af nogen uden for familien	V	
Jeg selv kommer ud for en alvorlig ulykke eller sygdom	V	V
Miste mit arbejde	V	V
Blive overfaldet eller slået		V
Blive udsat for indbrud		V
Gå alene i det område, du bor i, efter mørkets frembrud		V
Der er tilsætningsstoffer i mine fødevarer		V
Blive offer for terror		V
Blive skyld i andres ulykke		
Få en uoverskuelig opgave på arbejdet		
Nogen i familien har eller er på vej ud i et misbrugsproblem		

Figur 2.8: Den livskvalitetstruende utryghed og den politiske utryghed er to forskellige verdener. Figuren viser, hvordan forskellige former for utryghed hænger sammen med henholdsvis livskvalitet og politisk stillingtagen - og hvilke utryghedsformer der slet ikke har noget med nogen af delene at gøre. Det er særdeles markant, at der stort set ikke findes nogen former for utryghed, der både påvirker ens livskvalitet og samtidig ens politiske stillingtagen.

Metode: Livskvalitet og tryghed er målt som bivariate sammenhænge (Spearman). Kun signifikante sammenhænge er vist ($p < 0,05$). Nypolitisk stillingtagen og tryghed er analyseret via anova. Kun signifikante sammenhænge ($p < 0,05$) er vist.

Kilde: Zapera A/S og Huset Mandag Morgen.

De livskvalitetspåvirkende risici er altså tæt knyttet til økonomisk usikkerhed og konflikter og svigt i familie og socialt netværk. Det er især bemærkelsesværdigt, hvor kraftigt at manglen på penge, hvis der kommer en udgift, virker på livskvalitet. Livskvalitet er derimod *ikke* knyttet til fysiske risici, kriminalitet mv.

Noget af denne effekt kan måske tilskrives spørgeformuleringen ”for tiden”. Der skal altså være tale om en aktuel følelse. Denne måde at spørge på medfører naturligvis, at de utryghedsfaktorer, der virker over lang tid (som f.eks. en anstrengt økonomi), findes hos relativt mange. Det bør dog nævnes, at lige netop en anstrengt privatøkonomi i andre undersøgelser (Goul Andersen, 2003) virker meget stressende og trivselsnedsættende.

Det generelle tryghedsspørgsmål korrelerer derimod ganske meget med livskvalitet, nemlig med $r = 0,31$.

Hvis man skal undersøge danskernes politiske stillingtagen til utryghedsspørgsmål, er det relevant at kigge på den såkaldt nypolitiske dimension.

Den traditionelle højre-venstre-skala handler primært om fordelingspolitik og omfanget af offentlig regulering, mens den nypolitiske højre-venstre-skala opsamler en række forskellige emner som miljø, retspolitik, indvandring og integration. Også spørgsmål om national selvstændighed og terrorbekæmpelse opfattes normalt som nypolitiske, men det er ikke muligt at placere dem helt så klart på en nypolitisk højre-venstre-skala.

I *Tryghedsrapport 2004* er den nypolitiske dimension lavet således: Den nypolitiske venstrefløj består af de Radikale, SF og Enhedslistens vælgere, højrefløjen af Dansk Folkeparti og Fremskridtspartiets, og de øvrige vælgere udgør den nypolitiske midte.

Det er en udbredt opfattelse, at polarisering på den nypolitiske skala i høj grad handler om tryghed. Sagt lidt firkantet så er forestillingen, at der er en elite, der tryghedsmæssigt har sit på det tørre og derfor gladelig bakker det nypolitiske venstre op. Tilsvarende er der et tryghedsmæssigt ”Underdanmark”, hvor det nypolitiske højrefløj henter opbakning.

Der er – bortset fra to spørgsmål, nemlig risikoen for *at miste sit arbejde* og *komme ud for en alvorlig ulykke* – intet sammenfald mellem de utrygheder, der har sammenhæng med livskvalitet, og dem, der har sammenhæng med nypolitisk stillingtagen²⁴. Se figur 2.6, anden søjle.

Der er altså en nærmest perfekt afkobling mellem den utryghed, der påvirker danskernes livskvalitet, og den utryghed, der påvirker deres politiske stillingtagen.

Det er oplagt at spørge, om dette politiske mønster har noget at gøre med massemedierne. Det er ikke muligt at undersøge dette direkte. I stedet kan det undersøges indirekte ved at spørge folk, hvor alvorligt de tager mediernes omtale af risici.

24

En kontrol, hvor der ses, om der er signifikant forskel på konkrete utrygheder og så selve partivalget, viser samme mønster med ganske få modifikationer, der ved nærmere eftersyn viser sig ubetydelige. F.eks. er konservative vælgere markant mindre bekymrede over uventede udgifter end visse andre partiers vælgere, og af uransagelige grunde føler CD- og KD-vælgere sig mindre utrygge ved ulykker, der rammer dem selv.

Det er gjort med følgende spørgeformulering:

”Medierne i Danmark skriver meget om risici og ting, der er farlige.

Hertil siger A: Medierne skaber meget unødvendig frygt ved at overdrive risikoen ved mange ting.

Hertil siger B: De problemer, som medierne trækker frem, er som regel reelle nok.”

Hvorefter respondenten kan erklære sig mest enig med A eller B.

Undersøgelsen viser klart, at der i alle tre politiske grupper er et massivt flertal af skeptiske over for medierne – og at der bemærkelsesværdigt ikke er nogen forskel på de tre grupper. Faktisk svinger tilslutningen til det skeptiske synspunkt så lidt som fra 74 pct. til 78 pct. Ved at give svarpersonerne en fornuftig alternativ svarmulighed har vi forsøgt at mindske risikoen for, at svarpersonen blot giver udtryk for en konventionel skepsis over for ”sensationslystne medier” i stedet for at tage reel stilling til udsagnet. Alligevel må noget af den høje svarprocent nok tilskrives en medløbseffekt.

Politi og politik

Der er tankevækkende politiske forskelle i synet på politistategier og værtshuse. I Tryghedsrapport 2004 er der spurgt, om værtshuse og diskoteker gør en god indsats for, at natlivet ikke bliver for farligt for de unge. Det er der bred og dyb mistillid til, at de gør.

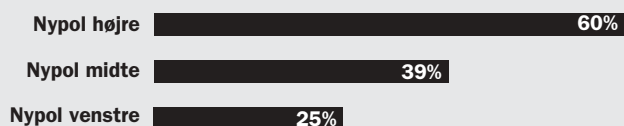
Andel helt eller delvist uenige i, at ”Værtshuse og diskoteker gør en god indsats for, at natlivet ikke bliver for farligt for de unge”.

Forskellen på de tre grupper er ikke nævneværdig. Et lidt tilsvarende spørgsmål - ”Der gøres ikke nok på lokalt plan for at give de unge mere sikre rammer at udfolde og mere sig inden for” - hvor der refereres til de lokale unge, viser også politisk enighed:

Denne enighed hører brat op, når emnet skifter til politistategier: Politiet burde i langt højere grad prioritere de mindre sager som hærværk, graffiti og støjende adfærd, der gør mange utrygge. Her er der den kraftigste nypolitiske polarisering, der overhovedet er fundet i undersøgelsen:

Andel helt eller delvis enige i at ”Politiet burde i langt højere grad prioritere de mindre sager som hærværk, graffiti og støjende adfærd, der gør mange utrygge”.

Politistategier er altså et nærmest eksplosivt politisk emne. Det nypolitiske højre mener virkelig, at politiet skal prioritere ”ballade” meget højere, mens holdningen skifter dramatisk til det nypolitiske venstre, der ønsker markant andre politiprioriteringer.

Her er der formentligt tale om, at effekten med moralsk aggression slår igennem (se bilag 1). Når man taler om de lokale unge og om værtshuse, så er diskussionen konkret. Så kan alle se nuancer og forbindelser til f.eks. deres lokalområde. Men i spørgsmålet om politiets prioriteringer forbliver gerningsmændene helt generelle og underforståede. Så får moralsk aggression helt anderledes frit løb. Spørgsmålet kan måske antyde - men næppe heller mere - at det nypolitiske højre kan være mere vredt, end det er utrygt.

Kilde: Zäpera A/S og Huset Mandag Morgen.

Ideen om, at f.eks. den nypolitiske polarisering er drevet af ukritisk medieforbrug, finder altså ikke nogen støtte her.

Tilsvarende er der et stykke vej til signifikante forskelle i holdninger til påstanden: *"Samfundet bruger ofte store ressourcer på at gøre noget ved risici, der i virkeligheden er ubetydelige."* Så heller ikke i synet på den generelle risikodebat er der sikre forskelle mellem det utrygge mindretal og resten.

Der er heller ingen forskelle i synet på modige eller risikovillige *individer* mellem de tre politiske grupper. I alle grupper har et massivt flertal (mellem 85-90 pct.) mest respekt for modige individer, når valget står mellem:

"A siger: Alt for mange tager unødvendige chancer i livet og kommer galt af sted.

B siger: Hvis folk skal lære noget og bygge noget op, så kræver det, at man tager chancer."

Derimod skiller vandene anderledes, når spørgsmålet går på fornyelse af det *samlede* samfund med formuleringen:

"A siger: Samfundet går glip af meget godt, fordi vi ikke er gode nok til at forny os i Danmark, mens B siger: Fornyelse er ikke så vigtigt som at holde fast i vores traditioner og værdier."

Her er der stadig massiv stemning for fornyelse med 76 pct. af alle respondenter. Men på det nypolitiske højre er det kun et lille flertal på 53 pct., der går ind for fornyelse. Men det er stadig et bemærkelsesværdigt flertal i denne gruppe.

Kapitel 6: Samfundsrisici – hvad prioriterer danskerne politisk?

Ét er de risici, der konkret rammer den enkelte, noget andet de mere abstrakte risici, der truer kollektivt.

Respondenterne i *Tryghedsrapport 2004* blev derfor bedt om at deltage i en ganske kompliceret prioriteringsøvelse. Den blev indledt med spørgsmålet:

"Nedenfor er nævnt nogle af de problemer eller udfordringer i det danske samfund, der indimellem nævnes i debatten. Hvilke af disse problemer eller udfordringer synes du, der bør gøres mere for at formindske eller løse? Du har 10 stemmer, som du kan fordele på problemerne alt efter, hvor meget mere du synes, der bør gøres ved problemet. Giv flest stemmer til de problemer, som du synes, der skal gøres mest for at formindske eller løse." Derefter fulgte lidt yderligere forklarende tekst.

Der var så udvalgt i alt 12 emner, der har en direkte eller indirekte forbindelse med tryghed, nemlig:

- At miljøet bliver ødelagt
- At det mislykkes at integrere indvandrere i samfundet
- Kriminalitet
- Arbejdsløsheden
- At den globale opvarmning ændrer klimaet
- At man ikke kan stole på de fødevarer, man køber
- At der ikke bliver råd til velfærd i fremtiden
- At Danmark gradvis mister sin selvstændighed som nation
- At Danmark bliver ramt af et terrorangreb/risiko for terrorangreb
- At så mange bliver dræbt og skadet i trafikken
- At personlige oplysninger misbruges af uvedkommende
- At renten stiger

Nogle af problemerne er udtrykt med et enkelt overordnet ord som kriminalitet – der dækker alt fra rovmord til butikstyveri. Man kunne godt have valgt at spørge mere nuanceret, men det har ikke været sigtet her, hvor vi især har ønsket at sammenligne niveauet af forskellige typer af utrygheder.²⁵

Samtidig har vi forsøgt at undgå helt uforpligtende svar ved at bede respondenterne om at prioritere, idet de kun havde 10 point, der kunne fordeles frit på 12 emner. Derigennem blev den enkelte respondent tvunget til en ganske krævende og kontant prioritering. Hele 93,4 pct. af respondenterne gennemførte prioriteringen.

Formuleringen af det enkelte emne forsøger at undgå at pådutte svarpersonen problemerne ved at præsentere dem som ”problemer eller udfordringer”, og listen optræder hverken som særligt autoriseret endsige udtømmende. Det er blot noget, ”der indimellem nævnes i debatten”. Vi har dog ikke desto mindre forsøgt at finde nogle potentielle risici, der forekommer ofte, og samle en buket, der modsvarer forskellige typer af risikobevisthed i samfundet. F.eks. er det næppe de samme, der er nervøse for drivhuseffekten og for kriminaliteten, ligesom utrygheden for, at Danmark mister suverænitet, er langt større i nogle kredse end i andre.

Formuleringerne forsøger gennemgående at være neutrale i forhold til de holdninger, som vi formoder ligger bag. F.eks. kan man udtrykke mange forskellige former for utryghed i relation til indvandring ved at erklære sig utryg ved, at integrationen mislykkes. Vores antagelse var, at kun det relativt begrænsede antal svarpersoner, der er så meget modstandere af indvandring som sådan, at de ligefrem ønsker, at integrationen skal mislykkes, vil finde sådan en formulering skæv. Svarene tyder på, at denne antagelse holder stik. Se figur 2.9, der viser, hvad danskerne ønsker at gøre noget mere ved.

Et par af formuleringerne har lidt mere medløbseffekt. Ord som ”dræbt” og ”terrorangreb” er stærke og kunne i sig selv tænkes at få nogle svarpersoner til at prioritere problemet. På samme måde er ”miljø” jo en positiv ting, og at udtrykke bekymring for miljøet er næsten lige så almindeligt som at beklage sig over vejret. Vi har derfor valgt den stramme formulering om, at miljøet direkte bliver ”ødelagt”. Bemærkelsesværdigt nok topper

M/M | Samlet ønske om at gøre mere ved forskellige samfundsrisici

At miljøet bliver ødelagt	1.475
At det mislykkes at integrere indvanderne i samfundet	1.456
Arbejdsløsheden	1.299
Kriminalitet	1.061
At Danmark bliver ramt af terror/risiko for terrorangreb	856
At der ikke bliver råd til velfærd i fremtiden	681
At den globale opvarmning ændrer klimaet	577
At Danmark gradvis mister sin selvstændighed som nation	527
At man ikke kan stole på de fødevarer, man køber	526
At så mange bliver dræbt og skadet i trafikken	445
At personlige oplysninger misbruges af uvedkommende	347
At renten stiger	219

Figur 2.9: Det skal der gøres noget ved. Figur 2.9 viser antal point, der er tildelt de enkelte samfundsproblemer. Pointene er givet til problemerne alt efter, hvor meget folk ønskede, at der skulle gøres mere ved dem. I alt 1.007 respondenter havde hver især op til 10 point, der kunne fordeles.

Kilde: Zapera A/S og Huset Mandag Morgen.

miljøutrygheden alligevel listen, mens trafikdrab og terrorangreb rangerer forholdsvis lavt.

Ønskerne til den politiske utryghedsdagsorden er ikke jævnt fordelt i samfundet. Hvis man kender en bestemt persons alder, køn og uddannelse, kan man i visse tilfælde også have en chance for at vide, om den pågældende lægger særlig vægt på nogle af disse *risikosamfundsrisici*. Mønstrene er dog gjort af tendenser og ikke af jernhårde sammenhænge.²⁶

- **Køn.** Der er flere markante forskelle på mandlige og kvindelige prioriteringer. Kvinderne er mere opmærksomme på terror, trafikulykker og arbejdsløshed end mændene, der til gengæld oftere kunne tænke sig en større indsats for at forhindre rentestigninger, sikre langsigtet finansiering af velfærden og sikre integrationen af indvandrere.
- **Uddannelse.** På to punkter finder vi en helt lineær sammenhæng mellem uddannelsens og prioriteringens størrelse: Jo mere uddannelse, jo mindre bør der gøres ved terror, og jo mere bør der gøres for, at integrationen af indvandrere lykkes. Sidstnævnte resultat er bemærkelsesværdigt, fordi det ofte siges, at de højtuddannede er mindre bekymrede end "Underdanmark" osv. over problemer, som hænger sammen med den stigende indvandring. Det er også relativt færre af de højtuddannede, der frygter for Danmarks selvstændighed.
- **Geografi.** Københavnerne politiske prioriteringer ligner akademikernes med en noget større utryghed ved mislykket integration og en noget mindre vægt på terror. Vi har foretaget en grov inddeling af landet i Jylland, København samt den meget

26

Det følgende afsnit refererer de sammenhænge mellem prioriteringen af de 12 problemer og svarpersonernes alder, køn, landsdel og uddannelse. Kun data, der både er statistisk signifikante og rimeligt store, refereres.

sammenbragte kategori "Sjælland og øerne". Det er nærliggende at forklare det første med, at københavnere tydeligere end andre vil komme til at mærke følgerne af mislykket integration, men den tilsvarende forklaring på terrorprioriteringen går jo ikke rigtigt: Københavnerne er næppe mindre i farezonen end f.eks. Thisted. Så måske understreger forskellen på københavnere og jyder i undersøgelsen mest, at utryghedens politik og geografi ikke har meget med hinanden at gøre.²⁷

- **Alder.** Der er også interessante sammenhænge mellem aldersgrupperne. Således stiger prioriteringen af terrorproblemet i lige linje med alderen. Det gælder ikke helt med miljøet og integrationen, men det kan godt fastslås, at de over 60-årige er mere bekymrede for mislykket integration og mindre for miljødelæggelse end folk er flest. Prioriteringen af indsatsen mod arbejdsløshed er størst hos svarpersonerne i 50'erne, skarpt fulgt af de 18-29-årige, mens de over 60-årige er betydeligt mindre bekymrede. Selvom spørgsmålet går på generelle problemer og udfordringer for samfundet, kan svaret udmærket være farvet af en mere jordnær bekymring. Som det fremgik ovenfor, er denne samfundsmæssige risiko en af de ganske få, som direkte rammer svarpersonens livskvalitet.

Den demografiske analyse giver som sagt kun en brøkdel af forklaringen på, hvorfor nogle befolkningsgrupper lægger mere vægt på visse samfundsmæssige tryghedsproblemer, mens andre lægger vægten et andet sted.

Spørgsmål som arbejdsløshed, rente, om der bliver råd til fremtidens velfærd og trafik-sikkerhed får slet ikke de politiske vande til at skilles. Alle tre nypolitiske grupperinger ønsker også at give en høj prioritering til spørgsmålet om integration af indvandrere (de konkrete midler spørges der ikke til). Miljøpolitik henter tankevækkende også en høj prioritering hos alle. Faktisk var dette emne det, der samlet scorede den højeste mængde af point, primært fordi det klart var det emne, færrest fravalgte at prioritere. Figur 2.10 viser, hvad der er enighed om – og hvad der skiller vandene på tværs af politiske skel.

Derimod skiller prioriteringerne kraftigt omkring det mere fjerne spørgsmål om global opvarmning og terror. Også kriminalitet, Danmarks selvstændighed og i noget mindre omfang fødevarer-sikkerhed og misbrug af personlige oplysninger polariserer nypolitisk. Interessant nok er den nypolitiske midte lige præcis mindre optaget af truslerne mod Danmarks selvstændighed end yderfløjene. Denne lave prioritering modsvares så af en mindre midterpolitisk opprioritering af emner som trafik-sikkerhed og sikring af fremtidens velfærd.

Denne konklusion bekræftes, når man ser på de politiske forskelle mellem de trygge og de utrygge mindretal på 16 pct. af danskerne. De trygge og de utrygge er forbløffende ens, når det gælder politiske prioriteringer. Ud af 12 mulige politiske prioriterings-spørgsmål er der kun signifikant forskel på de trygge og de utrygge på 2 spørgsmål. Ikke overraskende syntes de utrygge, at der bør gøres noget mere ved kriminalitet. De synes modsat *ikke*, at der bør gøres mere for at forhindre, at integrationen af indvandrere mislykkes.

27

Andre steder i undersøgelsen ses det, at frykten for overfald er mindre på landet end i byerne, men ud over disse tre har vi ikke fundet effekter af geografi eller urbaniseringsgrad på trygheden. Forklaringen er sandsynligvis bl.a., at f.eks. meget utrygge bebyggelser simpelthen forsvinder i de store gennemsnit.

M/M | Enighed og uenighed om prioritering af emner på tværs af politiske skel

Figur 2.10: Ikke alle emner får de politiske vande til at skilles. De øverste emner er der enighed om at gøre noget ved på tværs af de nypolitiske skel. Emnerne lavest på listen er der til gengæld dyb uenighed om at prioritere politisk.

Kilde: Zapera A/S og Huset Mandag Morgen.

Denne sidste forskel er dog så svag, at det kun lige er signifikant. Oplevet utryghed spiller altså en meget lille rolle for konkrete politiske prioriteringer.

Del 3: Tryk i familien

Tryghedsundersøgelse 2004 fokuserede særligt på tryghed og utryghed i familien. Undersøgelsen kan ikke bekræfte, at familien skulle spille en vigende rolle for danskerne. Den er fortsat en vældig kilde til tryghed for flertallet.

I de fire fokusgruppeinterview, der blev afholdt som en del af undersøgelsen, blev interviewpersonerne af samme grund bedt om at drøfte, hvad trygheden i familien betyder for dem, og hvad der omvendt truer familiens tryghed.

Interviewene blev brugt som inspiration til at formulere i alt 40 surveysspørgsmål, der blev stillet sammen med de generelle spørgsmål om tryghed, der er fremlagt i de to foregående dele.²⁸ Fokusgrupperne indikerede, at teenagebørnenes risikobetonede adfærd formentlig er den største kilde til utryghed i familien Danmark. Derfor vejer spørgsmål om teenagere særligt til i undersøgelsen.

På de følgende sider bliver undersøgelsens mest interessante data fra undersøgelsens familiedel fremlagt, analyseret og perspektiveret.

De vigtigste konklusioner i rapportens del 3 lyder:

Familien er fundament for trygheden: Familien giver flertallet i Danmark den helt basale tryghed. Trygheden skyldes bl.a., at man kan få hjælp af familiemedlemmer og følelsesmæssig opbakning over for tilværelsens store kriser. Flertallet henter fortsat deres vigtigste støtte i familien, også til at klare udfordringer på arbejdet. Dommedagsfortællingerne om, at familien er på vej mod opløsning og funktionstømning, finder således ikke belæg i undersøgelsen.

Danskerne er trygge ved familiebrud: Frygten for at overtræde gældende familienormer er efterhånden nået ned på et lavt niveau. Danskerne er generelt yderst liberale med hensyn til skilsmisser, singleliv og parforhold blandt ældre. Det er heller ikke sådan, at synet på

Familie og tryghed - undersøgelsens fokus:

Følgende spørgsmål om sammenhængen mellem familie og tryghed besvares i de følgende afsnit, og rapportens del perspektiveres med nogle erfaringer og overvejelser om, hvordan utrygheden om de unge kan håndteres mere konstruktiv end nu.

- Hvordan opfatter danskerne sammenhængen mellem familie og tryghed på godt og ondt?
- Hvilke forhold i familien giver især grund til utryghed?
- Er bestemte typer af familier særligt trygge eller utrygge?
- Hvilke former for utryghed giver de unge anledning til, og hvor stor er den?
- Kan positive strategier bruges til at håndtere ungdoms-utrygheden?

disse emner følger de normale inddelinger i befolkningen som f.eks. alder og køn eller politisk orientering. Sidstnævnte er stærkt forskelligt fra andre lande, hvor familie-values ofte skiller vandene.

Når normerne er liberale, er der heller ikke grund til at frygte sladder, hvis man indretter sig anderledes end flertallet. Faktisk frygter kvinder og navnlig de enlige sladder en smule mere end andre, men vi er i småtingsafdelingen.

Sygdom er den største utryghedsfaktor: Blandt de utryghedsfaktorer, der lurder på familien, er det kun en enkelt, der ser ud til at plage mere end en fjerdedel aktuelt, nemlig utrygheden ved, at nogen i familien skal blive ramt af sygdom eller ulykke. Derimod synes f.eks. det store flertal at have utrygheden for skilsmisse og familieopløsning under kontrol.

Familien er også kilde til utryghed: Men dansk familieliv er selvsagt ikke lutter tryk idyl. Hver fjerde har oplevet betydeligt pres fra familien for at leve op til bestemte forventninger, og fire ud af ti har måttet ofre noget, der var vigtigt for dem, på familiens alter. De familier, hvor den gensidige støtte er lille, og det gensidige pres er stort, er klart mindre trygge end andre. Det reducerer også utrygheden, hvis familien er ressourcestærk, mens det til gengæld ikke kan påvises, at familier med særligt få og små ressourcer er mere utrygge end det store flertal.

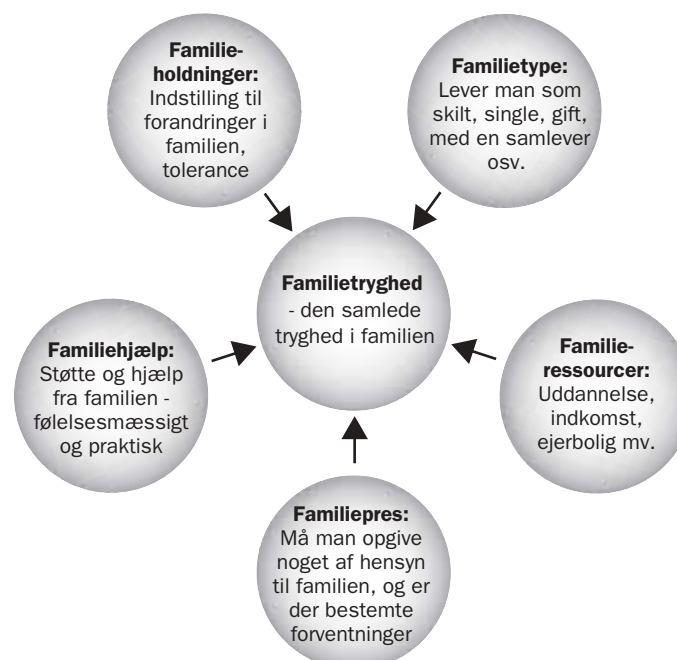
Det er især de yngre familier, der oplever, at familien lægger pres på dem. Det er muligvis, fordi det er i den livsfase, at de ældre dele af familien stadig har kræfter til at lægge pres, eller måske også fordi de har grunde til at gøre det. At de ældre respondenter rapporterer om mindre familiepres end de yngre på et generelt spørgsmål om familiepres, skyldes formentlig, at deres egen ungdom ikke længere er helt frisk i erindringen, eller måske at erindringen er farvet af, at man måske selv nu er i rollen som den, der presser.

”Ungdomsusikkerheden” er svær at håndtere: En anden stor kilde til utryghed drejer sig om de unges liv. Næsten fire ud af ti frygter for den dag, hvor familiens unge begynder at køre bil – en af de mest markante tilkendegivelser af utryghed i hele *Tryghedsundersøgelse 2004*. Utrygheden og bekymringen på de unges vegne er dog langt bredere og retter sig ikke mindst mod de risici, som omgiver de unge, når de begiver sig ud i det vilde natteliv.

Teenageforældre efterlyser handling: Samtidig efterlyser befolkningen – med teenagefamilierne i spidsen – mere handling for at dæmme op for utrygheden blandt de unge. Der er brug for flere lokale initiativer og for at skabe rum til forældres initiativ, mener flertallet, der bakker massivt op om Natteravnene, men ikke er imponerede af værtshuses og diskotekers indsats for at hjælpe de unge sikkert gennem nattelivet.

De forskellige elementer af familie og tryghed, undersøgelsen har taget fat i, er illustreret i nedenstående figur:

M/M | Måling af familie og tryghed

Figur 3.1: Tryghedsrapport 2004 undersøger fem familierelaterede forholds betydning for familietrygheden, nemlig holdninger til familieformer og forandringer, hvilke familietyper man lever i, hvor mange ressourcer ens familie har, om man har været udsat for pres fra familien, og endelig om familien yder støtte og hjælp.

Kilde: Zapera A/S og Huset Mandag Morgen.

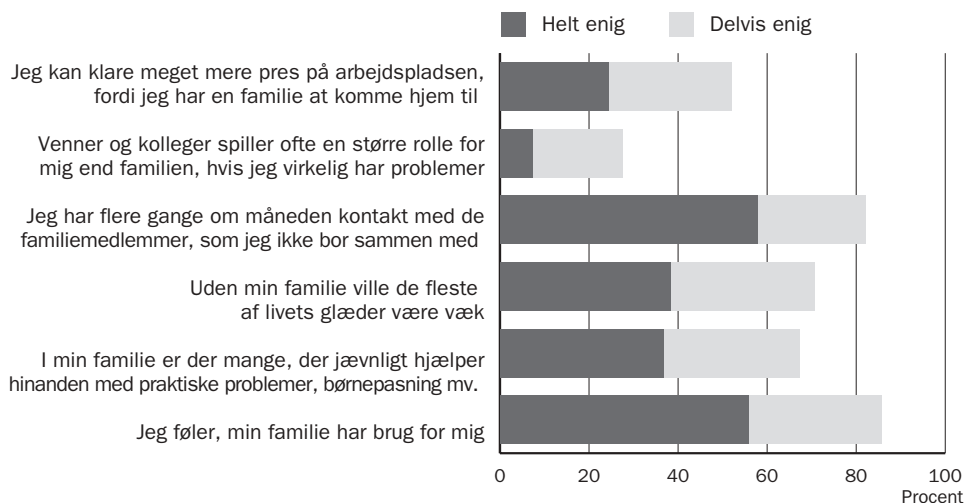
Kapitel 1: Familiens tryghed og utryghed

Familien er "den trygge havn". Det ved enhver. Men familien er også den sfære i livet, hvor relationerne bliver mest forpligtende, fortættede og langvarige. Familielivet byder på skuffelser og på gensidigt pres og forventninger, der kan være svære at leve op til. Og så kan man som bekendt miste sin familie. Den trygge havn er således omgivet af havnekvarterer, der er alt andet end trygge. Men hvordan ser dette modsætningsfyldte forhold mellem tryghed og utryghed ud for forskellige mennesker og familier?

For at undersøge det spørgsmål bad vi tre af de fire fokusgrupper om at diskutere sagen. Diskussionen demonstrerer, hvor tæt forbindelsen mellem familie og tryghed er. For nogle indgår "det at have en god familie" direkte i deres beskrivelse af, hvad det vil sige at være tryk. For nogle er familiens tryghed en afgørende del af deres egen. Og næsten alle ser familien som en ressource til tryghed, også uden for familien selv: "Jeg har brug for stabiliteten, som giver mig tryghed til at gøre noget vildt. Hvis familien fungerer, kan jeg gøre noget vildt på arbejdet og omvendt," lyder en typisk formulering fra et fokusgruppemedlem.

Den meget store tilslutning til udsagnet om, at de fleste af livets glæder ville forsvinde med familien, bekræfter hovedindtrykket fra fokusgruppen og kan givetvis ikke forklares med spørgsmålets lidt sentimentale formulering. Familien er både mål og middel, når det gælder trygheden. Samtidig opfatter hele 87 pct. af vores svarpersoner sig som vigtige for

M/M | Den vigtige familie

Figur 3.2: Familien er afgørende for danskernes tryghed. Den giver anerkendelse, mening, livsglæde og praktisk hjælp. Det er kun et mindretal, der hellere vil tale med venner og kolleger, hvis de virkelig har problemer.

Kilde: Zapera A/S og Huset Mandag Morgen.

familien, og de holder i øvrigt løbende kontakt med familiemedlemmer uden for ”kernen”.

De øvrige spørgsmål giver et indtryk af familiens funktion som en kilde til tryghed. Praktisk støtte er udbredt, og selvom vi har vendt formuleringen negativt, siger et (relativt) flertal, at de får deres vigtigste følelsesmæssige støtte i familien. Danskerne bruger og er afhængige af familien – i hverdagen og som eksistentielt tryghedsskabende fundament i tilværelsen.

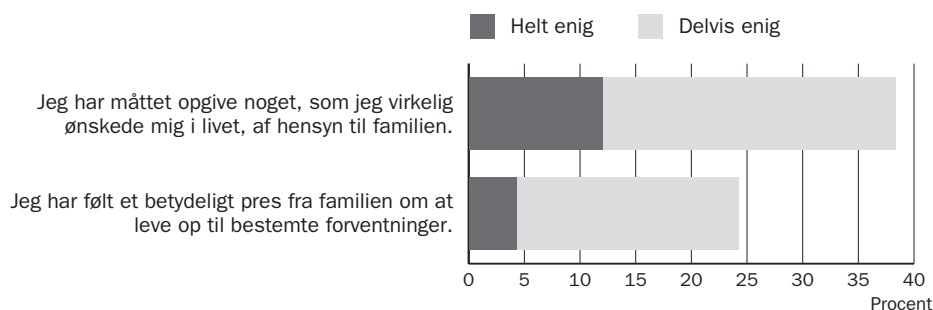
Familien er i høj grad det sted, danskerne tanker nye kræfter og inspiration: Sammenhængen mellem en tryk familie og evnen til at klare noget ”vildt” på arbejdet er ikke ukendt for danskerne. En tredjedel af dem, der både har arbejde og familie, erklærer sig enig, mens lige så mange er delvis enige. Det tvetydige svar kan hænge sammen med, at også spørgsmålet er lidt tvetydigt: ”Pres” behøver ikke at hentyde til følelsesmæssigt pres, som en velfungerende familie kan hjælpe én med at udholde. Det kan også associeres til ”arbejdspres”, som man måske af og til bedre kunne håndtere, hvis familien var bortrejst.

Sidstnævnte er også et eksempel på, at familien kan kræve sin pris. Det kommer endnu tydeligere frem, når der spørges til presset og de ofre, som nogle har ydet på det hjemlige alter:

Næsten hver fjerde har således oplevet ”et betydeligt pres”, mens den gruppe, der har måttet opgive et stort ønske, er lige så stor som dem, der ikke har været ramt af familiens tryk. Begge grupper omfatter fire ud af ti svarpersoner – ikke helt få.

Man kan også vende flere af svarfordelingerne i figur 3.2 om. Det er f.eks. næsten hver tredje, der erklærer sig ”helt enig” eller ”delvis enig” i, at ”venner og kolleger spiller ofte en større rolle for mig end familien, hvis jeg virkelig har problemer”.

M/M | Pres i familien

Figur 3.3: Familielivet har også skyggesider. Store mindretal har for alvor ofret noget for familien eller er direkte blevet presset af den.

Kilde: Zapera A/S og Huset Mandag Morgen.

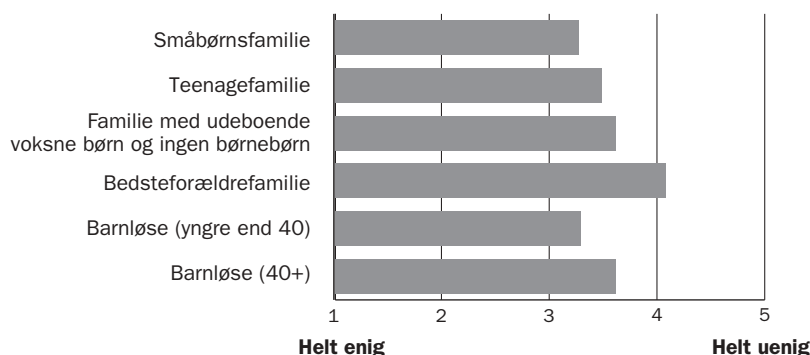
En nærmere analyse viser, at det spiller en vis rolle for flere af spørgsmålene, hvilken slags familie man er en del af – og hvad ens egen civilstand er. Det kan ses i figur 3.4, hvor vi har opdelt svarpersonerne efter, hvilken familietype de tilhører.

Presset fra familien er blevet oplevet som en realitet i betydelig flere småbørnsfamilier og blandt unge barnløse end blandt især bedsteforældrene. Spørgsmålet angår formelt set hele respondentens liv. Derfor er det umiddelbart overraskende, at de ældste respondenter, bedsteforældrene, ikke mener at have været udsat for pres fra den øvrige familie. Det er svært at forestille sig, at familieforholdene i dag er mere autoritære end dengang, da bedsteforældrene selv var unge. Årsagen er formentlig, at bedsteforældrene i høj grad har glemt denne ubehagelige del af deres ungdom. En sådan forglemmelse kan måske endda hjælpes ekstra på vej, hvis bedsteforældrene, hvad tallene antyder, har været i rollen som dem, der udøver pres.

Ser man på, om medlemmerne af det utrygge mindretal (se del 2) svarer anderledes på disse spørgsmål end det trygge flertal, så er svaret generelt nej. Dog har de utrygge oftere

M/M | Unge under pres

Jeg har følt et betydeligt pres fra familien om at leve op til bestemte forventninger

Figur 3.4: Det er de unge familier, der især mærker presset fra resten af familien.

Kilde: Zapera A/S og Huset Mandag Morgen.

Det giver utryghed, hvis man ikke passer rigtigt ind i familien, og der bliver stillet de forkerte forventninger til én, så man må spille en falsk rolle.

Fokusgruppedeltager, mor til to, Brønshøj

end de trygge følt et betydeligt pres fra familien om at leve op til bestemte forventninger.²⁹

Derimod er der ingen signifikante forskelle på svarene fra højt- og lavtuddannede eller fra forskellige dele af det politiske spektrum.

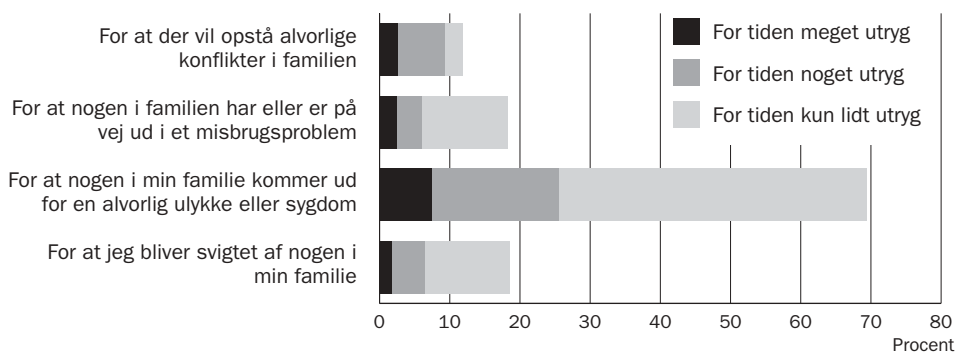
Utryghed i familien

Familien er ingen ø. Den store verdens utryghed rammer også familien i form af trafikulykker, pengesorger osv., jf. del 2. Men familien har også sine helt egne utrygheder, der kan dreje sig om, at det går enkelte medlemmer dårligt, eller at familien som sådan svækkes eller ødelægges.

Bortset fra den massive og mangefacetterede utryghed på de unges vegne gik én bekymring som rød tråd igennem fokusgruppernes drøftelser: Sygdom i familien er en dominerende årsag til utryghed, der nævnes igen og igen af mange deltagere. En anden handler om konflikter i familien, f.eks. *"skænderier over formuer"*, som en fokusgruppedeltager udtrykker det. Andre henviser mere direkte til skrøbeligheden i moderne parforhold. En 24-årig kvindelig studerende fortæller følgende om forholdet til sin kæreste: *"Hver gang, vi er oppe og skændes, tænker jeg altid på, om han går eller ej. Det gør mig usikker."* Den 60-årige enke med to voksne sønner ser sagen i et bedstemor-perspektiv: *"Skilsmisser blandt de unge i familien, børneproblemer osv. – det kan gøre mig vildt utryg."*

Vi har forsøgt at lodde utryghedens dybder med følgende spørgsmål, der bygger på fokusgruppens drøftelser, og tilføjet ét, der har relation til de misbrugsproblematikker, som findes, selvom fokusgrupperne ikke bragte dem op.

M/M | Utryghed i familien

Figur 3.5: Hvis danskerne frygter noget, så er det deres familiemedlemmers helbred. Derimod er kun de færreste bange for at blive svigtet af deres familie eller bange for misbrug eller konflikter. Til gengæld er disse sjældne problemer meget alvorlige, når de opstår.

Kilde: Zapera A/S og Huset Mandag Morgen.

29

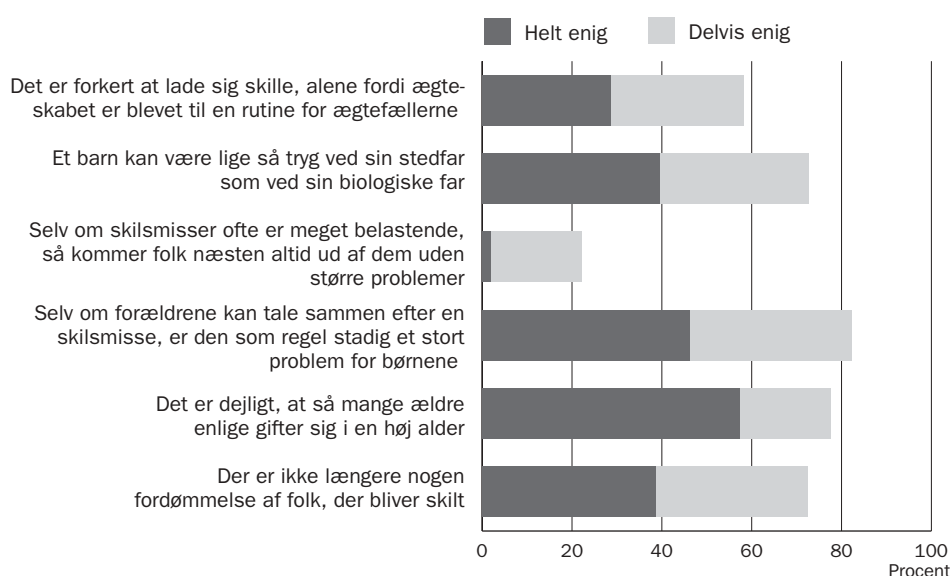
Resultatet kunne dels tyde på, at de utrygge er mere følsomme eller sårbare over for presset fra omgivelserne, dels at der kan være tale om, at de af en eller anden grund skuffer "normalforventningen". Begge hypoteser kan være af interesse for en nærmere forståelse af de utrygge som gruppe.

Figuren bekræfter, at utrygheden for sygdom i familien spiller en relativt vigtig rolle, selv om vi her har taget alvorlige ulykker med. Alligevel er det alt i alt kun hver fjerde, der nærer denne utryghed "for tiden". Man skal også medregne dem, der ikke kan afvise, at de er lidt utrygge, for at nå op i nærheden af halvdelen.

Det samme gælder endnu mere udpræget for de øvrige spørgsmål. Utrygheden ved at nogle i familien er ved at udvikle et misbrugsproblem, tæller f.eks. kun 8 (12 pct.). At tallet måske ikke helt kan sammenlignes med det allerede nævnte tal for utrygheden ved sygdom eller alvorlige ulykker, er til gengæld nok givet. Man frygter næppe for, at en nærmeste er ved at udvikle et misbrugsproblem, medmindre man har farten af et eller andet. Frygten for ulykker er af mindre håndgribelig art. Bemærkelsesværdigt er det, at utrygheden for alvorlige konflikter i familien og for svigt ikke er højere, end tilfældet er. Det første kan indikere, at de konflikter, der er værd at frygte, trods alt forekommer sjældent i de fleste familier. Det sidste er lidt vagt formuleret – det kan dække ægtefællen, der finder en anden, eller fætteren, der kommer for sent til en aftale. Man må dog antage, at utrygheden for brud og opløsning af familien også gemmer sig i tallene, og på den baggrund er de overraskende små. Måske udtrykker de, at familien er så fundamental, at der typisk ikke sættes spørgsmålstejn ved dens fortsatte beståen. I så fald er der en del fortrængning af ubehagelige kendsgerninger i tallene også. Der skal helt særlige grunde til at udløse utryghed for familiens overlevelse – ligesom de færreste normale mennesker går rundt og er aktivt nervøse for Jordens snarlige undergang.

En anden mulighed er, at respondenterne tager afslappet på muligheden for brud i familien ud fra erfaringen om, at der altid kommer "en pige og en sporvogn til". Den slags holdninger findes sandsynligvis hos nogle respondenter – 37 pct. synes således, at det kan være berettiget at lade sig skille af kedsomhed. Den slags holdninger er dog tydeligt i mindretal – i hvert fald hvor der også er mindre børn involveret.

M/M | Brud i familien

Figur 3.6: Det kan godt være, at den almindelige fordømmelse af skilsmisser er dalet. Men danskerne er meget opmærksomme på omkostningerne ved familiebrud.

Kilde: Zapera A/S og Huset Mandag Morgen.

85 pct. er enige i, at skilsmisser går ud over børnene.³⁰ Men tæt ved to tredjedele afviser også, at skilsmisseproblemer bare er nogle, der går over. Der er altså – efter omstændighederne – noget at frygte for ved opbrud i familien. Interessant nok er det dog næppe frygten for den sammenbragte families problemer, der tynger. I det mindste finder næsten otte ud af ti, at det er muligt at udvikle bånd, der er lige så stærke som blodets, mellem papbørn og ditto forældre. Det er tydeligvis heller ikke frygten for omverdenens fordømmelse ved skilsmisse, der holder sammen på dagens familier.

Det er i øvrigt forbløffende, hvor lidt holdningerne til disse ”family values” følger rang og stand. Der er praktisk taget ingen systematisk forskel på, hvad mænd og kvinder, højt- eller lavtuddannede, unge eller ældre, rige eller fattige, borgerlige eller venstreorienterede mener i disse sager. Der er heller *ingen* sammenhæng mellem ens tryghed og ens holdninger på disse områder.

Det betyder ikke, at danskerne er holdningsløse. De er indbyrdes uenige, og de ser forskelligt på omkostningerne ved familiebrud, men disse holdninger går *på tværs* af samfundsgupper. Hvor befolkningerne i andre lande kan være voldsomt uenige og f.eks. politisk polariserede over netop spørgsmål om skilsmisse og efterfølgende nye ægteskaber, så peger *Tryghedsundersøgelse 2004* på, at danskerne på dette område danner deres mening selv.

Et tilsvarende billede kom frem, da vi sammenholdt utrygheden for at blive ramt af sladder med svarpersonernes køn, alder, civilstand osv. Kvinder er mere utrygge ved at blive udsat for sladder. Systematisk, men ganske lidt (på en firepunktskala med 0,13 enheder i gennemsnit). Det svarer til, at for otte mænd og kvinder er de syv ens, mens hver 8. kvinde er et trin på skalaen mere utryg.

Ugifte og samlevende føler sig også mere utrygge ved sladder end gifte. Her er forskellen 0,2, altså lidt mere. Tager man fem gifte, fem samlevende og fem ugifte, vil ingen af de fem gifte frygte for sladder, mens det samme kun vil gælde for fire i de to andre grupper. Sammenlignet med andre tider og samfund, hvor det var upassende at tale om at leve på polsk – og hvor en enlig kvinde måtte kæmpe for sit uplettede rygte – har danskerne ændret sig i retning af det mere liberale.

Tryghed og utryghed i forskellige familietyper

Det er selvsagt interessant, om de resultater, vi når for familien Danmark, også gør sig gældende for familien Hansen – eller familien Gyldenkal. Med andre ord: Hvis vi tager højde for, at familierne er forskellige, får vi så også forskellige tryghedsprofiler frem?

I det følgende har vi set på, om forskellige opdelinger af familierne giver udslag på dels spørgsmålet om, hvor trygge de ”alt i alt føler sig”, dels de fire mest relevante familietryghedsspørgsmål, vi gennemgik ovenfor, nemlig utrygheden for:

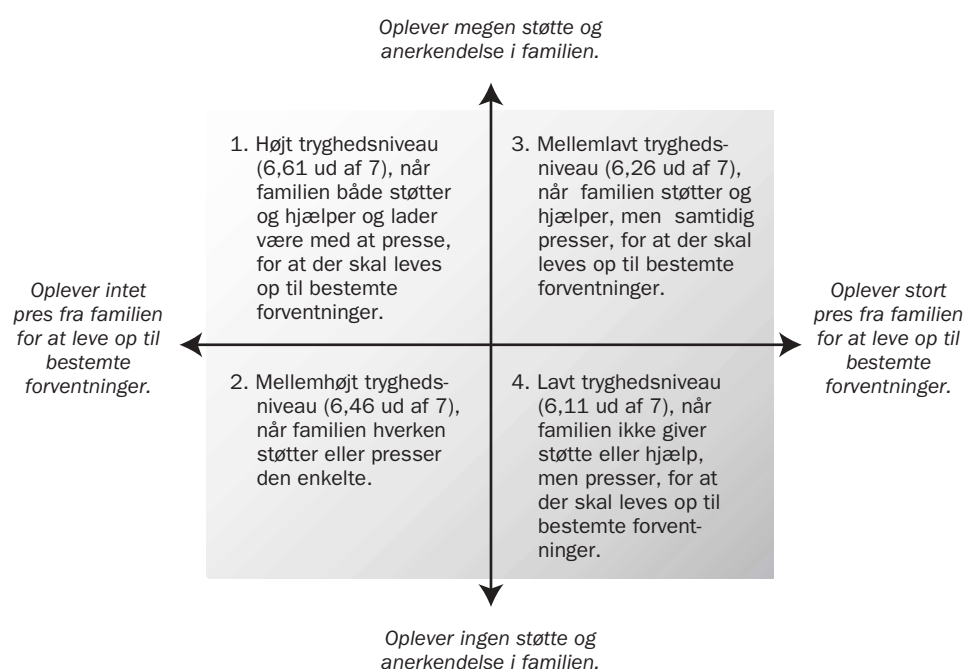
30

Den pris, børnene betaler, kan bl.a. aflæses af statistikken for, hvor mange børn der bliver genstand for samværskonflikter: Det drejer sig om 20 pct. af en gruppe 3½-årige, hvis forældre ikke lever sammen. Jf. Heide Ottosen.

- alvorlige konflikter i familien,
- at blive svigtet af nogen i familien,
- at en i familien har eller er på vej ud i et misbrugsproblem,
- at et familiemedlem skal blive ramt af alvorlig ulykke eller sygdom.

En måde at opdele familierne på er efter civilstand, hvor vi ser på, om henholdsvis ugifte, gifte, samlevende, skilte, enker/enkemænd svarer forskelligt på de fem spørgsmål. Der viste sig én forskel, og den er lille: De samlevende er en spids mere utrygge på alle de fem punkter end både de gifte og de forskellige grupper af enlige – se figur 3.7.

M/M | Pres og hjælp påvirker trygheden

Figur 3.7: Den gode familie giver høj tryghed: Figuren viser fire forskellige typer familier alt efter graden af gensidig hjælp og støtte på den ene side og pres fra familien for at leve op til bestemte forventninger på den anden. Den familie, der giver højest tryghed, er den familie, der viser sit medlem, at der er brug for vedkommende, en familie hvor man hjælpes ad, men hvor forventningerne ikke presser den enkelte til at gøre noget bestemt.

Kilde: Zapera A/S og Huset Mandag Morgen.

Hvorfor det forholder sig sådan, kan vi ikke forklare. Det giver vel udmærket mening, at den, der (endnu) ikke har bundet en samlever med hymens henholdsvis juraens lænker, kan være mere nervøs for svigt og for alvorlige konflikter. Men at de også skulle være mere utrygge for ulykker, sygdom eller misbrug i familien end alle de andre grupper, er ikke indlysende.

Vi har også forsøgt en opdeling af de egentlige kernefamilier, nemlig i småbørnsfamilier, teenagefamilier, familien med udeboende voksne børn med ingen børnebørn, bedste-forældrefamilien, den ældre barnløse familie, hvor de voksne er over 40 år, og endelig den yngre barnløse familie, hvor de voksne er under 40. Her er ingen forskelle overhovedet – hverken når man ser på den generelle tryghed eller de fire familietryghedsspørgsmål, der

er nævnt ovenfor. Med andre ord: Børn – og børnebørn – eller ej spiller ingen rolle for trygheden. Kun hvis man ser på helt specifikke spørgsmål, betyder familietypen noget. F.eks. er forældre til teenagebørn typisk mere utrygge ved de unges vilde liv end f.eks. de unge barnløse familier, sådan som vi skal se om lidt.

Det giver mig tryghed at vide, at min familie kommer den dag, jeg ikke selv har overskud til at opsøge dem.

Fokusgruppedeltager, vordende far, 28 år, Herning

En tredje måde at opdele familierne på kunne være efter de oplysninger, de selv giver om, hvordan deres familie fungerer. Vi har her opdelt dem i fire grupper efter, hvor tæt familien hænger sammen med positive, gensidige forbindelser, samt efter i hvor høj grad de oplever familien som en kilde til pres og afsavn. Hypotesen er, at familier med et tæt indbyrdes forhold, hvor medlemmerne hjælper hinanden, og hvor familielivet ikke er præget af forventningspres og personlige afsavn, er mere trygge end de andre grupper, der er mere præget af afsavn og pres, og hvor positive relationer er en mangelvare.³¹

Vi har derefter set på, hvordan svarpersonerne i de fire grupper svarede på spørgsmålet om, hvor trygge de følte sig alt i alt på en syvpunktskala. Som det fremgik tidligere, ligger danskerne – og derfor også familierne – helt overvejende i den trygge ende i nærheden af syv. Men analysen bekræfter, at en pæn del af den forskel, der er, kan forklares med, hvor godt familierne fungerer.

Endelig har vi undersøgt, hvad familiens ressourcer fortæller om dens tryghed. Bondefornuften tilsiger, at de mest ressourcestærke også er de mest trygge.

Her har vi udskilt en absolut topgruppe af familier med en husstandsindkomst på over 450.000, andel- eller ejerbolig og en svarperson med mere end tre års videregående uddannelse. Gruppen tæller 16 pct. af befolkningen. Vi har også udskilt den gruppe med

Min personlige tryghed påvirkes ikke af fred i verden. Det, der gør mig tryk, er det, der er tæt på: min familie og mine venner.

Fokusgruppedeltager, kvinde 28 år, Herning

relativt få ressourcer. Gruppen består af enlige, der bor til leje, og som ikke har højere uddannelse end folkeskolen. Denne ressourcetsvage gruppe tæller 4 pct. Begge disse grupper har vi sammenholdt med befolkningen som helhed, når det gælder den generelle tryghed og de fire særlige familietryghedsspørgsmål.

Resultatet er, at de ressourcetsvage overhovedet ikke adskiller sig fra befolkningen som helhed. Det er overraskende og kan måske helt eller delvis forklares med en metodisk svaghed: Da undersøgelsen er foregået via internettet, har selv de mest ressourcetsvage deltagere i undersøgelsen en pc med internetopkobling.

31

Opdelingen er sket på basis af følgende fire spørgsmål i **Tryghedsundersøgelse 2004**: "Jeg har måttet opgive noget, som jeg virkelig ønskede mig i livet, af hensyn til familien" og "Jeg har følt et betydeligt pres fra familien om at leve op til bestemte forventninger".

Den anden dimension handler om gensidighed: om hvorvidt familien hjælper hinanden - og om man føler, at andre i familien har brug for en: "I min familie er der mange, der jævnligt hjælper hinanden med praktiske problemer, børnepasning mv." og "Jeg føler min familie har brug for mig".

De to dimensioner er konstrueret således:

Pres- og afsavnsdimensionen: Enten den ene variabel eller den anden skal være "helt enig" eller "delvist enig", for at pres- og afsavnsdimensionen bliver høj.

Gensidighedsdimensionen: Begge variable skal være "helt enig", for at gensidighedsdimensionen bliver høj - ved alle andre kombinationer bliver den lav.

Derimod er de ressourcestærkeste også i top, når det gælder tryghed. Rundt regnet er denne gruppe kun halvt så utryg som befolkningen som helhed. Resultatet passer måske meget godt med en mere almen observation: De bedst stillede danske familier behøver ikke – i modsætning til deres standsfæller i de fleste af klodens lande – at frygte ret meget andet end skattevæsenet.

Kapitel 2: Teenagebørn og utryghed

Mange af deltagerne i fokusgrupperne var særdeles utrygge ved de unges risikobetonede adfærd, men de følte sig på den anden side næsten magtesløse over for den: *"Vold kan man jo flygte fra, men når man f.eks. har børn og finder ud af, at de er på vej ud i kriminalitet, så er man på Herrens mark,"* som en mor udtrykker det.

Ud over frygten for det vilde ungdomslivs attributter, alkohol og stoffer, udtrykkes også en bekymring for, at børnene begynder at ryge, og desuden – navnlig i de fokusgruppeinterview, der foregik i Herning – en stor utryghed ved at se de unge bag et rat: *"Jeg er lidt utryg ved at låne min søn min bil i den alder dér,"* siger den 57-årige automekaniker i Herning.

En 39-årig lærer og mor til to teenagebørn gør opmærksom på, at forældregenerationen bl.a. har sig selv at takke for de unges mangel på trafikultur: *"Et af mine børn har lige fået kørekort. Det med, at Herning er det sted, hvor flest kører over for rødt ... det gør mig utryg, at voksne ikke kan finde ud af det. Vi skal da være eksempler for de børn. Dér må vi hanke op i os selv."*

De unge mennesker jagter trygheden, men modnes af utrygheden.

Tine Bryld ("Tværs", DR)

Surveyundersøgelsen bekræfter til fulde det indtryk, som fokusgrupperne efterlod: Teenageproblematikken, angsten for, hvad der kan ske familiens unge, slår meget kraftigt ud på familien Danmarks tryghedsbarometer.

Vi har valgt ikke at spørge til utrygheden for forskellige typer af rusmidler. Hvad der interesserer, er for det første voksenverdens almindelige og i særdeleshed forældrenes utryghed over at have mistet kontrollen over/følingen med, hvad de unge foretager sig – og med hvem. Det sker med spørgsmålet: *"Der er god grund til, at mange forældre er bekymrede for, at deres teenagebørn kommer i dårligt selskab."*

For det andet vil vi gerne måle frygten for konsekvenserne³² på kort og langt sigt af det vilde ungdomsliv. Man kan f.eks. få et indtryk af ungdomslivet i den såkaldte Ringsted-undersøgelse – se tekstboksen "Lev stærkt". Det sker ved at stille følgende spørgsmål: *"Angiv, hvor utryg du for tiden er over for, at familiens unge gør noget, som de senere vil*

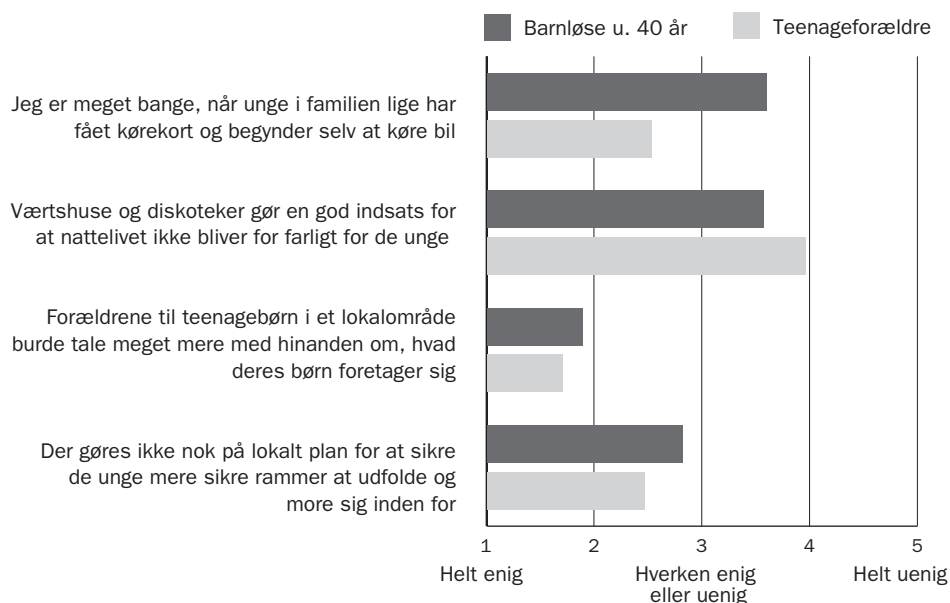
32

Blandt de unge, der drikker sig fuld mindst en gang om ugen, har 84 pct. kastet op inden for det seneste år, fordi de var fulde, 32 pct. har været i seng med nogen uden at anvende prævention, 26 pct. har været i seng med nogen, selvom de ikke ønskede det, fordi de var fulde. For de, der kun drikker sig fulde én gang om måneden, har 65 pct. kastet op, 14 pct. været i seng med nogen uden prævention og 13 pct. været i seng med nogen, selvom de ikke ønskede det. Alt sammen, fordi de var fulde. Andre hyppige ulykker er at gøre ting, man senere fortryder (over halvdelen i undersøgelsen), at komme til skade, spirituskørsel, skænderi mv. Næsten alle de unge i Ringsted (89-100 pct.) har i det sidste år haft mindst et af problemerne, fordi de var fulde (Balvig, 2002-3).

fortryde”³³ samt ”Mange teenagere skader deres chancer senere i livet ved at leve et alt for vildt liv”.

Konkret har vi spurgt til utrygheden for, at de unge begynder på at ryge og køre bil, der begge kun delvis hænger sammen med den øvrige risikoadfærd.

M/M | Teenagere og risici

Figur 3.8: Teenagerforældre er meget bange, når de unge lige har fået kørekort. De efterlyser flere initiativer for at skabe mere sikre forhold for teenagere, både fra dem selv og fra værtshuse og lokalsamfund. De unge i undersøgelsen er enige. Dog er de ikke nær så nervøse for de unge bilister. Det er bl.a. dem selv.

Kilde: Zapera A/S og Huset Mandag Morgen.

Det er tydeligt, at risikoen for at falde i ”dårligt selskab” anses for reel eller ligefrem overhængende af et betydeligt flertal – og færre end 1 pct. er helt uenige i, at der ligger et problem her. Svarprocenten antyder måske også, hvor truslen menes at komme fra: Problemet er de andre unge, som familien ikke selv har indflydelse på.

De to følgende spørgsmål sigter på at give et indtryk af henholdsvis over- og undergrænsen for utrygheden ved den måde, som de unge lever på. Det første henviser ikke direkte til risikabel adfærd, og man skal føle sig utryg her og nu for at erklære sig enig. Det andet rummer en overtalelseseffekt i henvisningen til ”det vilde liv”. De to spørgsmål var anbragt langt fra hinanden i skemaet.

Resultatet er, at knap hver femte svarperson melder om en mere aktuel utryghed, mens næsten alle respondenter accepterer, at her er et problem. Omtrent halvdelen af befolkningen erklærer sig ”lidt utrygge”, og en tilsvarende gruppe er enige i, at mange unge spil-

33

En af de ekstreme handlinger, man kan fortryde senere, er selvmordsforsøg, der blandt piger er vokset dramatisk over de seneste år - fra 370 selvmordsforsøg i 1995 til 553 i år 2000 - drengene ligger betydeligt mere jævnt med 129 forsøg i 2000. (Zøllner, 2002).

Lev stærkt...

Sundhedsstyrelsen har opgjort de helt unges alkoholforbrug med en survey i 2003. Blandt 15-årige drenge og piger i Danmark har 87 pct. drukket alkohol - tallene er stort set ens for begge køn, og der kan ikke spores en stigning eller et fald over tid i antallet af unge, der har haft alkoholdebut som 15-årige. Til gengæld er der rent faktisk et fald i antallet, der har drukket alkohol mindst én gang. Det såkaldte Ringstedprojekt har i 2003 taget pulsen på byens 9.-klasser. Den er ganske høj: 30 pct. af alle (37 pct. af drengene) har festdrukket den seneste måned - dvs. drukket fem eller flere genstande samme dag.

Den viser også, at 45 pct. på et tidspunkt har forsøgt sig med hash/pot, mens næsten hver femte har prøvet hårde stoffer, inden de har forladt folkeskolen. De unge, der er i gang med en håndværksmæssig uddannelse på teknisk skole, har prøvet langt flere hårde stoffer inden for det seneste år - hele 28 pct., mens andelen for gymnasieelever f.eks. er 15 pct. Blandt de unge, der lytter til "hardcore techno", har ca. en tredjedel taget hårde stoffer inden for det seneste år. For lytterne af klassisk musik, popmusik og blues er det omvendt - her har kun 2-11 pct. taget hårde stoffer inden for det seneste år.

Forældre har god grund til at bekymre sig om børnenes venner: Jo mere tid børnene tilbringer sammen med vennerne, jo større er sandsynligheden for, at de tager hårde stoffer. Og de unge, der går til fester mere end en gang om ugen, har dobbelt så høj risiko for at indtage stoffer som gennemsnittet. Der er dog ingen sammenhæng mellem kedsomhed i fritiden og brug af hårde stoffer den seneste måned blandt de 11-14-årige fra 1997-2003.

Kilder: "Undersøgelse af alkohol- og rygevaner blandt 11-15-årige - udvikling i alkoholvaner og rygevaner fra 1997-2003". Sundhedsstyrelsen, juli 2004, samt "Brug af hårde stoffer - livsstil og holdninger", Ringsted-projektet, december 2003.

der deres muligheder. Kun hver femte ser ikke noget problem. Det er også tydeligt, at de unges rygning³⁴ og – i mindre grad – bilkørsel skaber utryghed hos aldersgrupperne fra 18 år og opefter.

Utrygheden på de unges vegne er usædvanlig derved, at den findes så bredt i befolkningen og ikke kun hos de direkte berørte. I de fleste spørgsmål svarer den gennemsnitlige holdning nogenlunde til gennemsnittet i befolkningen som helhed. Der er dog også punkter, hvor teenageforældrene har nogle andre holdninger, således som vi skal se i næste afsnit.

Forældre ønsker handling

Vi konstaterede, at et flertal i befolkningen finder, at samfundet ofte bruger alt for meget krudt på at bekæmpe ubetydelige risici. Det var tydeligvis ikke utrygheden om de unge, respondenterne havde i tankerne. Dels anses risiciene som vist ovenfor ikke for at være ubetydelige. Dels synes befolkningen ikke, at der gøres nok ved dem. Den offentlige tryghedsdagsorden og borgernes er altså tydeligvis helt forskellige på dette punkt.

Som vist ovenfor er det en udbredt opfattelse, at der næppe er tale om problemer, som den enkelte familie selv kan tackle helt alene. Derimod kunne man tænke sig, at forældre i et

34

Sundhedsstyrelsens seneste opgørelse viser, at færre unge ryger til daglig. Andelen af rygere blandt 12-14-årige piger faldt fra 32 pct. i 1999 til 16 pct. i 2003 - for drengenes vedkommende røg 23 pct. i 1999 og kun 11 pct. i 2003. Ringstedundersøgelsen viste, at de unge har et meget realistisk forhold til, hvor mange cigaretter deres nærmeste venner ryger, mens de er helt ude af kontakt med virkeligheden, når de bliver bedt om at vurdere, hvor mange cigaretter deres jævnaldrende / det store flertal ryger. Her overvurderer de unge de "sejes" tobaksvaner voldsomt. Det gælder især, hvor mange cigaretter de tror, deres jævnaldrende i København ryger (noget lignende gælder i øvrigt alkohol). Derfor gik forebyggelsen, i øvrigt med stort held, ud på at forklare de unge, at deres jævnaldrende faktisk ikke ryger så meget.

Ryging blev i øvrigt udvalgt som indsatsområde, fordi det er den risiko, der giver de unge de alvorligste problemer på længere sigt (Sundhedsstyrelsen, 2004), (Balvig, 2002-3).

Tryghed er, når aftaler bliver overholdt. Det siger jeg, fordi jeg har et pubertetsbarn.

Fokusgruppedeltager, mor til to, Brønshøj

lokalområde slog sig sammen for at gøre noget ved sagen. Det sker rent faktisk visse steder med initiativer som Natteravnene (se tekstboksen). En anden mulighed var, at en lokal myndighed – som f.eks. kommunen – tog affære. På et eller andet plan har også værthusholdere m.fl. et medansvar for deres unge kunders sikkerhed. Som minimum kan man forvente, at de overholder

lovregler om, hvem de må sælge alkohol til.³⁵ Befolkningens holdninger til disse spørgsmål er testet med følgende spørgsmål:

M/M | Handlingsplan for teenagere efterlyses

	Helt enig/ Delvis enig	Helt uenig/ delvis uenig
Forældrene til teenagebørn i et lokalområde burde tale meget mere med hinanden om, hvad deres børn foretager sig.	87%	1%
Initiativer som Natteravnene er udtryk for en unødvendig bekymring over, hvad teenagere finder på i nattelivet.	14%	75%
Der gøres ikke nok på lokalt plan for at give de unge mere sikre rammer at udfolde og more sig inden for.	45%	23%
Værtshuse og diskoteker gør en god indsats for, at nattelivet ikke bliver for farligt for de unge.	11%	65%
Politiet burde i langt højere grad prioritere de mindre sager såsom graffiti og støjende adfærd, der gør mange utrygge.	39%	34%

Figur 3.9: Teenagerne er øverst på tryghedsdagsordenen. Der er enighed blandt danskerne om, at der bør gøres betydeligt mere for at sikre teenagernes trygge rammer og forebygge risikoadfærd. Meningerne er dog delte på spørgsmålet, om det bør være politiet, der skal tage hårdere fat.

Kilde: Zapera A/S og Huset Mandag Morgen.

Som det ses, er der overvældende tilslutning til, at forældrene ”i et lokalområde” taler meget sammen om, hvad deres børn foretager sig. Der efterlyses med andre ord en indsats for forældre i fællesskab. Hvad det kunne gå ud på, og om det f.eks. er ”kvarteret” eller ”kommunen”, har respondenterne ikke mulighed for at tage stilling til. Der kan således være tale om et krav om, at *”andre folk tager andre folks vanartede børn i nakken”*, men også et ønske om mere organiseret *community action*.

At det ikke mindst er det sidste, ses af holdningen til Natteravnene (se tekstboksen), som folk dels kender og dels bakker op – selvom vi her har vendt formuleringen negativt.

At der er et ønske om en større indsats fra kommunen og andre lokale myndigheder, fremgår af svarene på det næste spørgsmål. Fire ud af ti ønsker en større lokal indsats for at skabe mere betryggende rammer om de unges udfoldelser, mens halvt så mange er imod. Det er værd at bemærke, at 30 pct. øjensynligt ikke finder, at det er her, problemet ligger, og at der er ganske mange ved-ikke-svar (7 pct.). Svarfordelingen afspejler således nok en vis usikkerhed omkring, hvad kommunen – og andre kommuner – allerede gør, og givet-

35

Ringstedprojektet viser, hvordan værtshusene åbenlyst udskænker spiritus til de unge under 18 år - ID bliver kun meget sjældent kontrolleret. Værtshusene udskænker også alkohol til selv meget berusede kunder. På diskoteket Crazy Daisy fungerer bartenderne som ”festopdragere” - de viser de unge, hvordan man fester og slår sig løs, drikker og danser. Kunne man forestille sig andre mødesteder end værtshuse for de unge, spørger undersøgelsens forfattere. De findes nemlig ikke rigtigt i Ringsted. (Balvig, 2002-3)

Natteravne sikrer et trygt natteliv

7.000 forældre har siden 1998 været på gaden med de let genkendelige gule jakker som Natteravne. I dag er der 149 foreninger i Danmark, Grønland og Færøerne. Natteravnene findes både i Finland, Norge og Sverige, hvorfra ideen blev til virkelighed i 1970'erne. Natteravnene følger et regelsæt, der bl.a. betyder, at de ikke griber ind i situationer eller på anden måde overtager politiets opgaver. De går heller ikke ind på værtshusene eller diskotekerne - de går kun rundt ude på gaden. Natteravnenes rolle er at være observatører, men de ringer naturligvis efter en ambulance el.lign., hvis der er behov for det (www.natteravnene.dk). Natteravnene har været en stor succes og skabt megen tryghed på gader og stræder - også blandt de unge. I Ringsted vurderer stort set alle unge, at Natteravnene er en god ide, og langt majoriteten (75 pct.) har hørt om initiativet. Jo ældre de unge er, jo mere positive er de (www.ringstedprojektet.dk). Natteravnene har en lang række samarbejdspartnere, bl.a. Tryk-Fonden.

vis også, at der faktisk er stor forskel på, hvor meget forskellige kommuner gør for de unge. Desværre muliggør data ikke en undersøgelse af, om borgere i aktive kommuner er mere tilfredse med indsatsen end borgere i passive. Endelig afspejler svarene måske også respondenternes tiltro til værdien af de kommunale ungdomsinitiativer – fra knallertbaner og klubber til ungdomshuse osv., som de kender til. Havde vi spurgt, om kommunen burde bakke op om/sørge for etablering af lokale natteravne, ville andelen af enige nok

ligge noget højere. Efterlysningen af kommunalt initiativ ville antagelig også være endnu mere markant, hvis spørgsmålet havde været, om kommunen bør gøre noget mere for at skabe dialog mellem forældrene, som måske ikke altid har en helt egnet ramme til at diskutere de unges gøren og laden.

7 Vold kan man jo flygte fra, men når man f.eks. har børn og finder ud af, at de er på vej ud i kriminalitet, så er man på Herrens mark.

Fokusgruppedeltager, 60 år, mor til to voksne sønner, Herning

Som nævnt er der også en hel del, der mener, at de ungdommelige udskejelser burde bekæmpes med mere håndfaste og restriktive metoder. Det skyldes bl.a., at man ikke bare kan være utryk på de unges vegne, men også for de unge selv. Nogle unge opleves simpelthen som truende og farlige. Som det ses, har sådan et synspunkt også tilslutning fra ca. fire ud af ti (niveauet genfindes i øvrigt på beslægtede spørgsmål andetsteds i undersøgelsen). Man kan dog ikke slutte, at så stor en andel ligefrem er bange for (visse) unge. Svarene hænger mere sammen med svarpersonens politiske prioritering af lov og orden end med vedkommendes livskvalitet. Det er i øvrigt værd at bemærke, at ønsket om den faste politihånd ikke udelukker hverken ønsket om en udstrakt hånd fra kommunen eller om, at forældrene i fællesskab tager hånd om sagen.

Teenageforældrenes holdninger adskiller sig signifikant fra andre familiers i fire spørgsmål. Det ses i figuren nedenfor, hvor vi har sammenlignet dem med den gruppe, de ligner mindst, nemlig de unge familier under 40 år. Det fremgår – måske i sig selv lidt betryggende – at de unge under 40 år er betydeligt mindre utrygge end forældrene, når de unge får kørekort.³⁶ Forældrene ligger også signifikant højere, når det drejer sig om at ønske mere handling på lokalt plan og mere dialog mellem forældrene indbyrdes. Også kritikken af værtshuse og diskoteker er signifikant højere i forældregruppen end blandt de 18-

Unge kører sig ihjel

Når danskerne bliver dræbt i trafikken, sker det i én ud af fire gange i en ulykke, hvor et ungt menneske under 25 år sidder bag rattet. Ulykkestallene har i de seneste år været faldende for alle andre befolkningsgrupper end lige netop de unge mellem 18 og 24 år. Tværtimod er andelen af unge drenge på 16-19 år, der kører spirituskørsel, fordoblet fra 1996 til 2002.

Hver fjerde ulykke med unge under 25 år er såkaldt eneulykker, hvor der kun er en bil involveret. Eneulykker sker typisk, fordi den, der kørte bilen, ikke havde kontrol over bilen. En analyse af eneulykkerne med unge bilister under 25 år viser, at det, der udløser ulykken, mest typisk er, at bilisten har kørt alt for stærkt, har drukket eller taget stoffer eller er uopmærksom, måske fordi der er lidt for høj stemning i bilen. De unge er ofte ikke gode nok til at vurdere deres egne kørefærdigheder, og rapporten fra Havarikommissionen for Vejtrafikulykker anbefaler, at køreuddannelserne i højere grad skal satse på at gøre de unge bedre i stand til at håndtere risici og give dem et mere realistisk billede af, hvad man kan bag et rat.

Når de unge nu og da kører farligt, kan det skyldes, at de ikke ser bilen som et farligt sted, men som et fristed hvor de har tid og rum til at være sig selv, slappe af - have det sjovt og være fri.

Kilder: Havarikommissionen for Vejtrafikulykker: "Eneulykker med bilister under 25 år". Rapport nr. 1, 2002, og Kevin Mogensen: "Livet begynder ved de 150 km/t", Center for Ungdomsforskning, 2002, og Per Alsøe: "Er det blevet værre?", Ungdomsforskning nr. 4, 2003.

39-årige, der (endnu) ikke selv har børn.³⁷ Og det skal som sagt ses på baggrund af, at niveauet ligger højt i alle grupper i disse spørgsmål, der lægger op til handling.

Er positiv tryghed et svar på ungdomsutygheden?

I del 1 og 2 diskuterer vi begrebet positiv tryghed som betegnelse for trygheden *til* noget versus den negative tryghed, der er en tryghed *fra* noget. Vi identificerede den positive tryghed med en række holdningsegenskaber som risikovilje, forandringsvilje, handlekraft, tillid og selvtillid. I del 2 undersøgte vi, om der er systematisk sammenhæng mellem de forskellige familietyper og de positive tryghedsegenskaber.

Her skal det derfor kun undersøges, om begrebet har nogen relevans i en overvejelse af, hvordan den massive utryghed om de unge kan imødegås. Det kunne ske ved, at de unge rent faktisk bliver bedre til at håndtere de risici, som tilværelsen stiller dem over for, når de er uden for forældrenes rækkevidde – måske fordi forældre, kommuner, skoler, politi, natteravn osv., slog sig sammen om at nydefinere muligheder og spilleregler.

Disse muligheder kan ikke undersøges meningsfuldt med en survey, men vi vil diskutere dem kort i det sidste afsnit. Her vil vi i første omgang se på, om danskerne i dag er tilfredse med de rammer, som forældre sætter for deres børns udfoldelser.

Spørgsmålene var anbragt forskellige steder i skemaet og i forskellige sammenhænge, så svarpersonen ikke så let kom til at svare på spørgsmålene i lyset af hinanden. "Når jeg svarer A her, må jeg vel sige B dér"). De er også formuleret, så de svarer til ganske forskellige røster i debatten om børn og unges opdragelse – dvs. der er en medløbseffekt i mere liberal retning i to af spørgsmålene og i mere restriktiv retning i de to øvrige.

37

Gennemsnittet hos teenagefamilierne dækker ofte over meget stor variation. Gruppen er ikke stor nok til, at vi kan finde den yderligere på f.eks. indkomst eller uddannelse og få statistisk holdbare resultater, men der ser ud til at være en tendens til, at de bedre uddannede familier er mere trygge. Måske videregives social arv bl.a. via det vilde ungdomsliv?

M/M | Teenagere, positiv tryghed og tvivl

	Helt enig/ delvis enig	Helt uenig/ delvis uenig
Danske forældre burde lægge større vægt på lydighed frem for selvstændighed i deres børneopdragelse.	40%	38%
Mange forældre overbeskytter deres børn så meget, at de bliver dårlige til at klare sig selv.	78%	8%
Forældre giver deres teenagebørn uforsvarligt store frihedsgrader.	54%	23%
Teenagere skal have lov til at leve et selvstændigt liv og gøre deres egne erfaringer.	69%	18%

Figur 3.10: Danskerne er i tvivl - eller måske regulært forvirrede - om hvad der bør gøres ved teenagere.

Kilde: Zapera A/S og Huset Mandag Morgen.

Samlet set er billedet da også yderst nuanceret – for nu at udtrykke det pænt. En lille tredjedel ønsker således mere lydighed og mindre selvstændighed i børneopdragelsen, mens næsten otte ud af ti synes, at dagens børn ”overbeskyttes”, så de ikke kan klare sig selv (stændigt). Og går man direkte på teenagerne, finder over halvdelen, at mange forældre giver dem uforsvarligt meget frihed, mens to tredjedele samtidig mener, at teenagerne skal have lov at leve et selvstændigt liv og gøre deres egne erfaringer. Umiddelbart ser det ud til, at en del af respondenterne modsiger sig selv.

Det skyldes måske, at vi befinder os i delvis mytologisk terræn. De færreste kan f.eks. udtale sig på grundlag af hel klippefast viden om, hvordan danske forældre som helhed opdrager deres børn. Der kunne f.eks. tænkes at være en fordom om, at nutidens forældre bare lader deres unge(r) gøre, hvad de selv har lyst til. At dette billede ikke er helt dækkende, så vi tidligere: Mange unge føler tværtimod et betydeligt pres for at leve op til familiens forventninger. (Se figur 3.4 side 61)

7 Stoffer har fyldt meget i mit liv i forhold til min søn. Ikke fordi jeg har opdaget noget, det er bare angsten for det.

Fokusgruppedeltager, bedstemor, København

Det er også muligt, at nogle måske vil opfatte spørgsmålet om børnenes overbeskyttelse som et spørgsmål om deres *overførkærlighed*, og det strider som bekendt slet ikke med et ønske om, at de var mere lydige. På samme måde kan man tilslutte sig princippet om, at de unge skal leve selvstændigt og selv gøre deres erfaringer, og alligevel mene, at de måske skulle have mindre frihed – eller frihed af en anden slags – end den, de formodes at have i dag.

Konklusionen på analysen er derfor under alle omstændigheder, at der ser ud til at herske en stor tvivlrådighed og et stort behov for fremadrettet diskussion i samfundet om, hvad vi stiller op med den moderne ungdomsutyghed. Ønsket er ikke mindst stort hos forældrene selv.

Fynske unge arbejder for større trafikssikkerhed

Speedbusters er et fynsk pilotprojekt, der forsøger at ændre tendensen til, at unge mænd sætter deres liv over styr i bilerne. Det sker ved, at frivillige unge lærer deres jævnaldrende at køre forsvarligt. Projektet er et samarbejde mellem den fynske kommune Ejby, TrygFonden, Vejdirektoratet, forsikringsselskabet Tryg og en række lokale kræfter. Alle Ejbys unge bilister mellem 18 og 24 år inviteres til at deltage i en Speedbusters-dag, hvor de prøver kræfter med køreteknik. De møder den unge mand, hvor det gik galt - ligesom de får inspiration til, hvordan man kan flytte energien fra pedalen og bruge den mere konstruktivt. Som afslutning på dagen kan de unge melde sig som Speedbusters - og tage aktiv del i arbejdet for trafikssikkerhed i lokalmiljøet. Godt 170 unge har deltaget i Speedbusters-dagen, og mere end 90 pct. har meldt sig til det efterfølgende arbejde. Pilotprojektet rundes af den 23. maj 2005, hvor resultater og erfaringer offentliggøres. Læs mere om projektet på www.speedbusters.dk

Perspektiver

Blandt den moderne families tryghedsproblemer synes teenagerne at være i en klasse for sig. De er betydelige for de direkte berørte, de optager brede kredse i samfundet, og så er de oven i købet velbegrundede. Samtidig synes der at være en betragtelig efterspørgsel hos forældre og andre borgere efter initiativer, der kan gøre noget ved det.

Der kan være tale om initiativer, der hjælper og opmuntrer familierne til selv at tage hånd om problemerne. Forestillingen om, at forældrene står helt magtesløse og taler fuldstændig for de unges døve øren, har sjældent noget på sig. Tværtimod bruger mange unge fortsat deres forældre som identifikationsmodeller og rådgivere.³⁸ F.eks. i form af oplysnings- og diskussionsmaterialer, som forældrene kan bruge sammen med deres børn. Dette kan ske som led i systematiske, offentlige kampagner. De senere års erfaringer med tobaks- og alkoholkampagner, der henvender sig til både de unge og deres opdragere, har tilsyneladende haft en gunstig virkning. Det er væsentligt, at oplysningen er troværdig og ikke henfalder til unuanceret skrækpropaganda og moraliseren,³⁹ men bl.a. hviler på en reel viden om de unges adfærd på godt og ondt.

Den moderne, risikobetonede ungdomskultur er imidlertid et samfundsmæssigt fænomen, der næppe kan håndteres fuldt ud nedefra, fra familierne alene. En videre overvejelse kunne derfor dreje sig om, hvordan forældrene kan finde hinanden i nye former – se tekstboksen "Chauffør for en aften" om erfaringer fra USA og Canada med at bekæmpe spritkørsel blandt unge.

En væsentlig del af overvejelsen må dreje sig om, hvilken rolle de nye storkommuner kan spille for at opmuntre andre aktører til at gøre en indsats. Ud over forældrene gælder det

38 Center for Ungdomsforskning har lavet en surveyundersøgelse blandt unge i Gentofte Kommune (Hansen, 2004) - undersøgelsen fokuserer bl.a. på de unges forhold til forældrene:

- 96 pct. bor hjemme.
- 87 pct. af de unge taler med deres forældre til hverdag - og under 1 pct. angiver, at de ingen har at tale med til hverdag.
- Forældrene bruges hyppigt som vejledere - 70-78 pct. af de unge søger vejledning hos forældrene.
- Forældrene er populære - 91 pct. erklærer, at de har et godt eller meget godt forhold til forældrene.
- En tredjedel diskuterer ofte alvorlige ting med deres forældre.
- 93 pct. af de unge mener "i høj grad"/"i rimelig grad", at forældrene er opmærksomme på, hvordan de har det.

39 Nyere forskning peger på, at kommunikationen om risici til de unge må ske på basis af en konkret viden om de unges risikohåndtering for at blive konstruktiv. Derfor må den bl.a. tage afsæt i de unges egne erfaringer med den risikable adfærd, herunder også i de plusser, som den risikobetonede adfærd medfører. Det gælder endda med stoffer. Mange af de unge, der tager stoffer, er i virkeligheden velfungerende unge med arbejde eller under uddannelse. De er "weekend-narkomaner", der føler, at de adskiller sig fra andre stofmisbrugere ved at have kontrol over situationen - det er ikke dem, der ender med "nålen i armen". Stofforbruget sker helt bevidst og rationelt for at opnå en bestemt virkning og stemning. Det, der får de unge til at tage en risiko på sig, er altså bl.a. en risikoforskydning - det er junkierne og ikke dem selv, der er ofre for en risiko. Identifikation med en bestemt stofkultur er også med til, at de unge ignorerer den risiko, der er forbundet med at tage stoffer. (Korsdal, 2003), (Sørensen, 2003).

Chauffør for en aften

I USA er forældrene mere bekymret for, at deres teenagebørn kører sikkert, end de er for en mængde andre alvorlige problemer, såsom misbrug af stoffer og alkohol eller graviditet. Undersøgelsen viser også, at forældrene lader deres børn køre ude sent om aftenen, og at børnene ofte taler i mobiltelefon, mens de kører. Det viser en national survey udført af Chrysler Group.

Forældrenes utryghed er velbegrundet. 40 pct. af alle skader med dødelig udgang blandt de 16-20-årige skyldes trafikulykker.

Halvdelen af ulykkerne kan sættes i forbindelse med spirituskørsel. Et af de lovende projekter, der skal dæmme op for problemet, hedder "Chauffør for en aften". Det består kort sagt i at få de unge til at aftale på forhånd, hvem af dem, der skal køre selskabet hjem. Projektet kan bringe en masse andre positive virkninger med sig - f.eks. at de unge bliver mere opmærksomme på, hvor meget de drikker. En undersøgelse viste, at de unge, der havde lavet aftale om en chauffør, ikke drak mere end dem, der selv skulle sørge for at blive bugseret hjem. Herhjemme har man forsøgt at iværksætte et lignende initiativ med kampagnen "cab-drivers" - se www.cabdrivers.dk.

I Canada er mødre til teenagere skredet til aktion. De har slået sig sammen i en organisation, der arbejder imod spirituskørsel blandt teenagere. Organisationen hedder MADD - Mothers Against Drunk Driving, og midlet er oplysning. Problemet med fulde børn bag rattet er særligt udbredt i de canadiske landdistrikter. Mødrene tager bl.a. ud på skoler og viser billeder og klip fra trafikuheld med unge mennesker involveret for at påvirke børnene til en mere forsvarlig adfærd - også når de bliver ældre.

selvsagt uddannelsesinstitutionerne, men politiet, de offentlige trafikselskaber og natterhvervslivet kunne måske spille en mere konstruktiv rolle, end de gør. Det kunne overvejes at beskrive det lokale ungdomsliv og de rammer, det foregår i, i kommuneplanen.

I samme forbindelse kan det overvejes at inddrage en bred kreds af aktørerne i en struktureret proces, der sikrer nye idéer og medejerskab til en ny udvikling. Former som f.eks. Fremtidsværksteder, Open Space eller lokale folkehøringer ("Deliberative Polls") vil kunne tjene formålet.

Endelig kan man overveje, hvordan statens virkemidler kan tilpasses bedre til behovene og til borgernes efterspørgsel, herunder hvordan den koordineres med de nye kommuner. Det gælder bl.a., metoder i folkesundhedspolitikken – se tekstboksen Vis ID.

Vis ID

Mange butiksindehavere i Sverige har været for sløve til at kontrollere, om køberne af alkohol og tobak nu også har nået den myndige alder. Derfor har et nyt projekt, VisaLeg.nu ("Vis ID nu"), som mål at få butikkerne til tjekke kundens alder, hvis kunden ser ud til at være under 25 år gammel. Ofte er det vanskeligt at vurdere, om en person er f.eks. 16 eller 20 år, og i Sverige er det helt forbudt at sælge spiritus til mindreårige. Projektet er et samarbejde mellem de svenske kommuner og detailhandelen. Indtil videre har resultatet været godt - i Kalmar har f.eks. 80 pct. af butikkerne valgt at medvirke frivilligt. Butikkerne accepterer, efter de har sluttet sig til kampagnen, at kommunens medarbejdere kontrollerer, om de spørger efter legitimation. Kampagnen startede i 2000 og har siden bredt sig til størstedelen af de svenske kommuner.

Kilde: www.visaleg.nu/kalmar/information/index_information.htm

Bilag 1: Begrebet tryghed – og det at måle tryghed i befolkningen

Ordet tryghed benyttes i dagligsproget i mange forskellige sammenhænge. De følelser, der er knyttet til tryghed og utryghed, som f.eks. nervøsitet, angst og stress, optræder i mange forskellige situationer og med forskellig varighed. Det gør det meget vanskeligt at måle tryghed i en samlet befolkning.

Det gør det nødvendigt både at være meget omhyggelig med de *formuleringer*, der anvendes i undersøgelsen, og være klar over, at forskellige formuleringer trækker forskellige aspekter af tryghed og utryghed frem.

Den største usikkerhedsfaktor optræder, hvis utryghed formuleres så bredt, at personer, der er *bekymrede*, svarer bekræftende. Konkret erklærer over 43 pct. af befolkningen sig ”meget bekymrede for vold og kriminalitet” på Institut for Konjunkturanalyses 2002 surveys. I 1993 var tallet hele 72 pct. på et identisk spørgsmål (Kyvsgaard, 2003). Disse resultater benyttes ofte til at beskrive utryghedens udbredelse i samfundet. Til sammenligning erklærer 6,6 pct. af befolkningen i denne undersøgelse, at de for tiden er ”meget utrygge” eller ”noget utrygge” for at blive overfaldet, mens tallet er 10,7 pct. for at blive udsat for et indbrud. Der er altså meget langt fra at være bekymret over noget, og så til for tiden at mærke utrygheden på egen krop. Det er meget let, især i et samfund, hvor borgerne generelt bekymrer sig om hinandens velfærd, at erklære sig bekymret uden på nogen måde selv at være personligt involveret.

I en anden ende af følelsesregistret kan personer, der har været udsat for f.eks. kriminalitet, let erklære sig som utrygge. Men det er hos mange en ikke særligt stærk følelse, sammenlignet med styrken i den *vrede*, mange føler, hvis nogen udsættes for især kriminalitet (Irving, intet år). Mange er mere præget af ønsker om at eliminere trusler eller hævne sig end af at være utrygge og bange.

Svar på *generelle* moralske spørgsmål om f.eks. kriminalitet og forurening er ofte præget af såkaldt moralsk aggression. For langt de fleste mennesker er det let, også i stærke vendinger, at fordømme eller være meget utryg over generelle fænomener som kriminalitet, forurening, sædernes forfald eller socialt bedrageri. Men når beskrivelserne og især de ”skyldige” personer bliver bare lidt mere konkrete, så bliver de fleste betydeligt mindre fordømmende og mere nuancerede i deres vurderinger (Bang Petersen, 2004).

Konkrete spørgsmål om tryghed skal i sagens natur forankres i en social arena. Handler utrygheden om noget i familien, på arbejde, over for bekendte eller ude i det anonyme formelle samfund? Vigtige spørgsmål for tryghed som tillid, snyd og social kontrol håndteres på fundamentalt forskellige måder i familier, på arbejdspladser, i sociale netværk og i offentlige bureaukratier eller finansielle markeder (Fiske, 1992). Det er usikkert, om der ”flyder” tryghed mellem disse arenaer. Hvis man f.eks. føler sig tryk på sit arbejde, har det så nogen betydning for ens tryghed i ens boligkvarter?

Ud over selve spørgeformuleringen er der mange andre faktorer, der påvirker svarfordelingen på spørgsmål om tryghed.

Selvom man godt kan få folk til at erklære sig mere eller mindre trygge på en generel skala, så har begrebet i høj grad *situationel mening*.

Trygheden i situationer kan – som i en gyserfilm – ændre sig markant med et forbløffende lille, men ildevarslende hint. Den efterfølgende reaktion kan holde fra sekunder til i sjældne tilfælde resten af livet. I den forstand er tryghed et ekstremt dynamisk begreb. Det betyder alt andet lige, at man i enhver undersøgelse, hvor man spørger i et bredt udsnit, må forvente at finde en betydelig uforklarlig variation. Nogle respondenter har lige åbnet en ubehagelig rudekuvert, andre har lige hørt, at en af deres børns skolekammeraters mor er alvorligt syg, nogen har set en ny graffiti på vej hjem fra arbejde, mens andre netop har fået kys eller har maven fyldt med mad og slapper af.

Tryghed eller mangel på samme kan også være *rational* og derfor afhænge af f.eks. konkrete erfaringer, som der ikke tages højde for i undersøgelsen. Flere anser det som et paradoks, at ældre i flere undersøgelser er mere bekymrede for vold end unge, når risikoen forholder sig omvendt. Men dette paradoks kan måske opløses ved ikke kun at se på risiko, men også på gevinst. For mens det at udsætte sig for risiko for vold som ældre *kun* er ubehageligt, så kan der være helt anderledes gevinster for unge ved at tage chancer. Sjov, venner, ære og kærester findes mange steder ofte, hvor øretæverne kan sidde løst, måske netop fordi der kan være strid om disse gevinster. Unge-ældre-paradokset kan også være regulær metode-bias: Det er socialt acceptabelt for ældre at erklære sig utrygge eller bekymrede, mens det ikke er det for unge (mænd) over for en personlig (kvindelig) interviewer.

Men tryghed er ikke kun dynamisk. Tryghed kan også være et meget stabilt tema i menneskers liv, uanset hvad der i øvrigt sker i deres liv. Det er f.eks. en erfaring, at det er meget svært – f.eks. som følge af kriminalitetsforebyggelse – at flytte ret meget på mange menneskers generelle tryghed (Irving, intet år). Spørger man direkte til utryghed både generelt og mere specifikt, vil fordelingen af folks svar formentlig være præget af deres grundlæggende *personlighed*, som vi delvist arver fra vores forældre og lever med hele livet. Der er især personlighedstrækket neuroticisme, der går igen i stort set alle modeller over personlighed, der har tæt tilknytning til den grundlæggende følelse af tryghed. Neurotiske personer er bl.a. mere bekymrede og føler sig mere sårbare end andre. Selvom ens personlighed er ret stabil, er der generelt en tendens til, at folk bliver mindre neurotiske fra teenageårene og frem til ca. 30 år, hvorefter deres personlighed er ganske stabil⁴⁰ (Gray, 2002). Da mere eller mindre neurotiske personer findes i alle dele af samfundet, må man også fra denne faktor forvente, at respondenterne svarer spredt på spørgsmål om tryghed. Da det kræver et stort batteri af ikke offentligt tilgængelige spørgsmål at måle blot et personlighedstræk rimeligt pålideligt, er der ikke i undersøgelsen taget højde for denne faktor.

Mennesker har også forskellige forsvars- eller *coping*-strategier for at håndtere utryghed, der igen kan påvirke, hvor utrygge de faktisk føler sig. Der er gjort et ganske beskedent

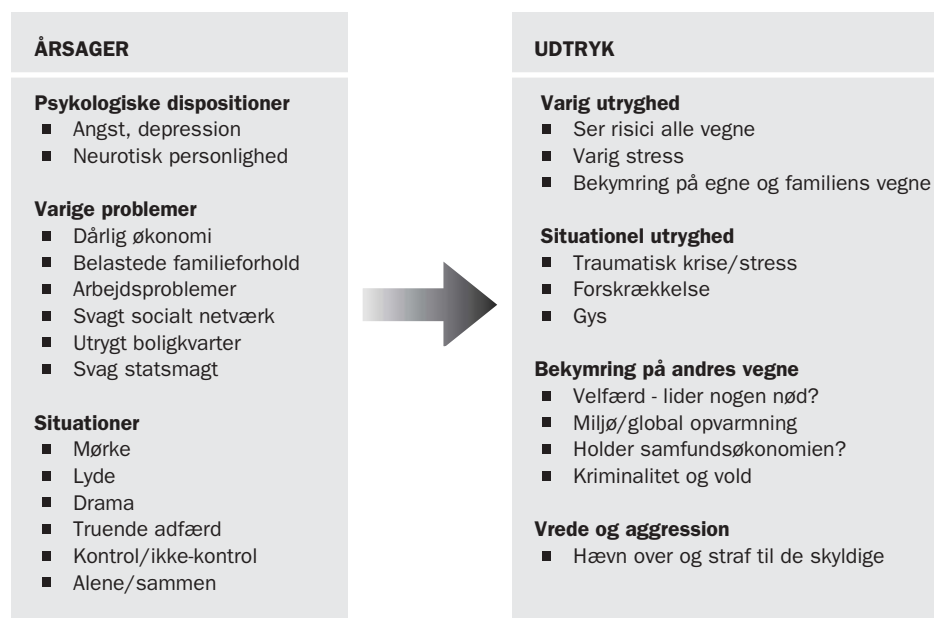
40

Arveligheden stiger også med alderen. Som ung ligner man ikke sine forældre så meget, som man gør, når man bliver ældre.

forsøg på at tage højde for denne faktor i undersøgelsen, idet fire spørgsmål handler om, hvorvidt man er et handlingsmenneske eller ej, og om man opsøger støtte fra andre, når man har et problem eller er ked af det. De forskellige copingstrategier og deres større eller mindre succes er tilsammen en faktor, der meget vel kan få svar om tryghed og utryghed til at være spredte og gøre klare profiler svære at finde.

Endelig kan utryghed være en regulær psykiatrisk diagnose. 4-5 pct. af befolkningen lider af såkaldt ”generaliseret angst”, hvor personen er hyperopmærksom på alle tænkelige og utænkelige risici, mens man systematisk overser beroligende forhold. Der er lidt flere kvinder end mænd, der lider af syndromet. Årsagerne er ud over en vis genetisk disposition bl.a. traumatiske oplevelser tidligere i livet, muligvis koblet med manglende støtte. Der er for mange tale om en invaliderende tilstand, hvor man f.eks. ikke kan fungere på arbejdsmarkedet, men i stedet foretrækker at opholde sig i ens hjem hele tiden. En lang række sammenlignelige undersøgelser tyder på, at andelen i befolkningen med denne lidelse er øget markant i den vestlige verden inden for de sidste halvtreds år (Gray, 2002). Selvom der er tale om en mindre gruppe, så udgør den potentielt en betydelig kilde til den samlede utryghed i surveyundersøgelser. Uanset hvad man spørger denne gruppe om, så vil den være endog meget utryg. Da den samtidigt utvivlsomt gennemsnitligt har ringere sociale kår – bl.a. på grund af lidelsen – kan man let danne sig nogle problematiske forestillinger om tryghedskonsekvenserne af sociale kår.

M/M | Utryghedens mange facetter

Utrygheden har mange årsager og udtryk. Tryghedsrapport 2004 måler især på de varige problemer og deres konsekvenser i form af varig utryghed og bekymring.

Kilde: Huset Mandag Morgen og Gray, 2002

Skriftlige kilder:

- Advice Analyse og Strategi. (2003). *Tryghedsmåling*. København: Advice Analyse og Strategi.
- Balvig, F. (2001). Kriminaliteten i Danmark - i europæisk perspektiv. *Juristen* (nr. 7, september).
- Balvig, F., et al. (2002-3). *Ringstedprojektet*.
- Bang Petersen, M. (2004). Den generaliserede og den konkrete kriminelle: Om mønstre i generelle og konkrete holdninger til kriminalitet og straf. *Politik*, 7(3).
- Bech, U. (1997). *Risikosamfundet - på vej mod en ny modernitet*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Durbin, D. (2003, 6. marts). Teen driving the top concern of many parents. *Houston Chronicle*.
- Egan, K. (2003, 3. december). A worried Lamark mother gets MADD: Making teens understand the dangers of driving drunk. *Ottawa Citizen*.
- Erhvervsfremme Styrelsen. (1999). *Global Entrepreneurship Monitor - National vurdering af iværksætteraktivitet*: Syddansk Universitet.
- Fiske, A. P. (1992). The Four Elementary Forms of Sociality: Framework for a Unified Theory of Social Relations. *Psychological Review*, 99(4).
- Frey, B., & Stutzer, A. (2002). What can economists learn from happiness research? *Journal of Economic Literature*, 40(2).
- Fridberg, T. (2004). Danskernes særpræg. In P. Gundelach (Ed.). København: Hans Reitzels Forlag.
- Giddens, A. (2003). *Modernitetens konsekvenser*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Goul Andersen, J. (2002). *Danskernes holdninger til indvandrere. En oversigt*. Aalborg: Aalborg Universitet.
- Goul Andersen, J., et al. (2003). *Marginalisering og Velfærdspolitik. Arbejdsløshed, jobchancer og trivsel*. København: Frydenlund.
- Gray, P. (2002). *Psychology*. New York: Worth Publishers.
- Hansen, N. M. (2004). *Hvad har de gang i - en profilanalyse af Gentoftes unge 2004*: Center for Ungdomsforskning.
- Huset Mandag Morgen. (2000). *Kompetencerådets rapport*. København.
- Irving, B. (intet år). *Fear of Crime: Theory, Measurement and Application. Proof of Evidence to the Home Affairs Select Committee Considering the White Paper: "Policing a New Century: a Blueprint for Reform"*. ikke anført: Police Foundation.
- Jensen, H. (1998). *Ofrets århundrede: Samleren*.
- Korsdal, J. (2003). Rekreativt stofbrug. *Ungdomsforskning*, 4.
- Kyvsgaard, B. (2003). *Utryghed, angst og bekymring for vold og kriminalitet*. København: Justitsministeriets Forskningsenhed.
- Lowe, G., Nixon, B. (2004). Chauffør for en aften. *Forskning om alkohol*, 1.
- Sundhedsstyrelsen. (2004). *Undersøgelse af alkohol- og rygevaner blandt 11-15-årige - udvikling i alkohol- og rygevaner fra 1997-2003*. København.
- Sørensen, A. (2003). Stofkulturer i ungdomskulturen. *Ungdomsforskning*, 4.
- Ugebrevet Mandag Morgen. (2. oktober 2000). Analyse af vælgernes bedømmelse af både ja- og nej-argumenter omkring euroafstemningen fra ACNielsen.
- Zøllner, L. (2002). Når sammenhængen brister. *Ungdomsforskning*, 3.

Øvrige kilder er anført i teksten.

TrygFonden

TrygFonden
Klausdalsbrovej 601
DK-2750 Ballerup

Telefon 44 20 61 95
info@trygfonden.dk
www.trygfonden.dk

Mandagmorgen
Nyhedernes **Tænk**etank

MM
Huset Mandag Morgen A/S
Valkendorfsvej 13
Postboks 1127
DK-1009 København K

Telefon 3393 9323
Telefax 3314 1394
mm@mm.dk
www.mm.dk